

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті

Казахский национальный педагогический университет имени Абая

Kazakh National Pedagogical University named after Abay

ХАБАРШЫ ВЕСТНИК BULLETIN

**«Юриспруденция» сериясы
Серия «Юриспруденция»
Series «Jurisprudence»**

№3(53), 2018

Алматы, 2018

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
ХАБАРШЫ

«Юриспруденция» сериясы
№3(53), 2018

Бас редактор:
ТӨЛЕУБЕКОВА Б.Х. з.ғ.д., профессор

Бас редактордың орынбасары:
Бурибаев Е.А. з.ғ.д., проф.

Редакциялық алқа мүшелері:
Сабикенов С.Н.

з.ғ.д., ҚР ҰҒА академигі, проф.,

Әбдіқанов Н.А. з.ғ.д., проф., Солтүстік Қазақстан облыстық Сотының төрағасы,
Цепелев В.Ф. з.ғ.д., РФ ПИМ академиясы профессоры (Мәскеу),

Муратова Н.Г. з.ғ.д., проф.,
Казан мемлекеттік университеті,
«Қылмыстық іс жүргізу» кафедрасының меңгерушісі (Қазан),

Джон Берк. доктор права, «Таллинн» университетінің ректоры (Эстония),

Арабаев А.А. з.ғ.д., проф., Баласағұн атындағы ҚҰУ, Заң институты Ғылым орталығының меңгерушісі (Қырғызстан),

Хлус А.М. з.ғ.к., доцент, Беларусь мемлекеттік университеті (Минск),

Самарин В.И. з.ғ.к., доцент, Беларусь мемлекеттік университеті (Минск),

Айтмұхамбетов Т.К. з.ғ.д., проф. (Астана),

Сулейманов А.Ф. з.ғ.д., доцент (Алматы),

Шевцов Ю.Л. з.ғ.к., доцент, Беларусь мемлекеттік университеті (Минск),

Шелухин С.И. доктор PhD,

Джон Джэй Нью-Йорк университетінің профессоры (АҚШ),

Ежевский Д.О. з.ғ.к., доцент,

Ресей халықтар достастығы университеті конституциялық құқық және конституциялық сотта іс жүргізу кафедрасының доценті (Мәскеу)

Жауапты хатшы:

Калкаева Н.Б. з.ғ.к., қ.проф.

© Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, 2018

Қазақстан Республикасының мәдениет және ақпарат министрлігінде 2009 жылы мамырдың 8-де тіркелген N 10111 – Ж

Басуға 07.11.2018. қол қойылды.
Пішімі 60x84 1/8. Көлемі 15.6 е.б.т.
Таралымы 300 дана. Тапсырыс 421.

050010, Алматы қаласы,
Достық даңғылы, 13.
Абай атындағы ҚазҰПУ

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің
«Ұлағат» баспасы

МАЗМҰНЫ
СОДЕРЖАНИЕ
CONTENT

Бас редактордың колонкасы.....	5
Колонка главного редактора.....	6
Editor's Column.....	7
90-летию Казахского национального педагогического университета им. Абая посвящается. Айтмұхамбетов Тамас Калмұхамбетович – доктор юридических наук, профессор	8

ҚҰҚЫҚТЫҢ ЖАЛПЫ ТЕОРИЯСЫ
ОБЩАЯ ТЕОРИЯ ПРАВА
COMMON THEORY OF LAW

Бурибаев Е.А., Хамзина Ж.А. О месте нормативных постановлений Верховного Суда в системе источников права.....

Бурибаев Е.А., Хамзина Ж.А. Құқықтың қайнар көздері жүйесінде Жоғарғы Соттың нормативтік қаулыларының алатын орны

Buribayev Y.A., Khamzina Zh.A. On the place of normative decisions of the Supreme Court in the system of right sources

КОНСТИТУЦИЯЛЫҚ ҚҰҚЫҚ
КОНСТИТУЦИОННОЕ ПРАВО
CONSTITUTIONAL LAW

Рахимова Г.Н., Қасымбек А.О. Қазақстан халқы – конституциялық-құқықтық қатынастардың субъектісі ретінде

Рахимова Г.Н., Қасымбек А.О. Народ Казахстана как субъект конституционных и правовых отношений.....

Rakhimova G.N., Kasimbek A.O. The people of Kazakhstan as a subject of constitutional and legal relations.....

ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚҰҚЫҚ
МЕЖДУНАРОДНОЕ ПРАВО
INTERNATIONAL LAW

Бопабаев Е.Ч. Заманауи халықаралық құқық пен ұлттық құқық арақатынасының теориялық негіздері.....

Бопабаев Е.Ч. Теоретические основы современного международного права и национальных правовых отношений.....

Borabayev E.Ch. Theoretical bases of modern international law and national legal relations.....

Буранбаева С.Р. Халықаралық-құқықтық актілердің ізгілік бағыттылығы.....

Буранбаева С.Р. Гуманная направленность международно-правовых актов.....

Buranbayeva S.R. Humane orientation of international legal acts....

Казахский национальный педагогический университет имени Абая

ВЕСТНИК
Серия «Юриспруденция»
№3(53), 2018

Главный редактор:
ТОЛЕУБЕКОВА Б.Х.
д.ю.н., профессор

Зам. главного редактора:
Бурибаев Е.А.
д.ю.н., проф.

Члены редколлегии:

Сабикенов С.Н. д.ю.н., академик НАН РК, профессор,
Абдиканов Н.А. д.ю.н., проф., председатель Суда СКО,
Цепелев В.Ф. д.ю.н., профессор Академии МВД РФ (Москва),
Муратова Н.Г. д.ю.н., проф., зав. кафедрой «Уголовный процесс» Казанский государственный университета (Казань),
Джон Берк. доктор Права, ректор университета «Таллинн» (Эстония),
Арабаев А.А. д.ю.н., проф., заслуженный юрист КР, заведующий центром науки Юридического института КНУ им. Ж.Баласагына (Кыргызстан),
Хлус А.М. к.ю.н., доцент, Беларуский государственный университет (Минск),
Самарин В.И. к.ю.н., доцент, Беларуский государственный университет (Минск),
Айтмухамбетов Т.К. д.ю.н., проф. (Астана),
Сулейманов А.Ф. д.ю.н., доцент (Алматы),
Шевцов Ю.Л. к.ю.н., доцент, Беларуский государственный университет (Минск),
Шелухин С.И. доктор PhD, профессор Нью-Йоркского университета Джонс Джэя (США),
Ежевский Д.О. к.ю.н., доцент кафедры конституционного права и конституционного судопроизводства Российского университета дружбы народов (Москва)

Ответ. секретарь:
Калкаева Н.Б. к.ю.н., асс. проф.

© Казахский национальный педагогический университет им. Абая, 2018

Зарегистрированов Министерстве культуры и информации Республики Казахстан
8 мая 2009 г. N 10111 – Ж

Подписано в печать 07.11.2018.
Формат 60x84 1/8. Объем 15.6 уч.-изд.л.
Тираж 300 экз. Заказ 421.

050010, г. Алматы, пр. Достык, 13.
КазНПУ им. Абая

Издательство «Ұлағат» Казахского национального педагогического университета имени Абая

АЗАМАТТЫҚ ҚҰҚЫҚ
ГРАЖДАНСКОЕ ПРАВО
CIVIL LAW

Белхожаева Д.Ж., Байсымакова Д.С., Молдахметова Ж.Е. Қызмет көрсету шартының азаматтық-құқықтық аспектісі40
Белхожаева Д.Ж., Байсымакова Д.С., Молдахметова Ж.Е. Гражданско-правовые аспекты договора возмездного оказания услуг
Belkhozhaeva D.Zh., Baysymakova D.S., Moldahmetova Zh.E. Civil aspects of the services agreement.....
Мұратұлы Ә., Сайлибаева Ж.Ю. Алименттік міндеттемелерді орындау мәселелері45
Муратұлы А., Сайлибаева Ж.Ю. Проблемы исполнения алиментных обязательств
Muratuly A., Sailibayeva Zh.Yu. Problems of execution of alimentary obligations

ЕҢБЕК ҚҰҚЫҒЫ
ТРУДОВОЕ ПРАВО
LABOUR LAW

Куттығалиева А.Р., Ерболатов Е., Бурибаев Е.А., Хамзина Ж.А. Экономикалық ынтымақтасу және даму ұйымының (ЭЫДҰ) талаптары тұрғысынан Қазақстанда адамның әлеуметтік және еңбек құқықтарын құқықтық реттеудің сапасын жоғарылату мәселелері51
Куттығалиева А.Р., Ерболатов Е., Бурибаев Е.А., Хамзина Ж.А. Вопросы повышения качества правового регулирования социальных и трудовых прав человека в Казахстане с учетом стандартов Организации по экономическому сотрудничеству и развитию (ОЭСР).....
Kuttygalieva A.R., Yerbolatov Y., Buribayev Y.A., Khamzina Zh.A. Questions of increasing the quality of legal regulation of social and labor human rights in Kazakhstan with the standards of the Organization for economic cooperation and development (OECD)
Шарипбеков Б., Сайлибаева Ж.Ю. Қазақстан Республикасының заңнамалары бойынша мүгедектерді әлеуметтік қорғау 62
Шарипбеков Б., Сайлибаева Ж.Ю. Социальная защита инвалидов по законодательству Республики Казахстан
Sharipbekov B., Sailibayeva Zh.Yu. Social protection of disabled persons under the legislation of the Republic of Kazakhstan

СУ ҚҰҚЫҒЫ
ВОДНОЕ ПРАВО
WATER LAW

Кошкинбаева А.С., Бижанова А.Р. Су қорының тағдыры – адам тағдыры67
Кошкинбаева А.С., Бижанова А.Р. Судьба водного фонда – это человеческая судьба
Koshkimbaev A.S., Bizhanova A.R. The fate of the water fund is the human fate

Kazakh National Pedagogical university
after Abai

BULLETIN

Series of «Jurisprudence»
№3(53), 2018

Editor in chief:

TOLEUBEKOVA B.Kh.

doctor of law, professor

Executive Editor:

Buribayev E.A.

doctor of law, professor

The editorial board members:

Sabikenov S.N. *academician, doctor of law,
professor,*

Abdikanov N.A. *doctor of law, professor,*

Tsepelev V.F. *doctor of law, professor (Moscow),*

Muratova N.G. *doctor of law, professor (Kazan),*

John Burke. *doctor of law (PhD) (Estonia),*

Arabaev A.A. *doctor of law, professor (Kirgistan),*

Hlus A.M. *candidate of law., associate professor
(Minsk),*

Samarin V.I. *candidate of law., associate
professor (Minsk),*

Aytmukhambetov T.K. *doctor of law,
professor (Astana),*

Suleimanov A.F. *candidate of law. (Almaty),*

Shevtsov Yu.L. *candidate of law.,
associate professor (Minsk),*

Cheloukhine S. *PhD, professor law police
science and criminal justice John Jay College of
criminal Justice The City University of
New York,*

Yezhevsky D.O. *candidate of law.,
associate professor (Moscow)*

Answer secretary:

Kalkayeva N.B. *candidate of law.,
associate professor*

© Kazakh National Pedagogical university
after Abai, 2018

The journal is registered by the Ministry of
Culture and Information RK
8 May 2009. №10111 – Ж

Signed to print 07.11.20178

Format 60x84 1/8.

Volume 15.6 publ.literature

Edition 300 num.

Order 421.

050010, Almaty, Dostyk ave., 13.
KazNPU after Abai

Publishing house «Ulagat» Kazakh National
Pedagogical university after Abai

**ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚҰҚЫҚ
КРИМИНОЛОГИЯ
УГОЛОВНОЕ ПРАВО
КРИМИНОЛОГИЯ
CRIMINAL LAW
CRIMINOLOGY**

Сайлибаева Ж.Ю. Понятие жертвы преступления: виктимологическая характеристика.....73

Сайлибаева Ж.Ю. Қылмыстың құрбаны туралы түсінік: виктимологиялық сипаты.....

Saylibayeva Zh.Yu. Concept of the victim of crime: viktimology characteristic.....

**ҚЫЛМЫСТЫҚ ПРОЦЕСС
УГОЛОВНЫЙ ПРОЦЕСС
CRIMINAL PROCEEDING**

Кенжибекова Э.П. Сотқа дейінгі іс жүргізуді тоқтатудың негіздері: тәжірибе және теория мәселелері.....80

Кенжибекова Э.П. Основания приостановления досудебного производства: проблемы теории и практики.....

Kenzhibekova E.P. Bases of suspension of pre-judicial production: problems of the theory and practice.....

Османова Г.Ж. Қылмыстық процестік құжаттардың іс жүргізу жүйесіндегі ролі.....83

Османова Г.Ж. Роль уголовных процессуальных документов в процессуальной системе.....

Osmanova G.Zh. Role of criminal procedural documents in procedural system.....

Хведелидзе М.Ж. Қазақстанның қылмыстық өндірісінде процессуалдық келісім бойынша статистикалық деректерді талдау (01.01.2015 ж. – 31.05.2018 ж. аралығында).....87

Хведелидзе М.Ж. Анализ статистических данных по процессуальному соглашению в уголовном производстве Казахстана (с 01.01.2015 г. по 31.05.2018 г.)

Khvedelidze M.Zh. The analysis of statistical data on the procedural agreement in criminal proceedings of Kazakhstan (with 1/1/2015. in the 5/31/2018)

Хведелидзе М.Ж. Процессуалдық келісім: Қазақстан Республикасы мен Беларусь Республикасы соттарында судьялардың процессуалдық келісім институтын бағалауы: интервью алуда деректерді салыстырмалы талдау94

Хведелидзе М.Ж. Процессуальное соглашение: оценка института процессуального соглашения судьями судов Республики Казахстан и Республики Беларусь: сравнительный анализ данных интервьюирования

Khvedelidze M.Zh. Procedural agreement: assessment of institute of the procedural agreement judges of courts of the Republic of Kazakhstan and Republic of Belarus: comparative analysis of data of interviewing

Хведелидзе М.Ж. Процессуалдық келісімді институцияландыру мәселелері (Қазақстан Республикасының заңнамасы бойынша)

Хведелидзе М.Ж. Проблемы институционализации процессуального соглашения (по законодательству Республики Казахстан)

Khvedelidze M.Zh. Problems of institutionalization of the procedure agreement (on the legislation of the Republic of Kazakhstan)

**ҚҰҚЫҚ ҚОРҒАУ ҚЫЗМЕТІ
ПРАВООХРАНИТЕЛЬНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ
LAW-ENFORCEMENT ACTIVITY**

Серикбайқызы М., Сайлибаева Ж.Ю. Қазақстан Республикасындағы заң көмегін тегін берудің проблемалары мен перспективалары..... **104**

Серикбайқызы М., Сайлибаева Ж.Ю. Проблемы и перспективы оказания бесплатной юридической помощи в Республике Казахстан

Serikbayikyzy M., Sailibaeva Zh. Yu. Problems and prospects of providing freelegal assistance in the Republic of Kazakhstan

Серикболқызы М., Сайлибаева Ж.Ю. Қазақстан Республикасындағы тегін құқықтық көмек көрсету институты
.....**109**

Серикболқызы М., Сайлибаева Ж.Ю. Институт бесплатной юридической помощи в Республике Казахстан

Serikbolkyzy M., Sailibaeva Zh.Yu. Institute of free legal aid in the Republic of Kazakhstan

**ЖЕДЕЛ ІЗДЕСТІРУ ҚЫЗМЕТІ
ОПЕРАТИВНО-РОЗЫСКНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ
OPERATIONAL SEARCH ACTIVITY**

Кусаинов С.Ж. Жедел-ізвестіру жолымен алынған материалдардың дәлелдемелік мәні.....**114**

Кусаинов С.Ж. Доказательственное значение материалов, полученных оперативно-розыскным путем

Kussainov S.ZH. The evidentiary value of the materials obtained by operational investigation

**БІЛІМ БЕРУ ҚҰҚЫҒЫ
ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЕ ПРАВО
EDUCATIONALLAW**

Қасымбек А.О., Рахимова Г.Н. Болашақ заңгерлердің кәсіби дағдыларын қалыптастыру мәселелері**118**

Қасымбек А.О., Рахимова Г.Н. Проблемы формирования профессиональных навыков будущих юристов

Kassymbek A.O., RakhimovaG.N. Problems of formation of professional skills of future lawyers

Бас редактордың колонкасы

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті үшін 2018 жыл айрықша. Қазақстан Республикасының көне университеті құрылған күннен бастап 90 жылдығын тойлауда. 2018 жылғы 4 қарашаға салтанатты іс-шаралар белгіленді. Сонымен қатар, мерейтойға дайындық барысы 2017 жылғы 1 қыркүйектен басталған. Өткен жыл мұндай оқиғаларға толы болды, Қазақстан тарихында тұңғыш жоғары оқу орнының белгілі бір шамада жетістіктерін қамтып көрсеткен.

Университет үшін басымдылық – педагогикалық кадрларды дайындау болып табылады. Бірақ профессорлық-оқытушылар құрамы, материалдық-техникалық база қуатының әлеуетті мүмкіндіктері ЖОО қызметінің негізгі бағыттары шегінен шығады. Білім беру саласындағы бағыттар және мамандықтар бойынша қамту ауқымы педагогикалық кадрларды даярлау ісін жан-жақты жетілдіруге ықпал етеді, білім беру процесін құрайтын мазмұны мен әдістемесін айтарлықтай байытады. Тек қана педагогикалық ғана емес, ғылыми-педагогикалық кадрларды да дайындау университеттің академиялық және стратегиялық саясатының негізін құрайды.

«Құқықтану» мамандығы бойынша бакалавриат және магистратура білім беру қызметін көрсету саласында елеулі орын орын алады. Университет қабырғасында еңбек еткен заң көкжиегіндегі сол жұлдыздарды мақтан тұтады. Академик Ғайрат Сапарғалиев, профессор Қалауша Бегалиев, Тамас Айтмұхамбетов, Нажмиден Мұхитдинов тәрізді есімдерді тек Қазақстанның ғана емес, таяу және алыс шетелдердегі кез келген университетке жоғары құрмет көрсетеді. Олардың оқушылары жоғары біліктілікті заңгерлер дайындаудың игі істерін және көптеген еңбектерін жалғастыруда. Осы оқушылардың арасында: Еркін Дүйсенов, Батыр Жетпісбаев, Дәулет Байдельдинов, Рамазан Нұртаев, Серік Тыныбеков және басқа осындай сынды жоғары дәрежелі мамандар еліміздің түкпір-түкпірінде еңбек етіп жүр және жаңа буын заңгерлердің тамаша шоғырланымын құрайды.

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің 90 жылдығы қарсаңында, біздің юриспруденция сериясында ҚР ҰҒА академигі Ғ.С. Сапарғалиевке, заң ғылымдарының докторы, профессор Р.Т. Нұртаевқа, Б.А. Жетпісбаевқа арналған материалдар жарияланған. Осы нөмірді біз, Абай атындағы ҚазҰПУ жоғары білікті құқықтанушыларды дайындау ісіне, заң ғылымына елеулі үлес енгізген тамаша ғалым, белгілі мемлекет қайраткері және тамаша адам заң ғылымдарының докторы, профессор Т.Қ. Айтмұхамбетовке арнаймыз.

Қазақстанның барлық заңгерлері атынан туған Университетімізді 90 жылдығымен батылдықпен құттықтаймын, оның тұғыры ғасыр жасауын және педагогикалық кадрларды дайындаудың даңқты ошақтарының бірі болуын тілеймін, Университеттің барша педагогтары мен түлектерін құттықтаймын, ең тамаша жер Отанымыз – Қазақстанның гүлденуінде барлық жақсылық пен бейбітшілік, бақыт және береке тілеймін!

Бас редактор Б.Х. Толубекова

Колонка главного редактора

Для Казахского национального педагогического университета имени Абая 2018 год является знаменательным. Старейший университет Республики Казахстан празднует 90-летие со дня своего основания. Торжественные мероприятия назначены на 4 октября 2018 года. Вместе с тем, подготовка к юбилею шла начиная с 1 сентября 2017 года. Прошедший год был наполнен такими событиями, которые в той или иной мере отражали достижения первого в истории Казахстана высшего учебного заведения.

Приоритетной для Университета является подготовка педагогических кадров. Но потенциальные возможности профессорско-педагогического состава, мощь материально-технической базы выходят далеко за пределы основного направления деятельности вуза. Широта охвата направлений и специальностей в образовательной сфере всемерно способствует усовершенствованию дела подготовки педагогических кадров, значительно обогащает содержание и методическую составляющую образовательного процесса. Подготовка не только педагогических, но и научно-педагогических кадров составляет основу академической и стратегической политики Университета.

Значительное место в сфере оказания образовательных услуг занимают бакалавриат и магистратура по специальности «Юриспруденция». Университет гордится теми звездами на юридическом небосклоне, которые трудились в его стенах. Такие имена, как академик Гайрат Сапаргалиев, профессора Калауша Бегалиев, Тамас Айтмухамбетов, Нажмиден Мухитдинов окажут высокую честь любому университету не только Казахстана, но и ближнего и дальнего зарубежья. Их ученики достойно продолжают многотрудное и благородное дело подготовки юристов высшей квалификации. Среди этих учеников такие специалисты высокого класса, как Эркин Дуйсенов, Батыр Жетписбаев, Даулет Байдельдинов, Рамазан Нуртаев, Серик Тыныбеков и другие, которые трудятся в разных уголках нашей страны и составляют блестящую когорту юристов нового поколения.

В преддверии 90-летия Казахского национального педагогического университета имени Абая в нашем юридическом вестнике были опубликованы материалы, посвященные академику НАН РК Г.С. Сапаргалиеву, докторам юридических наук, профессорам Р.Т. Нуртаеву, Б.А. Жетписбаеву. Настоящий номер мы посвящаем замечательному ученому, известному деятелю и просто прекрасному человеку доктору юридических наук, профессору Т.А. Айтмухамбетову, внесшему заметный вклад в юридическую науку, дело подготовки правоведов высшей квалификации непосредственно в КазНПУ имени Абая.

Беру на себя смелость поздравить от имени всех юристов Казахстана родной Университет с 90-летием, пожелать его стенам простоять века и оставаться одной из самых славных кузниц педагогических кадров, поздравить всех педагогов и выпускников Университета, пожелать им всем добра и мира, счастья и благополучия во имя процветания самой прекрасной земли на свете, нашей Родины – Казахстана!

Главный редактор Б.Х. Толеубекова

Editor's Column

2018 year is significant for the Kazakh National Pedagogical University named after Abai. The oldest university of the Republic of Kazakhstan celebrates the 90th anniversary of its foundation. Solemn events are scheduled for October 4, 2018. At the same time, preparation for the anniversary was held starting from September 1, 2017. The past year was filled with events that reflected the achievements of the first higher educational institution in the history of Kazakhstan.

Priority for the University is the training of teachers. But the potential of the faculty, the strength of the material and technical base go far beyond the main direction of the university. The breadth of the scope of specialties and directions in the educational sphere in every way contributes to the improvement of the training of pedagogical personnel, significantly enriches the content and methodological component of the educational process. Training not only pedagogical, but also scientific and pedagogical personnel forms the academic and strategic policy basis of the University.

A significant place in the sphere of rendering educational services is occupied by the bachelor's and master's degrees in the specialty "Jurisprudence". The university is proud of those stars on the legal horizon that worked within its walls. The university is proud of those stars on the legal horizon who worked within its walls. Such names as academician Gairat Sapargaliyev, professors Kalausha Begaliyev, Tamas Aitmukhambetov, Nazhmiden Mukhitdinov will be honored by any university not only in Kazakhstan, but also near and far abroad. Their students are worthy of continuing the arduous and noble work of training highly qualified lawyers. Among these students are such high-class specialists as Erkin Duisenov, Batyr Zhetpisbaev, Daulet Baideldinov, Ramazan Nurtayev, Serik Tynybekov and others who work in different parts of our country and constitute a shining cohort of new generation lawyers.

Prior to the 90th anniversary of the Kazakh National Pedagogical University named after Abai, materials were published in our legal bulletin dedicated to the academician of NAS RK G.S. Sapargaliyev, doctors of law, professors R.T. Nurtayev, B.A. Zhetpisbayev. We dedicate this issue to the remarkable scientist, famous leader and nice person, Doctor of Law Sciences, Professor T.A. Aitmukhambetov, who made a notable contribution to the legal science, the business of training highly qualified lawyers directly at the KazNPU named after Abai.

I will venture to congratulate on behalf of all Kazakh lawyers the native University on its 90th anniversary, to wish its walls to stand for centuries and to remain one of the most glorious forges of pedagogical personnel, to congratulate all the teachers and graduates of the University, to wish them all good and peace, happiness and prosperity in the name of prosperity of the most beautiful land in the world, our Motherland – Kazakhstan!

Chief editor B.Kh. Toleubekova

Айтмухамбетов Тамас Калмухамбетович – доктор юридических наук, профессор

Айтмухамбетов Тамас Калмухамбетович, 1939 года рождения, казах, семейное положение – женат, имеет троих детей, шесть внуков.

В 1957 г. закончил Казахское педагогическое училище, с 1958 по 1960 гг. работал учителем начальных классов, освобожденным секретарем комсомольской организации. С 1960 по 1963 гг. находился в рядах Советской Армии. В 1967 г. закончил с отличием юридический факультет Казахского Государственного Университета им. С. М. Кирова (ныне КазНУ им. аль-Фараби).

С 1966 по 1972 гг. – член Павлодарского областного суда.

С 1972 по 1973 гг. – заместитель Прокурора г. Павлодара.

С 1973 по 1974 гг. – Прокурор Индустриального района г. Павлодара.

С 1974 по 1978 гг. являлся Первым заместителем Прокурора Павлодарской области.

С 1978 по 1983 гг. – Начальник отдела Прокуратуры Республики по рассмотрению уголовных дел в судах. – член коллегии прокуратуры КазССР.

С 1983 по 1984 гг. – заведующий сектором отдела административных органов ЦК Компартии Казахстана.

С 1984 по 1989 гг. – депутат Верховного Совета Казахской ССР.

С 1984 по 1993 гг. Председатель Верховного Суда Казахской ССР и Республики Казахстан и одновременно являлся членом Пленума Верховного Суда СССР.

С 1994 по 1999 гг. – Чрезвычайный и Полномочный Посол Республики Казахстан в Исламской Республике Пакистан.

С 2000 по 2001 гг. – Временный Поверенный в делах Республики Казахстан в Республике Польша.

С 2002 по 2004 гг. – Ректор Института повышения квалификации судей и работников судебной системы при Верховном Суде РК.

С 2004 г. по сентябрь 2005 г. – Ректор Судебной академии при Верховном Суде Республики Казахстан. В связи с реорганизацией Академии с сентября 2005 г. по август 2006 г. занимал должность вице-ректора – директора Института правосудия Академии государственного управления при Президенте РК.

С сентября 2006 по 2014 год – заведующий, профессор кафедры уголовного права и процесса КазНПУ им. Абая.

Айтмухамбетов Т.К. активно занимается научно-исследовательской деятельностью. 9 июня 1976 года защитил диссертацию на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.09 – уголовное право и процесс на тему: «Дополнительные материалы в кассационном и надзорном производстве по советскому уголовному процессу» в г. Москве. Статьи по теме исследования были опубликованы в центральных юридических журналах Союза ССР – «Советская юстиция» и «Социалистическая законность».

24 декабря 2004 года Айтмухамбетовым Т.К. была защищена диссертация на соискание ученой степени доктора юридических наук по специальности 12.00.09 на тему: «Проблемы теории и практики пересмотра приговоров и постановлений судов Республики Казахстан».

Круг научных интересов Айтмухамбетова Т.К. очень широк и связан с изучением проблемных вопросов и перспектив дальнейшего развития теории уголовно – процессуального права. Многие проблемные вопросы получили свое отражение более чем в 60 публикациях, среди которых, учебные пособия и материалы, научные и научно-публицистические статьи на государственном и русском языках.

Айтмухамбетов Т. К. являлся членом рабочей группы по разработке проекта первой Конституции Республики Казахстан, Председателем рабочей группы по созданию проекта первого Уголовного кодекса РК. О работе комиссии им был сделан доклад в Сенате США в мае 1993 года.

Айтмухамтов Т. К. также являлся членом рабочей группы по разработке проекта Уголовно-процессуального кодекса РК. С 2001 г. является членом Научно-консультативного совета при Верховном Суде РК, с января 2005 г. член Совета по правовой политике при Президенте РК, член комиссии по вопросам дальнейшего совершенствования судебной системы.

Айтмухамбетов Т.К. активно участвует в организации и работе различных научно-практических конференций, семинаров и круглых столов, в том числе и международных.

Награжден Почетной Грамотой Верховного Совета Казахской ССР, Юбилейной медалью «К 100-летию рождения В. И. Ленина», Юбилейной медалью «10 лет Независимости Казахстана», медалью «Астана», нагрудным знаком Министерства образования и науки РК «За заслуги в развитии науки Республики Казахстан», Почетным нагрудным знаком Қазақстан Республикасы судьялар одағы «Үш би». Он – Қазақстан Республикасы дипломатиялық қызметінің еңбек сіңірген қызметкері.

Тамас Калмухамбетович пользуется всемерным уважением и доверием представителей юридической общественности Казахстана и ближнего зарубежья. Владеет английским языком.

**ҚҰҚЫҚТЫҢ ЖАЛПЫ ТЕОРИЯСЫ
ОБЩАЯ ТЕОРИЯ ПРАВА
COMMON THEORY OF LAW**

УДК: 340.13/.14
МРНТИ: 10.01.08

Е.А.Бурибаев¹

*¹ доктор юридических наук профессор, заведующий кафедрой юриспруденции Института истории и права Казахского национального педагогического университета им. Абая, г. Алматы
e-mail: yermek-a@mail.ru*

Ж.А.Хамзина²

*² доктор юридических наук, профессор кафедры юриспруденции Института истории и права Казахского национального педагогического университета им. Абая, г. Алматы
e-mail: 1114090@rambler.ru*

**О МЕСТЕ НОРМАТИВНЫХ ПОСТАНОВЛЕНИЙ ВЕРХОВНОГО СУДА
В СИСТЕМЕ ИСТОЧНИКОВ ПРАВА**

Аннотация

В статье исследуются отдельные проблемы, касающиеся роли нормативных постановлений в обеспечении единства судебной практики. В частности, рассматриваются вопросы, связанные с определением их места в системе нормативных правовых актов и действующего права, затрагивающие роль судебного правонарушения в современных условиях, проанализированы некоторые аспекты теоретических и практических проблем выявления правовой природы нормативных постановлений. Анализ Конституции РК, действующего законодательства, юридической литературы, а также практики их применения приводит нас к выводу о том, что нормативные постановления Верховного Суда РК применяются в качестве источника права. При этом назрела необходимость пересмотра системы действующего права с целью определения их места в этой системе, и в иерархии нормативных правовых актов, что в свою очередь повлечет пересмотр всей Казахстанской правовой системы.

Ключевые слова: нормативное постановление, Верховный Суд, источник права.

Е.А.Бурибаев¹

*¹ Абай атындағы ҚазҰПУ, Тарих және құқық институты, «Құқықтану» кафедрасының меңгерушісі, заң ғылымдарының докторы, профессор, Алматы қаласы,
e-mail: yermek-a@mail.ru*

Ж.А.Хамзина²

*² Абай атындағы ҚазҰПУ, Тарих және құқық институты, заң ғылымдарының докторы, профессор, Алматы қаласы,
e-mail: 1114090@rambler.ru*

**ҚҰҚЫҚТЫҢ ҚАЙНАР КӨЗДЕРІ ЖҮЙЕСІНДЕ ЖОҒАРҒЫ СОТТЫҢ
НОРМАТИВТІК ҚАУЛЫЛАРЫНЫҢ АЛАТЫН ОРНЫ**

Аңдатпа

Мақалада сот тәжірибесінің бірлігін қамтамасыз етудегі нормативтік қаулылардың рөліне қатысты кейбір мәселелер қарастырылады. Атап айтқанда, қазіргі таңдағы сот қаулыларының нормативтік құқықтық актілер мен қолданыстағы құқық жүйесіндегі алатын орнын анықтаумен байланысты мәселелерге, олардың құқықтық табиғатын анықтаудың кейбір теориялық және тәжірибелік аспектілеріне талдау жасалды.

ҚР Конституциясына, қолданыстағы заңнамасына, заңды әдебиеттерге, сонымен қатар, олардың қолданылу тәжірибесіне жасалған талдау ҚР Жоғарғы Сотының нормативтік қаулылары құқықтың қайнар көзі ретінде қолданылады деген қорытынды жасауға негіз болып отыр. Сондықтан, олардың қолданыстағы құқық жүйесіндегі және нормативтік-құқықтық актілер иерерхиясындағы алатын орнын анықтау мақсатында қолданыстағы құқық жүйесін, тұтастай Қазақстандық құқықтық жүйені қайта қарастыру қажеттігі туындап отыр.

Түйін сөздер: нормативтік қаулы, Жоғарғы Сот, құқықтың қайнар көздері

*Y.A. Buribayev*¹

Doctor of Law, Professor, Head of the Department "Jurisprudence" of the Institute of History and Law of the Kazakh National Pedagogical University. Abay, Almaty city
e-mail: yermek-a@mail.ru

*Zh.A. Khamzina*²

²Doctor of Law, Professor of the Department of "Jurisprudence" of the Institute of History and Law of the Kazakh National Pedagogical University. Abay, Almaty city
e-mail: 1114090@rambler.ru

ON THE PLACE OF NORMATIVE DECISIONS OF THE SUPREME COURT IN THE SYSTEM OF RIGHT SOURCES

Abstract

The article explores some problems concerning the role of normative decrees in ensuring the unity of judicial practice. In particular, issues related to determining their place in the system of normative legal acts and existing law, affecting the role of a judicial offense in modern conditions, are examined, some aspects of theoretical and practical problems of revealing the legal nature of regulatory decisions are analyzed. Analysis of the Constitution of the Republic of Kazakhstan, current legislation, legal literature, as well as the practice of their application leads us to the conclusion that the normative decisions of the Supreme Court of the Republic of Kazakhstan are used as a source of law. At the same time, there is a need to revise the existing law system in order to determine their place in this system, and in the hierarchy of normative legal acts, which in turn will entail a review of the entire Kazakhstani legal system.

Keywords: normative resolution, Supreme Court, source of law

Введение в проблему

Вопрос о месте нормативных постановлений Верховного Суда в системе источников права, определенных в статье 4 Конституции, до сих пор является дискуссионным в правовой науке, указанная дискуссия «подпитывается» практическими казусами и не имеет тенденции к завершению.

Для нас этот вопрос – определения конституционной системы источников права, стал важнейшим в ходе реального судебного процесса

«Применить Нормативное постановление Верховного Суда Республики Казахстан по аналогии законодательства» – именно так решил один из районных применения по аналогии законодательств г.Алматы и исключительно на осноНормативного постановления Верховного Суда Республики Казахстан (НП,

нормативное постановление ВС), применения по аналогии законодательств г.Алматы и исключительно на осноНормативного постановления Верховного Суда Республики Казахстан (НП, нормативное постановление ВС), не найдя нормы, регулирующей спорное правоотношение, разрешил гражданское дело по существу.

Речь идет о реальном частно-правовом споре, в который мы были прямо или косвенно вовлечены. А именно, районный суд применил к корпоративному спору между участниками некоммерческой организации относительно выборов органа управления, не найдя в законодательстве и Уставе правовых норм, регламентирующих существо спора, Нормативное постановление Верховного Суда Республики Казахстан от 10 июля 2008 года №2 «О некоторых вопросах применения законодательства о товариществах с ограниченной и дополнительной ответственностью».

Признаемся, исследований мы в принципе не сталкивались с научной дискуссией о применении по аналогии НП, горизонты научных изысканий не допускали эту несурзающую по своей квинтэссенции идею. С другой стороны, данное решение позволило посмотреть на вопросы статуса, правовой природы НП с другой, практической стороны правоприменения, выявить проблемы построения отечественных систем источников нормативных правовых актов и источников права.

Изучение дискуссий казахстанских ученых, практиков позволило установить следующие преобладающие устоявшиеся позиции относительно правовой природы НП. Оговоримся, что мы не преследовали цели нахождения ответа на вопрос: какое место в системе нормативных правовых актов занимают нормативные постановления ВС, поскольку эта проблема лежит в плоскостипоследующего анализа, на наш взгляд, обусловленного первичным вопросом: является или нет НП нормативным правовым актом.

Одни исследователи считают, что нормативные постановления Конституционного Совета и Верховного Суда – это самостоятельная группа нормативных правовых актов, отличающаяся и не связанная с обычными нормативными актами. Выделяют две группы нормативных правовых актов: 1) нормативные правовые акты законодательных и исполнительных государственных органов; 2) нормативные правовые акты Конституционного Совета РК и Верховного Суда РК – интерпретационные нормативные правовые акты [1].

Другие делают заключения о том, что нормативные постановления Верховного Суда не являются нормативными правовыми актами [2]. Третьи относят НП к интерпретационным правовым актам, которые связаны с понятием «официальное толкование норм права», заключая, что значение нормативных постановлений Верховного суда Республики Казахстан как интерпретационных актов, а не нормативно-правовых, не станет меньше. Наоборот, оно только возрастет. И, прежде всего, для единообразия правоприменительной судебной практики. [3]. Полагаем, в отечественном правоведении имеют место иные взгляды на вопрос о сущности НП, но приведенные позиции являются, на наш взгляд, исходя из уровня их цитирований, топовыми среди юристов. Мы предлагаем посмотреть на вопрос о статусе НП с практической

позиции правоприменения на основе реального решения суда, то есть тех самых правовых последствий, порожденных применением по аналогии законодательства НП.

Дискуссия

1. Как не парадоксально, но суд имеет определенную правовую возможность применить по аналогии гражданского законодательства Нормативное постановление Верховного Суда Республики Казахстан от 10 июля 2008 года №2 «О некоторых вопросах применения законодательства о товариществах с ограниченной и дополнительной ответственностью» к спорным внутрикорпоративным отношениям некоммерческой организации (к отношениям об оспаривании результатов выборов органа управления), как, впрочем, и иные постановления, например, Нормативное постановление Верховного Суда Республики Казахстан от 28 декабря 2009 года № 8 «О применении законодательства об акционерных обществах».

Так, обосновывая реализацию приведенного «приема», суд сослался на ст.5 Гражданского кодекса Республики Казахстан (ГК), регламентирующую порядок применения гражданского законодательства по аналогии и якобы допускающую применение по аналогии НП как форму аналогии законодательства. Согласно пункту 1 указанной нормы, в случаях, когда предусмотренные пунктами 1 и 2 статьи 1 ГК отношения прямо не урегулированы законодательством или соглашением сторон и отсутствуют применимые к ним обычаи, к таким отношениям, поскольку это не противоречит их существу, применяются нормы гражданского законодательства, регулирующие сходные отношения (аналогия закона).

Для проблемы настоящего исследования правовая мотивировка решения повергла в шок, за годы важное положение в приведенном правиле заключается в санкционировании применения по аналогии *гражданского законодательства* (текстуально в норме ГК отождествлены аналогия гражданского законодательства и аналогия закона).

Далее анализ ситуации ведет нас по двум направлениям.

Первое. Согласно пп.16) ст.1 Закона «О правовых актах», законодательство – совокупность нормативных правовых актов, принятых в установленном порядке. В силу п.1 ст.4, п.2 ст.7 указанного закона, НП включено в систему законодательства, НП является нормативным

правовым актом основного вида, а, значит, НП входит в систему законодательства,

Второе. Противоположное требование кодекса. Согласно п.1 ст.3 ГК, гражданское законодательство основывается на Конституции и состоит из ГК, принятых в соответствии с ним иных законов, указов Президента, имеющих силу закона, постановлений Парламента, постановлений Сената и Мажилиса Парламента (законодательных актов), а также указов Президента, постановлений Правительства, регулирующих отношения, указанные в пунктах 1, 2 статьи 1 ГК.

Таким образом, буквальное содержание одной из основополагающих норм ГК закрепляет правило: гражданское законодательство не включает в себя НП, состоит из выше перечисленного ограниченного круга источников права.

Представленная коллизия должна разрешаться по правилу Закона «О правовых актах»: при наличии противоречий в нормах нормативных правовых актов разного уровня действуют нормы акта более высокого уровня. Применительно к рассматриваемой ситуации – на основе п.2 ст.3 ГК, который гласит, что в случае противоречия норм гражданского права, содержащихся в актах законодательства Далее для разрешения приведенного казуса логическим шагом является обращение к содержанию Конституции с целью уяснения вопроса о принадлежности НП к нормативным Республики Казахстан, применяются положения ГК.

Соответственно в итоге мы имеем два диаметрально противоположные позиции законодательства: ГК не относит НП к системе гражданского законодательства. Напротив, Закон «О правовых актах» закрепляет статус НП как нормативного правового акта и соответственно включает его в состав системы законодательства, не делая различий об отраслевой принадлежности последней категории.

Далее для разрешения приведенного казуса логическим шагом является обращение к содержанию Конституции с целью уяснения вопроса о принадлежности НП к нормативным правовым актам (нпа), а значит, согласно Закону «О правовых актах», к системе законодательства.

. В соответствии с п.1 ст.4 Конституции, действующим правом в Казахстане являются нормы Конституции, соответствующих ей законов, иных нормативных правовых актов,

международных договорных и иных обязательств Республики, а также нормативных постановлений Конституционного Совета и Верховного Суда Республик.

Конституционный Совет (КС) в постановлении от 28 октября 1996 года № 6/2 «Об официальном толковании пункта 1 статьи 4 и пункта 2 статьи 12 Конституции Республики Казахстан» определил следующее смысловое содержание указанной конституционной нормы, дословно: «Под «действующим правом» по смыслу пункта 1 статьи 4 Конституции Республики Казахстан следует понимать те нормы Конституции и других перечисленных в данной статье нормативных правовых актов, а также международных обязательств Республики, которые на конкретный момент не отменены, а международные обязательства не расторгнуты». То есть в рассматриваемом постановлении КС фактически поставил знак равенства между нормативными правовыми актами и нормативными постановлениями КС и ВС. Подобное утверждение содержится и в мотивировочной части акта КС, в п.1, с еще более расширенной формулировкой нпа, а именно в указанном пункте постановления перечисляются все источники действующего права, в том числе международные договоры, ратифицированные Казахстаном. А в следующем предложении делается замечание, что все указанные нормативные правовые акты включаются в состав действующего права, если они не отменены, в том числе – в связи с принятием новых нормативных актов.

Дополнительно отметим, на наш взгляд, последняя приведенная часть постановления КС некорректна не только в аспекте отнесения международных ратифицированных договоров к нормативным правовым актам, а также в части фактического ограничения данным источником нормы международных договорных и иных обязательств Республики, которые не исчерпываются международными ратифицированными договорами.

Таким образом, в выше изложенной резолютивной части постановления КС имеет место отнесение нормативных постановлений Верховного Суда и Конституционного Совета к нормативным правовым актам.

При этом в содержании постановления КС от 28 октября 1996 года № 6/2 «Об официальном толковании пункта 1 статьи 4 и пункта 2 статьи 12 Конституции Республики Казахстан» нет ни одного логического обоснования

почему, основываясь на каких аргументах, КС пришел подобному выводу, отсутствует теоретическая, правовая мотивировка этого шага, существенно повлиявшего в последующем на формирование системы права Казахстана, а также послужившего отправным моментом, а иногда и главным аргументом для множества научных исследований. На наш взгляд, в данном аспекте в постановлении КС отсутствует собственно толкование отнесения НП к нормативным правовым актам, соответственно данное стержневое положение не воспринимается нами как достаточно аргументированное.

Понятие «иные нормативные акты» разъяснено в п.2 резолютивной части Постановления КС РК от 6 марта 1997 года №3 «Об официальном толковании пункта 1 статьи 4, пункта 1 статьи 14, подпункта 3) пункта 3 статьи 77, пункта 1 статьи 79 и пункта 1 статьи 83 Конституции Республики Казахстан», нормативные постановления Верховного Суда и Конституционно го остановления Верховного Суда и Конституционного Совета вынесены за круг иных нпа. В п.2 мотивировочной части указанного постановления КС делает вывод о том, что в п.1 ст.4 Конституции действующее право Республики Казахстан рассматривается как система норм права, содержащихся в принятых правомочными субъектами в установленном *порядке нормативных правовых актах*.

На наш взгляд, в п.1 ст.4 Конституции происходит отождествление действующего права как категории и норм следующих форм закрепления права: Конституции, соответствующих ей законов, иных нормативных правовых актов, международных договорных и иных обязательств Республики, а также нормативных постановлений Конституционного Совета и Верховного Суда Республики. По сути, в конституционной норме (п.1 ст.4) перечислены все возможные формы закрепления норм права или происходит перечисление источников права. Полагаем, Основной закон выделяет четыре группы самостоятельных источников права: 1) Конституция, соответствующие ей законы и иные нормативные правовые акты; 2) международные договорные и иные обязательства Республики; 3) нормативные постановления Конституционного Совета; 4) нормативные постановления Верховного Суда. Соответственно ни постановления Верховного Суда, ни постановлени

ния Конституционного Совета не относятся в соответствии с Основным законом к нормативным правовым актам, аналогично к последним не относятся международные договорные и иные обязательства Республики, выступающие самостоятельной формой действующего права.

На наш взгляд, в выше указанных актах КС не обоснован, ничем не подкреплён вывод о том, что НП является нормативным правовым актом, текст нормы Основного закона построен таким образом, что логически вычленяется общая категория для всех источников права - норма права, а далее - перечисление возможных форм ее закрепления. Соответственно в актах КС необоснованно, на основании только общего признака - норм права в их содержании, источники действующего права отнесены к одной правовой категории нормативных правовых актов.

В пользу приведенных выше аргументов свидетельствует сама редакция п.1. ст.4 Конституции, в которой формы закрепления действующего права перечисляются через знак препинания, без указания на то, что постановления КС и ВС раскрывают содержание либо входят в состав нпа. В тексте конституционной нормы по смыслу разделено перечисление нормативных правовых актов, далее указаны международные обязательства, после которых изложены нормативные постановления ВС и КС.

Следует отметить, что отнесение нормативных постановлений КС и ВС к нормативным правовым актам порождает ряд конституционных казусов. Так, согласно п.2 ст.76 Конституции: судебная власть распространяется на все дела и споры, возникающие на основе Конституции, законов, иных нормативных правовых актов, международных договоров Республики. Если буквально толковать данную норму, и исходить из того, что постановления КС и ВС - нпа, то судебная власть должна распространяться на все судебные дела и споры, возникающие на основе нормативных постановлений Конституционного Совета и Верховного Суда, что не может иметь место в силу их ограниченного действия и особой правовой природы.

Согласно ст.78 Основного закона: если суд усмотрит, что закон или иной нормативный правовой акт, подлежащий применению, ущемляет закрепленные Конституцией права и свободы человека и гражданина, он

обязан приостановить производство по делу и обратиться в Конституционный Совет с представлением о признании этого акта неконституционным. Однако в соответствии с законодательством, ни постановления Верховного Суда, ни постановления Конституционного Совета не могут быть обжалованы в Конституционный Совет с постановкой вопроса об их неконституционности.

Еще один казус для размышления: в силу содержания п.8 ст.62 Конституции РК: порядок разработки, представления, обсуждения, введения в действие и опубликования законодательных и иных нормативных правовых актов Республики регулируется специальным законом и регламентами Парламента и его Палат. В данной норме речь идет о специальном законе, регулирующем процедуры разработки, принятия проведения экспертиз, мониторинга нпа, таковым сегодня является Закон от 6 апреля 2016 года № 480-V «О правовых актах», который не регламентирует процедуры разработки, принятия нормативных постановлений КС и ВС.

Важным аспектом является совокупность правовых последствий утверждения НП в качестве нормативного правового акта. Законом «О правовых актах» закрепляется понятие «законодательство» как совокупности нормативных правовых актов, принятых в установленном порядке. Если следовать буквальному толкованию и содержанию закона, то нормативные постановления ВС и КС следует отнести к законодательству, что противоречит правовой природе, как постановлений, так и устоявшемуся в теории права понятию «законодательство». Возникает множество иных нестыковок: от определений тех или иных категорий, когда при их закреплении в законе дается пространная отсылка на то, что какие-либо ее особенности регламентируются законодательством, а значит теоретически могут регулироваться нормативными постановлениями ВС и КС, до выявления содержания отраслевого законодательства, которое в своей подавляющей части, в отличие от ст.3 ГК, не содержит ограниченного перечисления его составляющих актов, используя формулировку «и иных нормативных правовых актов Республики Казахстан». Соответственно фактически любое отраслевое законодательство включает в себя нормативные постановления ВС и КС.

Можно привести иные примеры, поскольку система действующего права наполнена использованием дефиниции «законодательство». В выше приведенном Постановлении КС от 6 марта 1997 года №3 «Об официальном толковании пункта 1 статьи 4, пункта 1 статьи 14, подпункта 3) пункта 3 статьи 77, пункта 1 статьи 79 и пункта 1 статьи 83 Конституции Республики Казахстан», в его резолютивной части, п.1, КС постановил: норму пункта 1 статьи 4 Конституции Республики Казахстан, устанавливающую, что к действующему праву относятся нормативные постановления Верховного Суда, следует понимать таким образом, что Верховный Суд Республики Казахстан полномочен издавать нормативные постановления только по вопросам применения в судебной практике норм законодательства, в том числе и норм Конституции. Далее, если следовать тому, что в соответствии с Законом «О правовых актах» нормативные постановления КС и ВС - часть законодательства, то ВС имеет право издавать нормативные постановления по вопросам применения в судебной практике иных нормативных постановлений Верховного Суда и нормативных постановлений Конституционного Совета. Можно и дальше приводить примеры, которые очевидно разрушают логически выстроенную и признанную цепь: нормативные постановления ВС и КС - нормативные правовые акты, совокупность нормативных правовых актов - законодательство Республики Казахстан.

Исходя из анализа совокупности казусов и конституционных норм, полагаем, что изначально при разработке и принятии Конституции не предполагалось отнесения нормативных постановлений ВС и КС к нормативным правовым актам, что, в том числе, логически базируется на специальном конституционном режиме нпа, который не применяется к нормативным постановлениям Верховного Суда и Конституционного С. Имеющая место судебная практика по применению НП по аналогии законодательства входит в противоречие с требованиями законов и правовой природой НП.

В соответствии с п.3 ст.5 Закона «О правовых актах», а также п.1 ст.17 Конституционного закона от 25 декабря 2000 года № 132 «О судебной системе и статусе судей Республики Казахстан», в нормативном постановлении Верховного Суда содержатся разъяснения по вопросам судебной практики.

В НП разъяснения основаны на обобщении судебной правоприменительной практики при рассмотрении конкретных дел. Обобщение судебной практики отражает ту реальную ситуацию, из которой видно, как суды понимают и применяют нормы закона при рассмотрении той или иной категории дел. При этом происходит разъяснение возможности применения нормы права к конкретной ситуации. НП «не может быть реализовано самостоятельно, а только наряду с разъясняемой нормой» [4]. Следовательно, НП не может применяться по аналогии к сходным отношениям. Так, например, Нормативное постановление Верховного суда Республики Казахстан от 10 июля 2008 года №2 «О некоторых вопросах применения законодательства о товариществах с ограниченной и дополнительной ответственностью» должно применяться исключительно к отношениям, судебной практике, связанным с деятельностью коммерческих товариществ, но не к судебной практике по делам о деятельности некоммерческих организаций, общественных организаций, акционерных общества и т.п.

Следует добавить, что согласно содержанию Гражданского процессуального кодекса Республики Казахстан (ГПК), у суда отсутствуют полномочия применения законодательства по аналогии. Правило об аналогии закона используется в гражданском процессе только в отношении нормативных правовых актов, принятых в форме законов, что прямо указано в пп. 10) Закона «О правовых актах»: аналогия закона - применение к неурегулированным общественным отношениям норм законов, регулирующих сходные общественные отношения. Согласно пп. 4) ст.1 Закона «О правовых актах», п.3 ст.61 Конституции РК: закон - нормативный правовой акт, который регулирует важнейшие общественные отношения, устанавливает основополагающие принципы и нормы, предусмотренные Конституцией. В силу п.4 ст.13 Закона «О правовых актах», возможность применения аналогии закона и аналогии права в отношениях, регулируемых конкретными отраслями законодательства, определяется соответствующими законодательными актами. Соответственно такая возможность для суда в гражданском процессе закреплена в ст.6 ГПК. Таким образом, аналогия закона не распространяется на

действие нормативных постановлений Верховного суда РК, поскольку последние не являются законами. Вместе с тем, поскольку, как выше было указано, в ст.5 ГК текстуально отождествлены аналогия гражданского законодательства и аналогия закона, практически могут возникать разночтения в признании допустимых для суда процессуальных действий.

Выводы и заключения

1. Согласно п.1 ст.4 Конституции нормативные постановления Верховного Суда и Конституционного Совета не являются ни нормативными правовыми актами, ни видами нормативных правовых актов. В указанной конституционной норме нормативные постановления ВС и КС отнесены к источникам действующего права, их нормы составляют действующее право. В систему источников действующего права, кроме того, Основной закон включает: целях применения его по аналогии между ГК и Законом «О правовых актах». как нормативных правовых актов противоречит положениям Конституции.

2. Включение нормативных постановлений ВС, как нормативных правовых актов, в систему законодательства влечет определенные практические проблемы правоприменения. Одно из них - обеспечение некоторой правовой возможности или потенциала возможности применения по аналогии гражданского и иного материального законодательства нормативных постановлений.

3. Требуется уточнения п.1 ст.5 ГК в части того, что под применимым по аналогии гражданским законодательством понимается его дефиниция, закрепленная в п.1 ст.3 ГК. Иначе возникают разночтения при определении категории «законодательство» в целях применения его по аналогии между ГК и Законом «О правовых актах».

4. Имеющая место судебная практика по применению по аналогии законодательства нормативных постановлений ВС противоречит ГПК, поскольку подобное процессуальное действие кодексом не предусмотрено, а также Закону «О правовых актах», Конституционному закону «О судебной системе и статусе судей Республики Казахстан».

Список использованной литературы:

1. Сулейменов М.К. *Может ли нормативное постановление Верховного Суда быть выше закона?* // <https://www.zakon.kz/4808524-mozhet-li-normativnoe-postanovlenie.html>.

Аналогичный вывод: «Нормативные постановления являются особой разновидностью нормативных правовых актов. Они полностью вписываются в тот необходимый перечень признаков, которые характерны для нормативных правовых актов: исходят от государственных органов, должностных лиц и других компетентных органов, имеют общеобязательность, продолжительность действия, многократность применения, распространенность на широкий круг субъектов. Вместе с тем, у них есть и своя специфика, заключающаяся в том, что в них большое количество интерпретационных норм, направленных на разъяснение действующего законодательства. Поэтому можно сказать, что нормативные постановления являются нормативными интерпретационными актами», сделан в заключительной части монографии Юридическая природа нормативных постановлений Верховного Суда Республики Казахстан. Под общей редакцией М.Т. Алимбекова. – г.Астана, 2009.

2. Сапаргалиев Г., Сулейменова Г. *О характере нормативных актов Верховного суда Республики Казахстан* // *Правовая реформа в Казахстане. № 4, 2003. – С. 20 - 26.*

3. Скрыбин С. *Юридическая природа нормативных постановлений Верховного суда Республики Казахстан: продолжение дискуссии* // <http://online.zakon.kz/>

4. Сулейменова Г.Ж. *Роль и значение нормативных постановлений Верховного суда РК* // <http://online.zakon.kz/>

**КОНСТИТУЦИЯЛЫҚ ҚҰҚЫҚ
КОНСТИТУЦИОННОЕ ПРАВО
CONSTITUTIONAL LAW**

УДК: 342
МРНТИ: 10.15.01

Г.Н. Рахимова¹

*¹Абай атындағы ҚазҰПУ, Тарих және құқық институты, Құқықтану кафедрасының
аға оқытушысы
Алматы қ., Қазақстан
e-mail: gakku_almatycity@mail.ru*

А.О.Қасымбек²

*²Абай атындағы ҚазҰПУ, Тарих және құқық институты, Құқықтану кафедрасының
аға оқытушысы
Алматы қ., Қазақстан
e-mail: aliyakas@mail.ru*

**ҚАЗАҚСТАН ХАЛҚЫ – КОНСТИТУЦИЯЛЫҚ-ҚҰҚЫҚТЫҚ
ҚАТЫНАСТАРДЫҢ СУБЪЕКТИСІ РЕТІНДЕ**

Аңдатпа

Бұл мақалада жалпы, адам құқықтары – құқықтық мемлекеттегі ең жоғарғы құндылық. Өркениеттің мыңжылдық тәжірибесі жинақтаған адамның әмбебап құқықтарының жиынтығының құндылық мәні оларда жалпы адамзаттың қалыпты тіршілігі үшін қажетті табиғи және бұлжымас қасиеттер әлеуетінің жатқандығында. Бұл басты идеяны мемлекеттік аппарат қызметінде де негіз қалаушы идея деп тану аса маңызды деп ойлаймыз.

Қоғам дамуының бүкіл тарихы тұлғаның, халықтың, бүкіл қауымның қорғалуына, яғни адамның құқықтарына шоғырланады және олардан көрініс табады. Адамның құқықтары мен бостандықтарын қорғау қазіргі кезде ең осал проблемалардың бірі болып қалып отыр. Адам құқықтарын қорғау мәселелері – кез-келген дамыған қоғамның маңызды мәселесі мен міндеті болғандықтан, оларды жеткілікті дәрежеде шешу және іске асыру құқықтық мемлекеттің негізі болып табылады.

Біздің өміріміздегі құқықтық мемлекетті – адамның құқықтары мен бостандықтарын қамтамасыз етуші негізгі институт ретінде қалыптастырудың тәжірибесін сын көзбен қарай отырып, адам құқықтарын мемлекеттік аппарат қызметінің негізін қалаушы қағидасы ретінде қалыптастыруды одан әрі жетілдіру бағытында нақты мынандай іс-шараларды жүзеге асырған орынды дер едік.

Түйін сөздер: Конституция, заң, адамдар, ұлт, қоғам, аппарат, идея, демократия

Г.Н. Рахимова¹

*¹Старший преподаватель кафедры юриспруденции института истории и права
ҚазНПУ имени Абая, г. Алматы, Казахстан
e-mail: gakku_almatycity@mail.ru*

А.О.Қасымбек²

*²Старший преподаватель кафедры юриспруденции института истории и права
ҚазНПУ имени Абая, г. Алматы, Казахстан
e-mail: aliyakas@mail.ru*

**НАРОД КАЗАХСТАНА КАК СУБЪЕКТ КОНСТИТУЦИОННЫХ И ПРАВОВЫХ
ОТНОШЕНИЙ**

Аннотация

Права человека являются высшими ценностями правового государства. Ценность совокупности всеобщих прав человека, накопленная за тысячелетия цивилизации, заключается в том, что они обладают потенциалом естественных и уникальных качеств, необходимых для нормального функционирования человека. Важно признать эту ключевую идею фундаментальной идеей функционирования государственного аппарата.

Вся история развития общества сосредоточена на социальной защите личности, народа, всего сообщества. Защита прав и свобод человека остается одной из наиболее уязвимых. Поскольку вопросы прав человека являются самой важной проблемой и задачей любого развитого общества, их достаточное решение и осуществление являются основой верховенства права.

Критикуя практику формирования правового государства в нашей жизни как основного института, обеспечивающего права и свободы человека, разумно принять конкретные меры для дальнейшего улучшения формирования прав человека в качестве основного принципа государственного аппарата.

Ключевые слова: Конституция, право, народ, нация, общество, аппарат, идея, демократия.

G.N. Rakhimova¹

*¹Senior Lecturer, Department of Jurisprudence, Institute of History and Law
Kazakh National University named after Abay, Almaty, Kazakhstan
e-mail: gakku_almatycity@mail.ru*

A.O.Kasimbek²

*²Senior Lecturer, Department of Jurisprudence, Institute of History and Law
Kazakh National University named after Abay, Almaty, Kazakhstan
e-mail: aliyakas@mail.ru*

THE PEOPLE OF KAZAKHSTAN AS A SUBJECT OF CONSTITUTIONAL AND LEGAL RELATIONS

Abstract

In this article, in General, human rights are the highest values of the rule of law. The value of the totality of universal human rights accumulated in the Millennium of civilizations lies in the fact that they possess the potential of the natural and unique qualities necessary for the normal functioning of human beings. It is important to recognize this key idea as a fundamental idea of the functioning of the state apparatus.

The whole history of the development of society is focused on the social protection of the individual, the people, the entire community. The protection of human rights and freedoms remains one of the most vulnerable. Since human rights issues were the most important issue and challenge facing any developed society, their adequate resolution and implementation were the Foundation of the rule of law.

While criticizing the practice of the formation of the rule of law in our life as the main institution ensuring human rights and freedoms, it is reasonable to take concrete measures to further improve the formation of human rights as the basic principle of the state apparatus.

Keywords: rights, constitution, law, people, nation, society, apparatus, idea, democracy.

Кіріспе. Біздің де ұлттық ерекшелігімізді қазіргі кезеңде біз үшін маңызды конституциялық қағида, халық егемендігі болып табылады. Әрине, өзінің тәуелсіздігін, дербестігін алған мемлекеттердің барлығы үшін алғашқы кезеңде бұл қағида маңызды болғаны белгілі. Қазақстан үшін де бүгінгі таңда егемендік мәселесі осындай жағдайда тұр. Сондықтан да, Қазақстан Республикасы Конституциясының негізгі қағидаларының бірі — халықтық егемендік. Оның мәні –Қазақстан Республикасының мемлекеттік биліктің бірден-бір бастауы – халық болып табылады. Осы конституциялық

ереже бойынша, мемлекеттік билік халық қолында және ол тікелей халықпен (республикалық референдум және тәуелсіз сайлау арқылы) жүзеге асырылады, сондай-ақ өз билігін жүзеге асыруды мемлекеттік органдарға береді. Қазақстан Республикасының Негізгі Заңымен бекітілген халықтық егемендік қағидасы емес, сонымен қазіргі демократиялық конституцияларға тән жалпы адамдық құндылықтары бар әмбебап қағидалар қатарына жатады. Осы орайда айтып өткен жөн, халықтық егемендік қағидасы тек қана республикалық консти

туцияларда емес, сонымен қатар көптеген монархиялық конституцияларда (Бельгия, Испания, Жапония) бекітілген.

Қазақстан Республикасының 30 тамыз 1995 жылы қабылданған қазіргі қолданыстағы Конституциясында халықтың ұғымы нақты ашылып, талданбайды. Бірақ та, онда мынандай талап белгіленген: “Мемлекеттік биліктің бірден-бір бастауы – халық. Халық билікті тікелей республикалық референдум және еркін сайлау арқылы жүзеге асырады, сондай-ақ, өз билігін жүзеге асыруды мемлекеттік органдарға береді. Көріп отырғанымыздай, конституциялық деңгейде халық ұғымы бізде нақты айқындалмаған.

а) ұлт ұғымдарының мәнін ажыратып алу қажеттілігі;

б) халық деген ұғымның тікелей мәні;

в) халықтың орналасуы деген түсініктің аясында қамтылғандығы;

Негізгі бөлім. Осы жерде біз, жалпы егемендік мәселесінің кейбір қырлары мен ой-пікірлеріне тоқталып өтсек деп отырмыз. Жалпы егемендіктің негізгі мәнін ашпас бұрын, оның мазмұнын құрайтын мәселелер төңірегіне тоқталатын болсақ, осы мәселемен айналысқан ғалымдарымыздың бірі, В.Н. Толкунова: әйелдердің еңбегін ерекше қорғау олардың жұмысқа қабылдау кезінен басталады, себебі еңбек заңнамасымен әйелдер еңбегін ауыр, зиянды және қауіпті жұмыстарда қолдануға тиым салынады [2, 70-71 б]. Әрине, егемендіктің аясы өте кең ұғым, сондықтан да, мұндай мәселелер егемендіктің мәнін құрайтындығымен келісуге болады. Тәуелсіздік алған алғашқы жылдары егемендік мәселесімен отандық ғалымдардың көбісі айналысты. Сондай еңбектердің бірінде, мемлекеттік егемендік мәселесінің мазмұнын мынандай жағдайлармен сипаттап көрсетеді: «Егемендік» ұғымы тарихына жасалған біздің шолуымыз біршама маңызды нәтижелер береді. Ең алдымен ол егемендік ұғымын жұртшылық жұртшылық құқығынан шығарып тастау әрекеттерінің тарихқа қайшы келетіндігін көрсетті. Осы заманғы мемлекеттің орта ғасырлардан бергі бүкіл тарихи даму процесі егемендікті танып білудің ұдайы жетіліп отыруымен іштей байланысты болды. Бұл дамуды және оның нәтижелерін қандай да болсын конструкцияның мүддесі үшін елемеге болмайды. Содан кейін, егемендік ұғымының тарихы бізге егемендік туралы ілімнің негізгі

қателіктерін: органның егемендігін мемлекет егемендігімен теңестіру және егемендіктің теріс ыңғайдағы ұғымына мемлекеттік өкіметтің оң ыңғайдағы мазмұнын беру секілді қателіктерін ашып берді. Осынау қателіктерді жібермеуге мұқият тырысып, біз сол арқылы мәселені дұрыс шешуге жақындай түсеміз. Ең ақырында, тарих егемендіктің абсолютті категория емес, тарихи категория екендігіне көзімізді жеткізеді бұл егемендік мемлекеттіктің елеулі нышанын құрай ма деген мәселені шешуде төтенше тұжырым. Бұдан былайғы баяндауымызда біз осы нәтижелерге сүйенетін боламыз. Егемендіктің пошымдық сипаты, Егемендіктің тарихи дамуы – бір мемлекетті өзге өкіметтің бағындыруын немесе шектеуін жоққа шығару деген сөз екендігін көрсетеді. Егеменді мемлекеттік өкімет дегеніміз – өзінен жоғары ешқандай өкіметті білмейтін өкімет деген сөз; оның өзі сондықтан тәуелсіз де, жоғарғы билік болып табылады. Бірінші нышаны (тәуелсіздік) негізінен сырттан егемен мемлекеттің басқа державалармен қарым-қатынасынан, екінші нышан мемлекет құрамына енетін адамдар жөніндегі ішкі қатынастардан көрінеді. Алайда, екі нышан да бір-бірімен тығыз байланысты. Егемендік теориясы, алайда, бұл ұғым табиғатынан оның үшінші нышанын шығарды. Егемендік, сондай-ақ шектелмеген және шектелмеуге тиісті билік дегенді білдіруге тиіс. Бұл – абсолютті билік, өйткені ол билікті ешкім, соның ішінде оның өзі де кемсіте алмайды. Осы мәселеде көптеген авторларда әлі де басым табиғи-құқықтық теория тұрғысынан алып қарағанда өзін-өзі шектеу егемендіктің табиғатының өзі бойынша, оған сәйкес келмейді.

М.Т. Баймахановтың айтуы бойынша «мемлекетке әлдеқандай шек қойылған күннің өзінде де, ондай шектеу тіпті де құқықтық сипаттағы емес, іс жүзіндегі этикалық сипаттағы ғана шектеу». Осынау маңызды мәселені анықтау үшін ең алдымен егемендік дегеніміз – құқықтық ұғым екендігін және жаратылыстық құқық әдебиетінде де солай ойластырылғанын есте ұстау керек. Мемлекеттік өкіметтің қандай да бір өзге беделден тәуелсіздігі іс жүзіндегі тәуелсіздік емес, әрқашан құқықтық тәуелсіздік ретінде конструкцияланатын, сол өкіметтің құқықтық негізін сол өкіметтің заңды екендігін дәлелдеу жөнінде ғана жүріп жатты. Сондықтан егемен өкіметті құқықтан

жоғары тұрған өкімет ретінде конструкциялау, егемендік теориясының тарихи дамуына кереғар. Енді егемендіктің құқықтық ұғымының заңгерлік құрылымы қайта қаралуға тиіс, өйткені жаратылыстық-құқықтық конструкцияның қанағаттандырмайтындығын мойындау, құқыққа біздің осы заманғы көзқарастарымызға сай келетін жаңа негіздеуді қажетті етеді. Жаратылыстық құқық үшін егемендікті заңгерлік жағынан анықтау қиын болған жоқ, өйткені бұл ілім мемлекеттен бұрынғы құқық идеясына негізделді» [3, 104-105 б.]. Осы жерде айтатын жағдай жалпы бөлім егемендік мәселесінде халықтың егемендігі, мемлекеттің егемендігі, ұлттық егемендігі деген мәселелер бар. Бұлардың өзіндік мәндік ерекшеліктері де жоқ емес. Халық егемендігін сөз еткен кезде ұлттық егемендік деген мәселені аттап кете алмаймыз.

Міне, бұл айтылған тұжырымдарды қорыта келгенде, егемендік мәселесінің өте өзекті және маңызды мәселе екенін көреміз. Егемендік – белгілі бір ұлттың, халықтың дербестігін білдіретін саяси-құқықтық категория болып табылады. Жалпы егемендіктің мемлекеттік тұрғыда, белгілі бір оны қамтамасыз ететін кепілдіктері қалыптасқан, оны өзінің зертеулерінде А.Т. Ащеулов былай топтастырады: “Заң әдебиеттерінде мемлекеттің егемендігіне кеңінен кепілдік береді. берді. Міне, біз егемендік мәселесінің кейбір теориялық қырларына тоқтала келе, енді еліміздің конституциясында халық егемендігінің көрініс табуына ойыссақ дейміз [5,495 б.].

Халықтық егемендік қағидасы Қазақстан Республикасының қоғамдық-саяси және мемлекеттік-саяси институттарында жүзеге асырылады және биліктік қатынастар жүйесінде көрініс табады. Осыған орай халықтық егемендік түсінігі алуан түрлі қоғамдық-саяси қатынастар мен нақты формальды білдіреді және оған қазақстандық қоғамның саяси жүйесінің әр түрлі топтардың қызметін тартады. Оларды тек қана бірге алғанда, Қазақстан халқының толық билігінің негізі мен мазмұнын құратын жүйедегі қатынастарды толық көлемде қамтамасыз етеді. Мемлекеттегі барлық саяси қатынастардың өзегі – мемлекеттік билік қатынастары болып табылады, себебі қазақстандық халықтың негізгі бөліктерінің

әлеуметтік-саяси мүдделері мен мақсаттары осы қатынастарда шоғырланған және жүйелі түрде көрініс тапқан. Қазақстан Республикасының Конституциясына сәйкес, халық билікті тікелей республикалық референдум және еркін сайлау арқылы жүзеге асырады. Оның мәні – Қазақстан Республикасының азаматтары мемлекеттік істерді басқаруға, қатысуға тікелей немесе өздерінің өкілдері арқылы, сайлауға және мемлекеттік органдар мен жергілікті өзін-өзі басқару органдарына сайлануға, республикалық референдумға қатысуға; өкілді органдардың құрылуына демократиялық тәртіптің бекітілуінде және олардың қызметтерінің демократиялық процедураларында қатысуға; демократияның тікелей және өкілді бірігуінде; қоғамның саяси жүйесінде қоғамдық бірлестіктер мен саяси партиялардың рөлін арттыруға құқығы бар.

Қазақстан Республикасының конституциялық құрылысының демократиялығын білдіретін халықтық егемендік қағидасы тек қана мемлекеттік билік арқылы білдірмейді, сонымен қатар жергілікті өзін-өзі басқарудың өзге нысандары арқылы да білдіреді. Бірақ Қазақстан халқының егемендігінің басты көрінісі – нақты мемлекеттік билік болып табылады. Мемлекеттік билікті жүзеге асыру барысында пайда болатын қоғамдық қатынастар – бұл халықтың билікті жүзеге асыру барысында пайда болатын, барлық басқа қатынастарды жүзеге асыратын негізгі қатынастар болып табылады. Бір жағынан мемлекеттік билік халықтық егемендікті жүзеге асыру каналының негізі ғана емес, сонымен бірге оның маңызды кепілі болып табылады, себебі билік мемлекет және оның органдары ретінде халық билігінің жүзеге асырылуында жағдайларды бекітеді немесе бекітпейді.

Халықтық егемендік проблемаларына байланысты ұлттық егемендік түсінігінің негізін анықтау мәселелері конституционализм теориясына қатысты маңызды мәні бар. Конституциялық – құқықтық әдебиеттерде “ұлт егемендігі” ұғымы “халық егемендігі” ұғымымен тең деген ұстанымдар бар. Бұл орайда бұл ұстанымдарының нақты анықталмағанына көңіл бөлінуі қажет. Тек құқықтық мәні бойынша “ұлттық егемендік” ұғымы қажетті түрде анықталмаған, сонымен қатар Қазақстан Республикасы көпұлтты мемлекет ретінде сол ұлттардың қайсы біреуінің құқығын қайсы бәіреуіне тиісті екенін мемле-

кет егемендік ретінде бекіте алмайды (негізгі – қазақ болса да).. Сонымен қатар, бүкіл әлемдік

конституциялық-құқықтық тәжірибе сенімді көрсеткендей, қазіргі мемлекеттің көпұлтты қоғамында қайсыбір ұлттың егемендігін жария ету ұлттық араздық пен сепаратистикалық ұмтылу тууына әкеліп соғуы мүмкін.

Осыған байланысты айта кететін мәселе, Қазақстан Республикасының 1995 жылғы Конституциясы “халықтық егемендік” пен “ұлттық егемендік” түсініктер арасындағы қайшылықтарды шешуге жеткілікті түрде негіз береді. Конституцияның 3-бабы, 1-тармағында нақты көрсетілгендей: “Мемлекеттік биліктің бірден-бір бастауы – халық”. Негізгі заңның преамбуласы да былай басталады: “Біз, ортақ тарихи тағдыр біріктірген Қазақстан халқы...”. Осылайша, Қазақстан Республикасы Конституциясының негізгі жағдайларынан туындайды: Қазақстан халқы – мемлекеттегі мемлекеттік биліктің біркөк, бөлінбейтін және жалғыз субъектісі. Әрине, Республикада тұратын кез-келген ұлт өздерінің ұлттық мүдделерін ерікті түрде жүзеге асыра алады, бірақ егемендік жеке ұлттар мен халықтың топтарына тиесілі емес, бүкіл Қазақстан халқына тиесілі түсінігіне сәйкес жоғарыда айтылып кеткен конституциялық ұйғарымдар шегінде ғана. Осыған байланысты Қазақстандағы кез-келген ұлт өзінің мемлекеттігін құруға талаптануға құқығы жоқ, себебі олардың кез-келген әрекеті Республиканың конституциясына қайшы келеді.

Сонымен бірге, айтып өтетін бір жәйт, қазіргі демократиялық елдердің конституциялық құқығында “ұлт” және “халық” түсініктері теңестіріледі. Еуропа мемлекеттері конституцияларының салыстырмалы-құқық анализі көрсетіп отырғандай, осы негізгі актілердегі “халықтық егемендік” түсінігінің мазмұны “ұлттық егемендік” ұғымымен сәйкес келеді. Бұның себебі, негізгі батыс тілдерінде (ағылшан, француз, неміс) ұлт **термині** этникалық, ұлттық мағынаға ие емес, “халық”, “мемлекет” сияқты ұғымдарды білдіреді.

Айта кететін мәселе, нақты халық егемендігінен мемлекет егемендігі туындайды. Тек қана Қазақстан Республикасы халқы мемлекеттік егемендіктің құрушысы мен ұстаушысы болып табылады және оның көңіл білдіруі мемлекеттік билікті тудырады.

Осыған орай мемлекет Қазақстан халқының ресми өкілі ретінде мүддесін білдіруге, Республикадағы азамат пен адамның құқықтары мен бостандықтарын қамтамасыз етуге міндетті. Сонымен бірге мемлекеттік биліктің маңызды белгісі ретінде егемендік мемлекеттің сапалы белгісі болып табылады. Мемлекеттік егемендік – кез-келген мемлекеттің ажыратылмайтын, иммененттік белгісі, оның халықаралық құқық субъектілігінің міндетті талабы. Осыған орай мемлекеттік егемендік басқа мемлекеттерге қатысты және тиісті мемлекеттің ішкі аймағында мемлекеттік биліктің жоғарылығы мен тәуелсіздігін білдіреді. Мемлекеттік егемендіктің жоғарылығы – мемлекеттік билік Конституция мен Қазақстан Республикасы заңдарынан басқа еш нәрсемен шектелмейтіндігін білдіреді. Мемлекеттік биліктің жоғарылығы Қазақстан Республикасы аймағында заң шығаратын және азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын реттейтін басқа бәсекелес билік бола алмайды деген мағынаны білдіреді. Мемлекеттік биліктің тәуелсіздігі дегеніміз – Қазақстан Республикасының ішінде және сыртта ешқандай саяси немесе басқа күштер өздерінің конституциялық-құқықтық құзырет шегінде әрекет ететін мемлекеттік билік органдарының легетимдік құқықтарына араласуға құқықтары жоқ.

Қазақстан Республикасының Конституциясында халықтық егемендік принципінің бекітілуінің маңыздылығы – жеке мемлекеттік органдардың және саяси қайраткерлердің антидемократиялық режим орнату мақсатында халықтың мемлекеттік мүддесімен манипуляция жасауға жол бермеу. Советтік тоталитарлықжүйенің тәжірибесін ескере отырып, халықтың егемендігін шектеу озбырлықпен басып алу әрекетіне қарсы тұру үшін Республика Конституциясы бекітеді: “Қазақстан Республикасында билікті ешкім де иемденіп кете алмайды. Билікті иемденіп кетушілік заң бойынша қудаланды”. Осылайша өзінің Негізгі Заңын қабылдай отырып, Қазақстан халқы Конституциядан тыс іргелі күштеріне негделген кез-келген билікті қабылдамайтынын бекітті.

Барлығымызға белгілі, Қазақстан алдында, РСФСР құрамында, кейін КСРО құрамында мемлекеттік егемендікке ие болған жоқ және 1990 жылы 25 қазанда Республиканың

Жоғарғы Кеңесімен қабылданған Қазақ КСР-ның мемлекеттік егемендігі туралы Декларациясынан алады. Қазақ КСР-ның мемлекеттік

РСФСР құрамында, кейін КСРО құрамында мемлекеттік егемендікке ие болған жоқ және 1990 жылы 25 қазанда Республиканың Жоғарғы Кеңесімен қабылданған Қазақ КСР-ның мемлекеттік егемендігі туралы Декларациясынан алады. Қазақ КСР-ның мемлекеттік егемендігі туралы Декларациясының тарихи мәні – республиканың мемлекеттік егемендігіне нақты мазмұн берді, көп ғасырлы тарихы мен мәдениеті бар, мемлекеттік-құқықтық дәстүрлері қалыптасқан Қазақстанның жеке мемлекеттілігі туралы танытты, Қазақстан аймағының біртұтастығы принципін бекітті, демократиялық және құқықтық мемлекет ретінде билікті бөлу жүйесін Республиканың функционалды принципін [6,107-111 б].

1995 жылы Қазақстан Республикасының Конституциясында мемлекеттік билікті бекіту мәселелеріне жаңа жолдар көрсетілген. Біріншіден, мемлекеттік егемендік туралы жағдай Негізгі заңның 2-баптың, 2-тармағында көрсетілген: “Республиканың егемендігі оның бүкіл аумағын қамтиды. Мемлекет өз аумағының тұтастығын, қол сұғылмауын және бөлінбеуін қамтамасыз етеді”. Осы негізгі қалаушы конституциялық норманың мазмұнын елдегі мемлекеттік биліктің барлық тармақтарының қайнар көздері мен бағытын анықтайтын Қазақстан халқын мемлекеттік егемендікті тасушы ретінде тану жағдайы туындайды. Бұл мемлекеттік билік алдымен Қазақстан халқының мүддесімен, мақсаттарымен, тұтынулығымен байланысты. Осылайша, “халықтық егемендік” ұғымы өзінің мазмұны мен түсінігі бойынша мемлекеттік егемендік ұғымына сәйкес келеді. Мемлекеттік егемендік ұғымының түсінігіносылай танудың себебі – Қазақстан Республикасының мемлекеттік органдары тек қана халықтың қана халықтың егемендік” ұғымымен сәйкес келеді. Бұның себебі, негізгі батыс тілдерінде міндетті емес, сонымен қатар халық, қоғамдық бірлестіктер және азаматтар осы билікті мемлекет пен қоғамқоғамның әртүрлі салаларында жүзеге асырылатындай саяси-құқықтық механизмдер көмегімен қалыптастыру.

Осылайша, Қазақстан Республикасының халқы егеменді болғандықтан, ешкім және ешқандай орган өзіне егеменді билікті талап ете алмайды. Мемлекеттік органда халық берген билік көлемінде болады.

Осының барлығы халық егемендігін халықтан туындайтын кез-келген биліктің пайда болуы ретінде демократиялық түсінуі және өзінің билігін жүзеге асыруда измнің негізгі қалаушы идеяларының берік дәнекерлерімен байланысты.

Қорытынды. Аталған тақырып бойынша зерттеу жүргізу нәтижесінде келесі қорытындылар жасалды: Мемлекет және құқық теориясында демократиялық, заңдылық, кәсібилік, жариялылық, биліктің бөлінуі сияқты классикалық қағидалары белгіленген. Құқықтық мемлекеттің қалыптасу жағдайында адам құқықтары мен бостандықтарын қорғау қағидасы осы қағидалардың қатарында басымдылыққа ие. Ол Қазақстан Республикасының Конституциясында белгіленген. Қағидалар жүйесіндегі басымдылықтардың өзгеруі мемлекеттік аппараттың адам құқықтарына көзқарасының өзгеруіне алып келеді. Азаматтық қоғам мен құқықтық мемлекет орнықтыру жағдайында адам құқықтары мемлекеттік аппарат қызметінің негізін қалаушы басты қағида ретінде қалыптасуы керектігі тұжырымдалды.

Адам құқықтарын қорғау механизмінде жүйе құраушы фактор ретінде Қазақстан Республикасы Президентінің кепіл ретіндегі қызметі қарастырылған. Қазақстан Республикасындағы заң шығарушылық және саяси практика негізінде адам құқықтарының кепілі ұғымының мазмұны және осы қызметтің барлық бағыттары, нысандары, тәсілдері, әдістері талданып ашылды.

Адам құқықтарын қорғауға, адам құқықтарын сақтау мен қамтамасыз етуге қатысы бар барлық мемлекеттік органдардың қызметі қарастырылып, олардың негізгі бағыттары анықталды.

Мемлекеттік органдардың бір-бірінің қызметтерін қайталайтындығында, заңнамалардағы адам құқықтарына байланысты пролемаларда, мемлекеттік органдардың қызметтеріне тұрақты әрі жүйелі бақылаудың жоқтығында көрініс тапқан адам құқықтарын қорғау механизміндегі кейбір қарама-қайшылықтар ашылып, олар туралы өзіндік тұжырымдар ұсынылды.

Мемлекеттік аппараттың адам құқықтарын

қорғау жөніндегі қызметінің теориясы мен практикасына талдау негізінде мемлекеттік аппарат қызметінде құқықтық реттестіруді жетілдіру, мемлекеттік органдардың адам құқықтарын қорғау жөніндегі қызметін одажалпы, адам құқықтары – құқықтық мемлекеттегі ең жоғарғы құндылық. Өркениеттің мыңжылдық тәжірибесі жинақтаған адамның әмбебап құқықтарының жиынтығының құндылық мәні – оларда жалпы, адамзаттың қалыпты тіршілігі үшін қажетті табиғи және бұлжымас қасиеттер

әлеуетінің жатқандығында. Бұл басты идеяны мемлекеттік аппарат қызметінде де негіз қалаушы идея деп тану аса маңызды деп ойлаймыз.

Қоғам дамуының бүкіл тарихы тұлғаның, халықтың, бүкіл қауымның – қорғалуына, яғни адамның құқықтарына шоғырланады және олардан көрініс табады. Адамның құқықтары мен бостандықтарын қорғау – қазіргі кезде ең осал проблемалардың бірі болып қалып отыр.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- 1. Қазақстан Республикасының Конституциясы – 30.08.1995 ж. қабылданды. – Алматы: Юрист, 2017. – 39 б.*
- 2. Толкунова В.Н. Дифференциация правового регулирования женского труда // Советское государство и право 1968 г. – №11.*
- 3. Баймаханов М.Т., Вайсберг Л.М., Котов А.К. Становление суверенитета Республики Казахстан (государственно-правовые проблемы). – Алматы, 1994. – С.153.*
- 4. Ащеулов А. Суверенитет Республики Казахстан (вопросы теории и практики) // Правовое обеспечение суверенитета Республики Казахстан: вопросы теории и практики: Материалы международной научно-теоретической конференции, посвященной Дню Республики (23 октября 2000, г. Астана). – Алматы: КазГЮА, 2001. – С. 495.*
- 5. Бәйішев Ж. Қазақ Советтік Социалистік Республикасының Мемлекеттік егемендігі туралы Декларация 1990 жыл 25 қазан // Қазақстан мемлекеттілік кезеңдері. Конституциялық актілер. – Алматы: Жеті жарғы, 1997. – Б. 107-111.*

**ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚҰҚЫҚ
МЕЖДУНАРОДНОЕ ПРАВО
INTERNATIONAL LAW**

УДК: 341
МРНТИ: 10.87.01

Е. Ч. Бонабаев¹

¹Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Тарих және құқық институты.

*Құқықтану кафедрасының аға оқытушысы, з.ғ.к.,
Алматы қ., Қазақстан
e-mail: timsan_88@mail.ru*

**ЗАМАНАУИ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚҰҚЫҚ ПЕН ҰЛТТЫҚ ҚҰҚЫҚ
АРАҚАТЫНАСЫНЫҢ ТЕОРИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ**

Аңдатпа

Ұлттық заңнама мемлекет ішіндегі қатынастарды реттейді, сондықтан ол мемлекетішілік құқық, ал халықаралық құқық нормалары мемлекеттік егемендіктің иесі ретінде мемлекеттер мен халықаралық құқықтың басқа субъектілерінің арасындағы қатынастарды реттейді деген пікір кең тараған болатын.

Халықаралық құқықтық жүйе мен ұлттық құқықтық жүйенің табиғатын түсінуге олардың дамуы мен арақатынасының тарихи тәжірибесін ескеруге көмектеседі.

Түйін сөздер: Конституция, заң, құқық, жүйе, ұлт, қоғам, идея, демократия.

Е. Ч. Бонабаев¹

к.ю.н., старший преподаватель

*¹кафедры юриспруденции Института истории и права КазНПУ имени Абая.
г. Алматы, Казахстан.
email: timsan_88@mail.ru*

**ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ СОВРЕМЕННОГО МЕЖДУНАРОДНОГО ПРАВА И
НАЦИОНАЛЬНЫХ ПРАВОВЫХ ОТНОШЕНИЙ**

Аннотация

Национальное законодательство регулирует межгосударственные отношения, поэтому широко распространено мнение, что нормы международного права регулируют отношения между государствами и другими субъектами международного права как держателя государственного суверенитета.

Понимание характера международной правовой системы и национальной правовой системы поможет учитывать исторический опыт их развития и актуальности.

Ключевые слова: право, народ, нация, общество, идея, демократия.

E. Ch. Borabaev¹

¹K. Yu. PhD, senior lecturer

the Department of Jurisprudence of the Institute of history and law of Abai KazNPU

Almaty, Kazakhstan.

email: timsan_88@mail.ru

THEORETICAL BASES OF MODERN INTERNATIONAL LAW AND NATIONAL LEGAL RELATIONS

Abstract

In this article, as a rule, national legislation regulates interstate relations, therefore it is widely believed that the norms of international law regulate relations between states and other subjects of international law as the holder of state sovereignty.

Understanding the nature of the international legal system and the national legal system will help to take into account the historical experience of their development and relevance

Keywords: rights, law, people, nation, society, apparatus, idea, democracy

Кіріспе

Тақырыптың өзектілігі. Қазақстан Республикасы халықаралық құқық және ұлттық құқықтың өзара байланысы мен бір-біріне әсер етуі. Сондықтан осы екі құқық саласының алатын орындары, атап айтқанда олардың құқықтық нормаларының арақатынасы осы құқықтық нормалармен ретелінеді. Л.Н.Гумилев пікірінше, «Ұлттық құқық пен халықаралық құқықтың өзара байланыстылығы осы құқықтардың нормалары арқылы ретелінеді».

Тақырыптың мақсаты. Осы өзара байланыс, арақатынас жүйелік сипатта болады және жүйедегі негізгі фактор зат емес, олардың арасындағы байланыс екенін ғылым әлдеқашан дәлелдеп қойғаны белгілі. [1]. А.К.Гульдін пікірінше, халықаралық және мемлекетішілік құқықтың арақатынасы құқық нормаларының екі жүйесінің өзара байланысын, өзара тәуелділігін, өзара әсерін, сонымен бірге «белгілі бір мемлекеттің ішкі құқығы нормаларының қазіргі заманғы жалпы демократиялық халықаралық құқық нормаларына сәйкестігін немесе айырмашылығын» білдіреді. [2].

Бірақ бұл екі құқықтық жүйенің өзара ықпалының ұзақ дамуына қарасақ, оның әр кезеңде тең болмағанын, бір жүйенің екінші жүйеден басым болуға ұмтылған бәсекелестік болағаны көрінеді. Кеңес ғалымдары өздерінің социализмнің құқықтық жүйесіне

арналған белгілі еңбектерінде халықаралық құқық пен ұлттық құқықтың дамуы мен қызмет етуінің әлеуметтік нормативтік ортақтығы олардың бір-бірінен басымдығы туралы сұрақтың қойылуының орынсыздығын көрсетеді деп атап өтеді. [3]

Айтар болсақ, кеңестер дәуіріндегі саяси сипаттағы мән жағдайлар осы халықаралық құқықтың кей жағдаларда дұрыс келмейтінін байқаймыз. Кейбір ғалымдардың еңбектерінде социалистік қоғамдағы қайшылықтар осы құқықтық мен басқа құқық жүйелерімен әрқашанда қатынаста болғаны жайлы айтады. Және бұл процесс идеология мен мемлекеттің өмір сүрген уақытына қарамастан қоғам мен құқықтың диалектикалық дамуына тән, сондықтан біз халықаралық және ұлттық құқықтың нормаларының арақатынасындағы басымдықты анықтау туралы мәселе қоямыз.

Зерттеудің келесі міндеттерін айқындайды.

а) Ұлт ұғымдарының мәнін ажыратып алу қажеттілігі;

б) халық деген ұғымның тікелей мәні;

в) халықтың орналасуы деген түсініктің аясында қамтылғандығы;

Әдістемелік негізі. Зерттеудің мақсаттарына тиімді қол жеткізу үшін жүйелі талдау әдісі: жүйелі құрылымдық және жүйелі функционалдық талдау қолданылды. Жұмыста абстракциялау, индукция, дедукция, моделдеу абстрактылықтан нақтылыққа,

теңестіру заңы, қарама-қайшылық заңы, бағалау және басқа да философиялық әдістер қолданылды.

Негізгі бөлім. Басымдық ұғымы («бір нәрсенің жоғары, артық болуы») [4] саяси-құқықтық тұрғыдан алсақ біздің пікірімізше үш негізгі мағынаға ие: басты, маңызды, негізгі бағыт (құқықтың дамуы, мемлекеттің саясаты, экономиканың қалыптасуы және түрлері). Қазақстан Республикасы – қазіргі таңда көптеген халықаралық ұйымдардың мүшесі болып табылады. Осылардың ішінде: БҰҰ, ЕҚЫҰ, ДДУ, ХЕҰ, ЭЫҰ, ЮНЕСКО.

1 бөлім. ҚР Сыртқы істер министрлігі Қазақстанның бұл ұйымдарға мүшелігі егемендік пен мемлекеттің тәуелсіздігін күшейтуге мүмкіндік туғызады және әлеуметтік-экономикалық реформалардың жүзеге асыруға қолайлы жағдай жасайды деп санайды [5]. Бірінші мағынада бұл термин 2003 жылы біздің еліміздің сыртқы саяси және сыртқы экономикалық саясатының ең маңызды аспектілерін қозғаған Парламенттің ратификациялық қызметін айқындау кезінде де қолданылған.

Осылай, жас посткеңестік мемлекеттер тәуелсіздіктің алғашқы он жылдығында бұрын жоғалтқан мемлекеттікті қалпына келтіру, егемендікті күшейтуі мәселелеріне көңіл аударды. Мұны Испан Корольдігінің Қазақстан мен Қырғызстандағы Төтенше және өкілетті елшісі Франсико П. де ля Парте нақты байқады: «Қазақстан – жас демократияның типтік және осы жағдайда ел басшылары мемлекеттің өмір сүруі, аумақтық тұтастыққа, саяси құрылымдардың негізгі шеңберіне кепілдік беру, егемендікті нығайту сияқты өз мемлекеті үшін басым бағыттарды анықтауы керек» [6].

Қазақстан Республикасы Президенті еліміздің жаңа мыңжылдықтың биігінде жаңа табыстарын ұсынады. Келешекте Қазақстан Республикасы ұлттық тәуелсіздігін нығайтып мемлекеттің экономикалық дамуын әрі нығайту керек екендігі жайлы айтылды. Біз өзіміздің қалыптасқан саяси институттарымызды нығайтып қана қоймай, аумақтық ынтымақтастықты да бірге дамытуымыз керек. Біз Орта Азия, Кавказ және Ресей Федерациясын қамтитын ортақ экономикалық кеңістікке ие бола отырып аумақтық интеграцияны дамытқымыз келеді» [7]. Халықаралық ұйымдар да өзі үшін басымдылықтарды (қызметінің ең маңызды бағыттарын)

анықтайды. Мысалы, ЕурАзЭҚ Парламентаралық Ассамблеясы жұмысының басты басымдықтарының бірі лаңкестікпен, экстремизммен, наркотизммен және ғасырдың басқа да жағымсыз көріністерімен күресу болып табылады. Осыған байланысты Экономикалық қатынастарда да және де әлеуметтік ондағы, әсіресе құқықтық актілерде анықталды. Айтар болсақ, осы 2002 жылдың сәуірінде Манилада Азия Даму Банкінің штаб-пәтерінде Орта Азиядағы экономикалық ынтымақтастық бойынша өткен конференцияда Қазақстан Республикасы делегациясында қатысты. Жұмыс нәтижесінде экономикалық ынтымақтастықтың негізгі бағыттары айқындалып: көлік, энергетика және сауда басымдылықтар нормативтік-құқықтық актілерде де анықталады.

Ұлттық құқық халықаралық құқықтан басымдылығы, адам және азаматтардың құқықтарын қорғау нәтижесінде біздің ойымызша, Қазақстан Республикасы Конституциясына халықаралық құқықтық нормалары сәйкес келуі тиіс. Жұмысымызда біз «басымдық» («приоритетность») және «басымдылық» («примат») терминдерінің екеуін де қолданамыз, бірақ алғашқы термин көбірек қолданылады. Себебі, бұл термин Қазақстан Республикасының қолданыстағы Конституциясында қолданылған және халықаралық құқық пен ұлттық құқықтың өзара қатынасының заңдық мазмұнын неғұрлым дәл көрсетеді.

Өз зерттеуімізде біз, «мемлекетшілік құқық», «ішкі құқық» терминдерін емес, «ұлттық құқық» терминін қолданамыз. Мұны атақты өзбек ғалымы А.Х.Саидов дәл тұжырымдаған: «Құқық – бұл жалпыадамзаттық және ұлттық мәдениет құбылысы белгілі бір өркениеттің көрінісі. Құқық жалпы, ерекше, біртұтас бірлік элементтерді құрайды және бұл арада әрі абстрактілі, әрі нақты ұлттық табиғатқа ие» [8]. Бұл ежелгі римнің «халықтар, ұлттар құқығы» және «халықтар, ұлттар арасындағы құқық» деген мағыналарды беретін «*res gens*» және «*res inter gens*» терминдерінен де көрінеді. Кейбір ғалымдардың еңбектеріне көз жүгіртсек, элементтерді құрайды және бұл арада әрі абстрактілі, әрі нақты ұлттық табиғатқа ие» [8]. Бұл ежелгі римнің «халықтар, ұлттар құқығы» және «халықтар, ұлттар арасындағы құқық» деген мағыналар-

ды беретін «res gens» және «res inter gens» терминдерінен де көрінеді. Кейбір ғалымдардың еңбектеріне көз жүгіртсек, осы мемлекет арасындағы саясат және оны жетілдіру аясындағы этикалық және эстетикалық байланыстарды байқауға болады. Қазіргі таңда ұлтты этникалық мағынада да, саяси мағынада да түсіну кең таралған және олардың мазмұны мен арақатынасына қатысты ортақ пікір жоқ. Осы еңбектерде ұлт ұғымы жайлы да кейбір ғалымдардың еңбектерінде байқалады [9].

«Ұлттық құқық», «ұлттық құқықтық жүйе» терминдерін А.А. Рубанов қолданады [10]. Ғалым бұл терминдерді қолдануын зерттеу объектісін шектеумен, яғни, құқық жүйелерінің халықаралық аренада туындайтын барлық қатынастарын емес, әр түрлі елдердің құқықтары арасындағы қатынастарды ғана қарастыратындығымен түсіндіреді. «Ұлттық құқық» немесе «ішкі құқық» терминдерін латынамерикандық зерттеушілер де қолданады. Географиялық, экономикалық, мәдени және т.б. салада Америка Құрама Штаттарымен тығыз байланыстағы (Қазақстан мен Ресей Федерациясының байланысы сияқты) елдердің ғылыми ойының тәуелділігі немесе дербестігінің көрсеткіші ретінде олардың пікірі бізді қызықтырады.

Заң тануда халықаралық құқық пен ұлттық құқықтың арақатынасы мәселесі бойынша негізгі екі теория бар – монистік (ұлттық құқықтың халықаралық құқықтан басымдығы теориясы мен халықаралық құқықтың ұлттық құқықтан басымдығы теориясы) және дуалистік (халықаралық құқық пен ұлттық құқық өзара байланысты екі құқықтың жүйесі деген теория).

2 бөлім. Бірінші концепция негізінде ұлттық құқықтың халықаралық құқықтан басымдығы теориясы дайындалды. Оны Гегельдің көзқарасын қолдайтын неміс заңгерлері қалыптастырды. Халықаралық құқықты мемлекеттің сыртқы құқығы ретінде сипаттау арқылы Гегель мемлекеттің сыртқы саясатта абсолютті шектелмейтіндігін, халықаралық құқықтың ұлттық құқыққа (тек қана мемлекет анықтайтын біртұтас нормалар жүйесі ретінде) тікелей тәуелділігін баса айтқысы келді [11].

Ғалымның бұл жорамалы бүкіл әлемде 1789 жылғы адам мен азамат құқығының Декларациясына негізделген Ұлы Француз

революциясының идеялары, «Еркіндік, Теңдік, Меншік» ұранымен қабылданған 1804 жылғы Француз бұл жорамалы бүкіл әлемде 1789 жылғы адам мен азамат құқығының Декларациясына негізделген Ұлы Француз революциясының идеялары, «Еркіндік, Теңдік, Меншік» ұранымен қабылданған 1804 жылғы Француз азаматтық кодексі кең тараған уақытта XIX ғасырдың басында дайындалды. Бұл кодекстің негізгі ережелері осы уақытқа дейін Францияда және басқа көптеген мемлекеттер де әрекет етуде. Бұл бір мемлекеттің ұлттық құқығының басқа мемлекеттердің ұлттық заңнамасының қалыптасуына әсер етуінің нақты мысалы болып табылады және сонымен бірге олар халықаралық әдет-ғұрыптық нормалардың, кейін халықаралық шарттық нормалардың пайда болуына да өз әсерлерін тигізді. [12]

Әр түрлі халықтардың көшіп-қонуынан, шекараларға қарамай біреудің жерін иеленуінен туындаған ұлы көштер кезеңіндегі алғашқы мемлекеттердің пайда болуы кезінде, одан кейінірек те неғұрлым күшті мемлекеттің, империяның құқығы басым болды. Соғысу құқығы жаңа заманға дейін мемлекеттер арасындағы дауды шешудің заңды құралы болып қалды, ал аннексия бір мемлекеттің аумағын иеленудің заңды тәсілі болды. Мысалы, қазіргі Ресейдің Калининград облысы бұрынғы Пруссияның бір бөлігі болды және Кеңес Одағы Кеңес Одағы екінші дүниежүзілік соғыстан кейін оны жеңілген Германиядан алып алды.

Мысалы, Еуропа (әсіресе, неміс) құқығы Ресей құқығының қалыптасуына, ал орыс құқығы өз кезегінде XIX ғасырдың басында Қазақстанның еуропаланған құқығының пайда болуына әсер етті. Бұл үрдіс осы күнге дейін жалғасуда, Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаев айтқандай, француз заңнамасы, соның ішінде Франция Конституциясы 1995 жылы қабылданған Қазақстан Республикасының Конституциясын дайындауға әсер етті [13]. XIX ғасырдың соңы XX ғасырдың басында неміс ғалымы А.Цорн «Халықтар құқығының (халықаралық құқық) негіздері», Венцель «Юриспруденция негізгі мәселелері» атты жұмыстарында халықаралық құқықты «мемлекеттердің сыртқы құқығы» ретінде қарастырады және олар ұлттық құқыққа енгізілген бөлігінде ғана заңды болады деп айтты.

Қазіргі неміс ғалымы Ф. Куниг халықаралық құқықтың ашықтығы «Offenheit», оның мемлекеттер мен халықаралық құқықтың басқа субъектілерінің арасындағы достық қатынастардың «Völkerrechtsfreundlichkeit» қалыптасуына бағытталуына қатысуы туралы жазады. [14]

Ұлттық заманауи заңдардың сонымен қатар халықаралық құқықтарының өзара қатынастары жайлы тілге тиек етсек, Н.В.Мироновтың пікірінше, әрбір мемлекет өз заңдарында сондай-ақ басқада құқықтық қатынастардың жаңаша бағыттары жарияланады. Халықаралық тәжірибе жүзінде халықаралық-құқықтық нормалар актісі жүйесіндегі салт дәстүр халықаралық-ұлттық әдет-ғұрыптық нормаға айналады

Сонымен бірге, ұлттық заңнама деңгейіне көтерілген бұл қағидалар тиісті сыртқы қатынастардың ұлттық органдары үшін жүрістүрыс ережесіне айналып, олардың қызметінің бағдарына айналады, осы мемлекеттің сыртқы саяси ұстанымын айқындайды оның халықаралық тәжірибесі қатынастардың жүзінде арқылы халықаралық-құқықтық нормашығармашылыққа әсер етеді. Ішкі құқық халықаралық құқыққа әсер етуі, елдің сыртқы саясатының қағидалары арқылы да жүзеге асырылады [15].

Қазақстандық зерттеуші О.Н.Сафонова: мемлекетішілік құқық пен халықаралық құқықты қағаз жүзінде ғана бөлуге болады, ал іс жүзінде олар ұлттық құқықпен де, халықаралық құқықпен де реттелетін біртұтас жүйесі деп өте дұрыс айтады [16].

XIX-XX ғасырда неміс ғалымы Трипельдің «Халықтар құқығы (халықаралық құқық) және ел құқығы» атты еңбегінде дуализм теориясын қалыптастырды. Дуализм теориясы әлемде, соның ішінде Кеңес Одағында кең тарады. Кеңестік уақытта ғылымда халықаралық құқық пен ұлттық құқықтың арақатынасының деңгейі мен нысаны туралы әр түрлі пікір болды.

Ұлттық заңнама мемлекет ішіндегі қатынастарды реттейді, сондықтан ол мемлекетішілік құқық, ал халықаралық құқық нормалары мемлекеттік егемендіктің иесі ретінде мемлекеттер мен халықаралық құқықтың басқа субъектілерінің арасындағы қатынастарды реттейді деген пікір кең тараған болатын.

Халықаралық құқықтық жүйе мен ұлттық құқықтық жүйенің табиғатын түсінуге

олардың дамуы мен арақатынасының тарихи тәжірибесін ескеру көмектеседі. КСРО-ның оқшаулануы мен «қырғиқабақ соғыс» жылдарында әлемнің екіге бөлінуі кезінде халықаралық құқық пен ұлттық құқықтың қатар өмір сүруі кеңестік саясаткерлер мен халықаралық құқық мамандарына халықаралық құқықтың ұлттық құқықтан жоғарылығын мойындамауға негіз болды. қатынастарды реттейді деген пікір кең тараған Олардың өзара тәуелділігі де мойындалмады. Сондықтан бұл екі жүйе дербес, олар бір-бірінен туындайды деген шетелдік ғалымдардың еңбектерін қолдады.

Р.А.Мюллерсон бұл пікірді қолдай отырып, ары қарай дамытады. Ол халықаралық құқық пен ұлттық құқықтың арақатынасына тән ортақ заңдылықтар туралы айтады. Формацияның пайда болуы кезеңінде ұлттық құқықтың басымдығын мойындау тенденциясы байқалады, өркендеп дамуы кезінде халықаралық құқық пен ұлттық құқықтың теңесуі, яғни дуалистік теорияға сәйкеседі, кейін формацияның құлдырауы, дағдарысы кезінде халықаралық құқықтың басымдығы теориясы қалыптасады және оны практикада іске асыруға тырысу байқалады дейді [17].

3 бөлім. XX ғасырдың екінші жартысында австриялық ғалым Г.Кельзен ұсынған халықаралық құқықтың басымдығы теориясы кең тарады. Мемлекетішілік заңнамада бұл теорияның қолданылуы бір қатар елдердің Конституциясында халықаралық құқық ішкі құқықтан басым екендігі туралы норманы енгізуден көрінеді. Қазақстан Республикасының Конституциясының 4 бабының 3 тармағында Республика бекіткен халықаралық шарттардың Республика заңдарынан басымдығы болады және халықаралық шарт бойынша оны қолдану үшін заң шығару талап етілетін жағдайдан басқа реттерде, тікелей қолданылады делінген.

Бұл жерде Қазақстанның Республикасының өзгертілген құқықтық-нормативтік актілері бар. Көптеген нормативті құқықтық актілер осы халықаралық құқықтық қатынастарды реттеуде өзінің нәтижесін береді. Осы құқықтық актілер Қазақстан Республикасы халықаралық келісімшарттарды ратификация жасауға және басқа мемлекет азаматтарына да сондай-ақ азаматтығы жоқ адамдарға да қолданылады.

Қылмыстық жауапкершілікті қарастырушы өзге заңдар, олардың осы Кодекске қосылуынан кейін ғана қолданылуға жатады. Сондықтан, Қылмыстық кодекстің кейбір баптары ұлттық және халықаралық құқықтың болуы мүмкін коллизияларына сілтемелерді қамтиды және басымдылықты халықаралық құқық нормаларына береді. Мысалы, ҚК-тің 6 бабының 3 тармағы бойынша Қазақстан Республикасының портына тіркелген Қазақстан Республикасының шегінен тыс ашық су немесе әуе кеңістігінде жүрген кемеде қылмыс жасаған адам, егер Қазақстан Республикасының халықаралық шартында өзгеше көзделмесе, осы Кодекс бойынша қылмыстық жауапқа тартылады.

Тағы осы бап бойынша шет мемлекеттердің дипломатиялық өкілдерінің және иммунитетті жауаптылығы туралы мәселе, егер осы адамдар Қазақстан Республикасының аумағында қылмыс жасаған жағдайда халықаралық құқық нормаларына сәйкес шешіледі. Қазақстан Республикасының 2001 жылғы 30 қаңтардағы «Әкімшілік құқық бұзушылықтар туралы» Кодексінің 1 бабының 4 тармағында да Қазақстан Республикасы бекіткен халықаралық шарттар осы Кодекс алдында басымдыққа ие болады және халықаралық шартты қолдану үшін заң шығару қажет болатын реттерді қоспағанда, тікелей қолданылады деген конституциялық ереже қарастырылған.

Егер Қазақстан Республикасы бекіткен халықаралық шартта Қазақстан Республикасының әкімшілік құқық бұзушылық туралы заңдарында көзделгеннен өзгеше ережелер белгіленген болса, онда халықаралық шарттың ережелері қолданылады. 1994 жылы 27 желтоқсанда Қазақстан Республикасының Жоғарғы Кеңесінің Қаулысымен күшіне енген Қазақстан Республикасының Азаматтық Кодексінің Жалпы бөлімінің 3 бабында егер Қазақстан Республикасы қатысушысы болып табылатын халықаралық шартта Қазақстан Республикасының азаматтық заңдарындағыдан өзгеше ережелер белгіленген болса, аталған шарттың ережелері қолданылады деп бекітілген. Халықаралық шарттан оны қолдану үшін республика ішінде құжат шығару талап етілгеннен басқа жағдайларда, азаматтық қатынастарға Қазақстан Республикасы қатысушысы болып табылатын халықаралық шарттар тікелей

қолданылады. Осылайша азаматтық заңнама ұлттық құқықтық нормалар үстінен тек қана Парламентпен ратификацияланған нормалардың ғана емес, Қазақстан Республикасы бекіткен халықаралық шарттардың өзге де нормаларының басымдығына жол береді.

Кейбір нормативтік құқықтық актілерге жасаған шолу ратификацияланған халықаралық шарттар нормаларының ұлттық заңнамадан басымдығы туралы конституциялық ережені салалық заңнамалар түрліше іске асыратындығын көрсетті. Бір қарағанда үлкен емес көрінетін бұл айырмашылық халықаралық шарт нормаларын ішкі мемлекеттік құқықта іске асырудың екі жолы бар екендігін көрсетеді: Ұлттық нормативтік құқықтық актілерге сәйкес өзгертулер мен толықтыруларды міндетті түрде енгізу жолымен (Қылмыстық кодекс, Әкімшілік құқық бұзушылықтар туралы кодекс); 2. Халықаралық құқық нормаларының тікелей әсер етуі жолымен (азаматтық құқық). Бірақ ұлттық нормативтік құқықтық актілерде «егер Қазақстан Республикасы қатысушы болып табылатын халықаралық шарттарда осы заңда көрсетілген ережелерден өзге ереже көзделсе, халықаралық шарт ережесі қолданылады» деп көрсетеді.

Бұл жерде мынадай сұрақ туындайды: егер бұл ереже елдің Конституциясында бекітіліп қойған болса, нормативтік-құқықтық актілерде қайталап көрсету артық емес пе?

Біздің ойымызша артық емес. С.В.Поленина пікірінше, мұндай норманың берілуі тиісті заңды а priori тиісті халықаралық стандарттарға сай деп жариялау арқылы сот немесе басқа да құқық қолдаушының сол заңды халықаралық конвенция нормаларына сай екендігін тексеру мүмкіндігін жоққа шығарады [18]. Шынымен, халықаралық ұйымдардың тиісті органының ұлттық заңнаманы халықаралық құқықтың жалпыға танымал нормалары мен қағидаларына сәйкестігін тексеру процедурасының өзі мемлекеттің беделіне жағымсыз әсер етуі мүмкін. Сондықтан құқықтық нормалардың дұрыс болуына көбірек көңіл аудару қажет сияқты.

Сонымен бірге, мемлекеттер тобының арасындағы қатынастарды реттейтін аймақтық халықаралық-құқықтық кешендер бар. Көптеген нормалар екіжақты қатынастарды реттейді. Аймақтық және екіжақты нормалар жалпы халықаралық

құқыққа сәйкес болуы керек және олардың жиынтығы жаһандық халықаралық құқықты құрайды [19].

Бірақ әлемдік құқықтық тәртіптің стратегиялық мәселелері халықаралық құқықтың жалпыға танымал қағидалары мен нормаларының және әлемнің көптеген мемлекеттері қатысатын көпжақты шарттардың негізінде шешіледі, ал аймақтық деңгейдегі стратегиялық мәселелер мен тактикалық мәселелер екіжақты (мемлекетаралық) шарттар негізінде шешіледі.

Бұл концепциялардың өзектілігі дау тудырмайды. Қазіргі әлем қарама қайшы тенденцияларға толы: бір жағынан ХХ ғасырдың ортасынан бастап соңына дейін саяси аренада ондаған тәуелсіз мемлекеттердің пайда болуы, қазіргі күні олар өздерінің ұлттық мемлекеттілігін қалпына келтіруде немесе жаңадан қалыптастыруы бұл мемлекеттерді сыртқы жағымсыз процестерден қорғауы мүмкін халықаралық құқықтың нормалары мен қағидаларының олар үшін маңыздылығын айтады.

Соның нәтижесінде бұл жас мемлекеттер халықаралық құқықтың ішкі ұлттық құқықтан басымдығының жақтаушысы болады, ал бұл өз кезегінде ішкі ұлттық құқық нормаларын құруға әсер етеді. Керісінше, әлемнің мықты елдерінде, экономикалық жағынан дамыған державаларда өз елінің құқығын жетілген, үлгілі деп санайтын, сондықтан басқа елдердің ішкі құқықтары мен халықаралық құқық соған сәйкес қалыптасуы тиіс деп есептейтін идеологтар да табылады. Бұл ұлттық құқықтың халықаралық құқықтан басымдығы туралы теорияның қазіргі жақтаушылары. Әлемнің көпшілік мемлекеттері іс жүзінде халықаралық құқықтың қағидалары мен нормаларын ішкі ұлттық құқықпен икемді үйлестіріп, дуалистік концепцияның өзектілігін көрсетеді. Жоғарыда айтылғандарды қорытындылай келе, халықаралық қатынастардың күрделі жүйесіндегі тәртіпті сақтайтын қажетті құрал ретінде халықаралық құқық әлемнің құндылықтар жүйесінде алғашқы орынға жылжығанын айтуға болады. Ол әлемдік қауымдастықтың мүдделерін ескере отырып, жаһандық дамудың маңызды факторы бола алады. Бұл жайтты Біріккен Ұлттар Ұйымы бірнеше рет атап

өткен болатын. Құқықтың үстемдігін, саясатта құқықтың басымдығын қамтамасыз ететін, құқыққа негізделген қауымдастық, яғни халықаралық құқықтық қауымдастық құрылуда. Құқықтық қауымдастық құрудың маңыздылығы сондай, халықаралық құқық Комиссиясы өзінің алғашқы жобасында — 1949 жылғы мемлекеттердің құқықтары мен міндеттерінің Декларациясында «мемлекеттер халықаралық құқық басқаратын қауымдастық құрады» деді. Бұл ережені БҰҰ Бас Ассамблеясы 1949 жылы 6 желтоқсанда қабылдаған Қарарында бекітті.

Халықаралық құқықтың ұлттық құқықтан басымдығын бекіту ең алдымен ұлттық құқықта халықаралық құқықтың қағидаларын, нормалары мен түсініктерін қолданумен қатар жүреді. Бұл мемлекеттердің халықаралық құқықтық нормалар мен шешімдерді қабылдауға қатысуы мен оларды орындау үшін жауапкершілік механизмі халықтар мен мемлекеттердің егемендігін қамтамасыз етумен қатар үйлесуі қажет.

Даулы жағдайлар жекелеген елдердің құқықтарын бұзбайтын арнайы механизмді талап етеді. Әсіресе, бұл ХХІ ғасырға аяқ басқан әлемдік қауымдастық үшін өте өзекті, себебі халықаралық саяси жүйеде «әр түрлі полностілік» күшейіп, мүдделер векторы мен олардың соқтығысы кеңейеде.

Сондықтан халықаралық құқық пен ұлттық құқықтың бір бірімен жолығу шегін терең зерттеу талап етіледі, ұлттық құқықтық жүйені жетілдіру үшін үнемі жұмыстар жүргізілуі қажет және бұл халықаралық құқықтық нормалар мен қағидалармен өзара әрекетінің тиімділігін анықтауға мүмкіндік береді. Осы өзара әрекеттің сипатын, нысанын және құралдарын нақты білу қажет. Қазіргі таңда Еуропалық аумақтық құқық бар, Тәуелсіз мемлекеттер Достастығының, ТМД аясында құрылған әр түрлі аумақтық бірлестіктердің құқығы дамуда, жаһандану күші артуда. Адам құқықтарының басымдығы жарияланып, оларды қорғауға және қамтамасыз етуге ұлттық құқықтың да, халықаралық құқықтың да күші бағытталуда.

Біздің зерттеуімізде халықаралық жария құқық пен ұлттық жария құқықтың арақатынасы қаралады, өйткені мамандардың пікірінше, халықаралық жеке құқықтың қалыптасу логикасы басқаша, ол ұлттық құқықтан халықаралық құқыққа айналады және онда өзінің ерекше орны бар.

Біздің зерттеуімізде халықаралық жария құқық пен ұлттық жария құқықтың арақатынасы қаралады, өйткені мамандардың пікірінше, халықаралық жеке құқықтың қалыптасу логикасы басқаша, ол ұлттық құқықтан халықаралық құқыққа айналады және онда өзінің ерекше орны бар.

Қорытынды

1 бөлім. Жоғарыда айтылғандарды қорытындылай келе, халықаралық қатынастардың күрделі жүйесіндегі тәртіпті сақтайтын қажетті құрал ретінде халықаралық құқық әлемнің құндылықтар жүйесінде алғашқы орынға жылжығанын айтуға болады. Ол әлемдік қауымдастықтың мүдделерін ескере отырып, жаһандық дамудың маңызды факторы бола алады. Бұл жайтты Біріккен Ұлттар Ұйымы бірнеше рет атап өткен болатын. Құқықтың үстемдігін, саясатта құқықтың басымдығын қамтамасыз ететін, құқыққа негізделген қауымдастық, яғни халықаралық құқықтық қауымдастық құрылуда. Құқықтық қауымдастық құрудың маңыздылығы сондай, халықаралық құқық Комиссиясы өзінің алғашқы жобасында — 1949 жылғы мемлекеттердің құқықтары мен міндеттерінің Декларациясында «мемлекеттер халықаралық құқық басқаратын қауымдастық құрады» деді. Бұл ережені БҰҰ Бас Ассамблеясы 1949 жылы 6 желтоқсанда қабылдаған Қарарында бекітті.

Халықаралық құқықтың ұлттық құқықтан басымдығын бекіту ең алдымен ұлттық құқықта халықаралық құқықтың қағидаларын, нормалары мен түсініктерін қолданумен қатар жүреді.

Бұл мемлекеттердің халықаралық- құқық-

тық нормалар мен шешімдерді қабылдауға қатысуы мен оларды орындау үшін жауапкершілік механизмі халықтар мен мемлекеттердің егемендігін қамтамасыз етумен қатар үйлесуі қажет.

2 бөлім. Даулы жағдайлар жекелеген елдердің құқықтарын бұзбайтын арнайы механизмді талап етеді. Әсіресе, бұл ХХІ ғасырға аяқ басқан әлемдік қауымдастық үшін өте өзекті, себебі халықаралық саяси жүйеде «әр түрлі полюстілік» күшейіп, мүдделер векторы мен олардың соқтығысы кеңеюде. Сондықтан халықаралық құқық пен ұлттық құқықтың бір бірімен жолығу шегін терең зерттеу талап етіледі, ұлттық құқықтық жүйені жетілдіру үшін үнемі жұмыстар жүргізілуі қажет және бұл халықаралық құқықтық нормалар мен қағидалармен өзара әрекетінің тиімділігін анықтауға мүмкіндік береді. . Осы өзара әрекеттің сипатын, нысанын және құралдарын нақты білу қажет.

3 бөлім. Қазіргі таңда Еуропалық аумақтық құқық бар, Тәуелсіз мемлекеттер Достастығының, ТМД аясында құрылған әр түрлі аумақтық бірлестіктердің құқығы дамуда, жаһандану күші артуда. Адам құқықтарының басымдығы жарияланып, оларды қорғауға және қамтамасыз етуге ұлттық құқықтың да, халықаралық құқықтың да күші бағытталуда.

Біздің зерттеуімізде халықаралық жария құқық пен ұлттық жария құқықтың арақатынасы қаралады, өйткені мамандардың пікірінше, халықаралық жеке құқықтың қалыптасу логикасы басқаша, ол ұлттық құқықтан халықаралық құқыққа айналады және онда өзінің ерекше орны бар.

Пайдаланылган әдебиеттер тізімі:

1. Гумилев Л.Н. *Этносфера. История людей и история природы.* – М.: Экспрос, 1993. – С.544.
2. Гуль А.К. *Соотношение международного и внутригосударственного права в практике стран Ближнего Востока (на примере Ливана, Сирии и Израиля): Автореф. дис. ... канд. юрид. наук.* – М., 1988. – С.16.
3. *Правовая система социализма: в 2-х кн.//Редкол.: В.Н. Кудрявцев и др.; Ин-т гос-ва и права АН СССР.* – М.: Юрид. лит., 1986, т.2. – С. 326.
4. *Толковый словарь русского языка конца XX века. Языковые изменения //Под ред. Г.Н. Скляревской. РАН, Институт лингвистических исследований.* – Спб.: Изд-во «Фолио-Пресс», 1998. – С.702.
5. Токаева А. *Не имей сто рублей, а имей сто друзей, или Во сколько республике обходится членство в международных организациях//Экспресс К.* – 2003, 6 июня.
6. *Какой это труд – выпускать газету!//Юридическая газета.* – 2003, 25 июня.
7. *Вступительное слово Президента Республики Казахстан Н.А. Назарбаева на открытии Евразийского экономического саммита//Казахстанская правда.* – 2000, 27 апреля.
8. Саидов А.Х. *Сравнительное правоведение (Основные правовые системы современности): Учебник/Под ред. В.А.Туманова.* – М., 2000. – С.448.
9. Деев Н.Н. *Государственность и этнополитическое развитие // Политические проблемы теории государства.* – М., 1993. – С.96.
10. Рубанов А.А. *Теоретические основы международного взаимодействия национальных правовых систем.* – М.: Наука, 1984. – С.159.
11. Блиценко И.П. *Международное и внутригосударственное право.* – М.: Госюриздат, 1960. – С.239.
12. Сарсембаев М.А. *Международное право: Учебник, 3-е издание.* – Алматы: Данекер, 2001. – С.344.
13. Назарбаев Н.А. *Без подлинного конституционализма нет открытого цивилизованного общества//Толковый словарь Конституции Республики Казахстан.* – Алматы: Жеты Жаргы, 1996 – С.366.
14. Kunig P. *Völkerrecht und staatliches recht // Völkerrecht: Walter de Quenter: Berlin, NewYork. 1997. S. 101-180.*
15. Миронов Н.В. *Советское законодательство и международное право.* – М.: Междунар. отношения, 1968. – С.198.
16. Сафонова О.Н. *Соотношение и взаимодействие национального права Республики Казахстан и международного права: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук.* – Усть-Каменогорск, 1999. – С.22.
17. Мюллерсон Р.А. *Некоторые тенденции соотношения международного и национального права//Международное и внутригосударственное право: Проблемы сравнительного правоведения.* – Свердловск, 1984. – С.132. *права//Международное и внутригосударственное право: Проблемы сравнительного правоведения.* – Свердловск, 1984. – С.132.
18. Поленина С.В. *Взаимодействие международного и национального права в условиях прямого действия Конституции Российской Федерации.*
19. Лукашук И.И. *Международное право. Общая часть: Учебник.* – М.: Изд-во БЕК, 1996. – С.371.

УДК: 341.2; 341.231.14

МРНТИ: 10.87.01

С.Р.Буранбаева¹

*¹Абай атындағы ҚазҰПУ, Тарих және құқық институты, Құқықтану кафедрасының аға оқытушысы, Алматы қ., Қазақстан
e-mail: miss.Saliman@mail.ru*

ХАЛЫҚАРАЛЫҚ-ҚҰҚЫҚТЫҚ АКТІЛЕРДІҢ ІЗГІЛІКТІК БАҒЫТТЫЛЫҒЫ

Аңдатпа

Бұл мақалада адам құқықтарының толық ауқымы – азаматтық, саяси, экономикалық, әлеуметтік және мәдени жақтары сипатталады, бір құқықты жүзеге асыруда басқа құқықтарды жүзеге асырудан бөлуге болмайтыны мойындалады. Мақалада баланың ақыл-ойы, моральдық және рухани дамуы үшін қажетті еркіндік, басқалармен қатар, салауатты және қауіпсіз ортаны құру, қол-жетімді медициналық қызметтерге және материалдық байлықты қамтамасыз ету үшін ең төменгі стандарттарға қол жеткізу керектігі айтылады.

Мақалада баланың қоғамның мүшесі екендігін көрсете отырып, сондықтан оның өзінің өміріне толық қатысуға және оның жан-жақты дамуына үлес қосуға құқылы екендігі де қозғалады. Конвенцияда осы мақсаттар үшін баланың жеке басын сақтау құқығын, оған әсер ететін барлық мәселелер бойынша өз пікірін еркін білдіру құқығын, ой, ар-ождан, дінді, жеке өміріне қол жеткізу құқығын, демалыс және бос уақытты өткізу, мәдени және шығармашылық өмірге қатысу, этникалық, діни және этникалық аз топтарға жататын балалардың құқықтары және т.б. ескеру керектігі айтылады.

Түйін сөздер: Бала құқығы туралы декларация, 1924 жылғы бала құқығы туралы Женева декларациясы, Конвенция, БҰҰ Ережесі, отбасы, мемлекет, адамның азаматтық және саяси құқықтары туралы халықаралық пактысы.

С.Р.Буранбаева¹

*¹старший преподаватель кафедры юриспруденции Института истории и права КазНПУ имени Абая,
г.Алматы, Казахстан
e-mail: miss.Saliman@mail.ru*

ГУМАННАЯ НАПРАВЛЕННОСТЬ МЕЖДУНАРОДНО-ПРАВОВЫХ АКТОВ

Аннотация

В данной статье охватывается широкий спектр прав человека – гражданских, политических, экономических, социальных и культурных, – признается, что осуществление одного права не может быть отделено от осуществления других прав. Свобода, которая необходима для умственного, нравственного и духовного развития ребенка, требует, помимо прочего, создания здоровой и безопасной обстановки, доступа к медицинскому обслуживанию и достижения минимальных стандартов в обеспечении материальных благ.

В статье подчеркивается, что ребенок является членом общества, поэтому он имеет право всесторонне участвовать в его жизни и вносить свой вклад в его развитие. Международные конвенции с этой целью закрепляют право на сохранение индивидуальности, право свободно выражать свои взгляды по всем затрагивающим его вопросам, право на свободу мысли, совести, религии, право на частную жизнь, право на отдых и досуг, на участие в культурной и творческой жизни, права ребенка, принадлежащего к этническим, религиозным и этническим меньшинствам и т.д.

Ключевые слова: Декларация о правах ребенка, Женевская декларация прав ребенка 1924 года, Конвенция, Устав ООН, семья, государство, Международный пакт о гражданских и политических правах человека.

*S.R.Buranbaewa*¹

*¹Senior Teacher of department of Criminal and legal disciplines of Institute of history and the right of Abai KAZNPU, Almaty, Kazakhstan
e-mail: miss.Saliman@mail.ru*

HUMANE ORIENTATION OF INTERNATIONAL LEGAL ACTS

Abstract

This article covers the full range of human rights - civil, political, economic, social and cultural - recognizes that the exercise of one right can not be separated from the exercise of other rights. The article points out that the freedom that is necessary for the child's mental, moral and spiritual development requires, among other things, the creation of a healthy and safe environment, access to medical care and the achievement of minimum standards for the provision of material wealth.

The article emphasizes that the child is a member of society, so he has the right to participate fully in his life and contribute to its development. The fact that the Convention for this purpose secures the right to preserve individuality, the right to freely express their views on all matters affecting it, the right to freedom of thought, conscience, religion, the right to privacy, the right to rest and leisure, to participate in cultural and creative life, the rights of a child belonging to ethnic, religious and ethnic minorities, etc.

Keywords: The Declaration on the Rights of the Child, the Geneva Declaration of the Rights of the Child of 1924, the Convention, the UN Charter, the family, the state, the International Covenant on Civil and Political Rights.

Введение

Принятая Генеральной Ассамблеей ООН в 1959 г. Декларация о правах ребенка (далее Декларация 1959 г.), включающая десять принципов, касающихся важнейших сторон жизни ребенка, в преамбуле после ссылок на Устав ООН в Всеобщую декларацию прав человека отмечается, «что ребенок, ввиду его физической и умственной незрелости, нуждается в специальной охране и заботе, включая надлежащую правовую защиту как до, так и после рождения, и что необходимость в такой специальной охране была указана в Женевс-

кой декларации прав ребенка 1924 года и признана во Всеобщей декларации прав человека, а также в уставах специализированных учреждений и специализированных учреждений и международных организаций, занимающихся вопросами благополучия детей».

Конвенция состоит из трех частей:

- преамбула, основные положения (статьи 1 - 45) и заключительные положения (статьи 46 - 54). В некоторых работах зарубежных авторов при характеристике содержания Конвенции используется деление на: обеспечение (provision) - права, обеспечивающие удовлет-

ворение основных потребностей ребенка (например, право на образование, право на доступ к наиболее совершенным услугам здравоохранения, право на отдых и досуг;
- защита (protection) - права, гарантирующие защиту от вредного воздействия на ребенка со стороны общества, семьи (например, защита от экономической и сексуальной эксплуатации, от физического и психического насилия, от жестокого обращения);

- участие (participation) - права ребенка на самостоятельные действия и участие в общественной жизни (например, право на свободное выражение своих взглядов по всем вопросам, затрагивающим ребенка).

В Конвенции содержатся нормы, направленные на защиту детей от пагубного влияния общества. Такие положения или закрепляют право ребенка, а затем обязанность государств принять необходимые меры по его обеспечению, или содержат только обязанность государств: право ребенка на пользование наиболее совершенными услугами системы здравоохранения (ст.24); право пользования благами социального обеспечения (ст.26); право ребенка на уровень жизни, необходимый для физического, умственного, духовного, нравственного и социального развития (ст. 27); право на защиту от экономической эксплуатации (ст.32); обязанность защитить ребенка от употребления наркотических средств и психотропных веществ (ст.33), от всех форм сексуальной эксплуатации (ст.34) и от других форм сексуальной эксплуатации (ст.34) и от других форм эксплуатации (ст.36); обязанность предотвращать похищение детей, торговли детьми и их контрабанды (ст.35); обязанность содействовать физическому и психологическому восстановлению и социальнойреинтеграции ребенка (ст.39).

Профессор С.Н.Сабикенов, отмечает, что в Конвенции очень четко прослеживается система взаимоотношений: ребенок - семья - государство. Семья для ребенка является важным звеном для подготовки к жизни в обществе. Об этом говорится в п.6 преамбулы: «ребенку для полного и гарантированного развития его личности необходимо расти в семейном окружении». У семьи есть обязанности в рамках общества – подготовить ребенка «к самостоятельной жизни в обществе» и воспитать «в духе идеалов, провозглашенных в Уставе ООН, и особенно

в духе мира, достоинства, терпимости, свободы, равенства и солидарности» (п.7 преамбулы).

Кроме того, семья является гарантом осуществления прав ребенка, даже порой в большей степени, чем государство. В связи с этим, в Конвенции можно выделить группу норм, закрепляющих права ребенка на семью: право знать своих родителей и право на их заботу (п.1 ст.7), право поддерживать на регулярной основе личные и прямые контакты с родителями (п.3 ст.9, п.2 ст.10), право ребенка и его родителей пожить любую страну и возвращаться в свою страну (п.2 ст.10).

В п.5 преамбулы Конвенции говорится о том, что семья «должны быть предоставлены необходимые защита и содействие», что отразилось в положениях, закрепляющих обязанности государств - участников сохранять целостность семьи (пп.1,2, 4 ст.9), способствовать восстановлению семьи (п.1 ст.10), принимать меры для борьбы с незаконным перемещением и невозвращением детей из-за границы (ст.11), законным опекунам в выполнении своих обязанностей по воспитанию детей (пп.2, 3 ст.18).

Следует отметить, основная обязанность и одновременно право по воспитанию и развитию ребенка лежит на родителях или в соответствующих случаях на других лицах, заботящихся о нем, от них зависит реализация многих прав ребенка (ст.5). Но не всегда эти обязанности выполняются добросовестно, поэтому государство должно защитить ребенка от злоупотреблений и пренебрежения со стороны семьи (ст.19), при этом обеспечить ребенку, который временно или постоянно лишен своего семейного окружения, необходимую заботу (ст.21, 22).

Ребенок является членом общества, поэтому он имеет право всесторонне участвовать в его жизни и вносить свой вклад в его развитие. Конвенция с этой целью закрепляет право на сохранение индивидуальности (ст.8), право свободно выражать свои взгляды по всем затрагивающим его вопросам (ст.13), право на свободу мысли, совести, религии (ст.14), право на частную жизнь (ст.16), право на отдых и досуг, на участие в культурной и творческой жизни (ст.31), права ребенка, принадлежащего к этническим, религиозным и этническим меньшинствам (ст.30) [1, с.150 - 151].

Однако время и реальное положение де-

тей в мире потребовали от мирового сообщества принятия нового документа, в котором не просто декларировались бы права детей, но и предусматривались меры по их защите.

В наши дни подход к проблемам детей на международном уровне претерпел решительные изменения. Осознания необходимости придать правам детей силу договорного права стала очевидной в ходе подготовки к проведению Международного года ребенка. Тогда в 1979 году по инициативе Польши Комиссия ООН по правам человека приступила к разработке Конвенции о правах ребенка. В период с 1979 года по 1989 год Комиссия по правам человека уделяла повышенное внимание разработке Конвенции.

20 ноября 1989 года Генеральная Ассамблея отметила 30-ю годовщину Декларации прав ребенка. В этот же день была принята Конвенция ООН о правах ребенка. Международное сообщество распространило действие прав человека на одну из наиболее уязвимых групп общества – детей. Это первый международный правовой документ, в котором закреплены гарантии осуществления целого ряда прав ребенка [2, с.56 - 57].

В этой связи нельзя не привести мнение профессора С.Н.Сабикенова, что вклад Конвенции 1989 года состоял в следующем:

а) в ней впервые было дано понятие ребенка как субъекта прав. Этим субъектом считался несовершеннолетний, а, значит, субъектами прав становились не только дети, но и подростки: согласно Конвенции ребенком является каждое лицо в возрасте до 18 лет, если только национальным законодательством не установлен более ранний возраст достижения совершеннолетия;

б) она сформулировала международно-правовой статус несовершеннолетнего, причем объем его прав и свобод был расширен. установлено право детей и подростков на выражение ими своего мнения, касающегося собственного развития;

в) предусмотрена юридическая защита детей недееспособных, нарушивших закон, жертв жестокого обращения и вооруженных конфликтов;

г) отражены вопросы защиты детей от влияния некоторых негативных явлений (наркомания и токсикомания, торговли детьми, использования их в порнографическом бизнесе);

д) провозглашен общий принцип не дискриминации ребенка или подростки в его правах и их защите.

Конвенция является комплексным документом в области защиты прав ребенка и признается базовым для всех иных документов, касающихся правовой защиты детства и юношества. В ней отражены права детей, посвященные каким-либо специальным вопросам, в том числе, и вооруженным конфликтам [1, с.151 - 152].

Конвенция содержит ст.38, в которой государства - участники обязуются уважать нормы международного гуманитарного права. И это хорошо, поскольку международное право прав человека может быть временно приостановлено во время вооруженных конфликтов международного и немеждународного характера. Такая возможность предусматривается ст.4 Международного пакта о гражданских и политических правах человека и ст.15 Европейской Конвенции прав человека. Они не допускают приостановления прав и свобод человека так называемых «hardcore» (это - бесчеловечного обращения или наказания, запрет рабства, свобода мысли и др.). Временное приостановление может, однако, произойти при условии, что оно не действует против остальных обязательств по международному праву» [3, с.116].

К числу этих «остальных обязательств» относятся нормы международного гуманитарного права, содержащиеся, прежде всего, в четырех Женевских конвенциях 1949 г., а также в двух Дополнительных Протоколах к Женевским конвенциям 1977 г., Декларации о защите женщин и детей в ситуациях чрезвычайного положения и вооруженных конфликтах 1974, и Факультативному протоколу к конвенции о правах ребенка, касающемуся защиты детей в вооруженных конфликтах 2000 г.

Международное гуманитарное право, действующие в условиях вооруженных конфликтов, включает международно-правовые нормы, которые охватывают все вопросы защиты жертв войны, положение раненых, больных и лиц, потерпевших кораблекрушение, военнопленных, гражданского населения, медицинского персонала и лиц духовного знания, персонала добровольных обществ помощи, дополнительных категорий, пропавших без вести и погибших, военнослужащих, находящихся в районе вооруженного

конфликта, которые в результате травмы, болезни или инвалидности нуждаются в медицинской помощи и уходе, рожениц, новорожденных, беременных женщин, независимо от того, к какой воюющей стороне они принадлежат. С ними должны обращаться гуманно, без всякой дискриминации по признаку расы, пола, цвета, кожи, религии или веры, происхождения, имущественного положения или любых других аналогичных критериев [1, с.152].

Согласно мнению Н.И. Котлярова, объектом правового регулирования, сутью международного гуманитарного права является:

- меры по защите жертв войны;
- правовой статус комбатантов, т.е. законных участников вооруженных конфликтов;
- меры по ограничению воюющих в применении средств и методов ведения войны;
- порядок защиты гражданских объектов и культурных ценностей;
- сфера деятельности и задачи гражданской обороны;
- правовое положение нейтральных государств;
- ответственность государств и физических лиц на противоправные действия [3, с.116].

С учетом вышеизложенного следует отметить, что менее чем через год после принятия Конвенции, 29-30 сентября 1990 года, в ООН состоялась Всемирная встреча на высшем уровне в интересах детей, на которой присутствовало рекордное число мировых лидеров. Представленные на встрече 159 стран - 71 из них главами государств или правительств – решительно поддержали Конвенцию. Они совместно подписали Всемирную декларацию о выживании, защите и развитии детей, а также План действий по реализации Декларации в 90-е годы.

Основная идея Конвенции, своеобразного «Билля о правах» детей, состоящего из 54 статей, заключается в наилучшем обеспечении интересов ребенка.

Отличаясь позитивным и перспективным подходом, Конвенция призывает ратифицирующие ее государства, создавать условия, в которых дети могут принимать активное и творческое участие в общественной и политической жизни своих стран.

В настоящее время 96 % детей в мире проживают в государствах, связанных юридическим обязательством защищать права детей.

Права эти всеобъемлющи.

В соответствии с Конвенцией, ребенком является человеческое существо до достижения 18-летнего возраста (статья 1).

В Конвенции охватывается весь спектр прав человека – гражданских, политических, экономических, социальных и культурных – признается, что осуществление одного права не может быть отделено от осуществления других прав. В ней указывается, что свобода которая необходима для умственного, нравственного и духовного развития ребенка, требует, помимо прочего, создания здоровой и безопасной обстановки (статья 3), доступа к медицинскому обслуживанию (статья 24) и достижения минимальных стандартов в обеспечении продовольствием, одеждой и жильем.

Конвенция затрагивает новые сферы. В ней закрепляется право ребенка на активную роль в процессе своего собственного развития (статья 31), на получение информации (статья 13), доступ к соответствующей информации (статья 17), на образование (статья 28), на выражение своего мнения и на то, чтобы его учитывали при принятии решений, касающихся его жизни (статья 12).

В ряде других областей, иногда весьма щепетильных, Конвенция идет гораздо дальше существующих юридических норм и практики. Сюда относятся ее положения в отношении права на жизнь, выживание и развитие (статья 6); права на имя и гражданство с момента рождения (статья 7); усыновления (статья 21); прав детей – инвалидов (статья 23) и сирот (статья 20), детей - беженцев (статья 22), а также детей, нарушивших закон (статья 40).

Она расширяет юридические аспекты прав человека, обеспечивая защиту детей от всех форм эксплуатации (статья 36), касаясь вопроса о детях меньшинств и коренных групп населения (статья 30) и затрагивает злоупотребления наркотиками (статья 33) и отсутствия заботы о детях (статья 34).

В Конвенции признается главенствующая роль семьи и родителей в уходе за детьми и в обеспечении их защиты, а также обязанность государства помогать им в выполнении этих задач (статья 5).

Она позволяет получить новое глобальное представление о сведенных воедино правах ребенка, которые нашли отражение во многих международных договорах и де-

кларации за последние 40 лет. Важным принципом Конвенции является отсутствие дискриминации; дети пользуются своими правами без какой-либо дискриминации, независимо от расы, цвета кожи, пола, языка, религии, политических или иных убеждений, национального, этнического здоровья и рождения ребенка, его родителей или законных опекунов или каких-либо иных обстоятельств (статья 2).

Конвенция ООН о правах ребенка - это правовой документ высокого международного стандарта. В нем ребенок провозглашен полноценной и полноценной и полноправной личностью, самостоятельным субъектом права. Такого отношения к ребенку не было еще ни в одном международном документе.

2 сентября 1990 г. после ратификации ее 20 государствами Конвенция о правах ребенка вступила в силу как международный документ [2, с.57-58].

Многие нормы международного гуманитарного права можно толковать с точки зрения режима наибольшего благоприятствования для детей без каких-либо ограничений.

Заключение.

Гуманная направленность этих международно-правовых актов делает их незаменимым источником, регламентирующим все случаи, с которыми могут столкнуться дети в период международных и немеждународных вооруженных конфликтов, а потому их овершено необходимо изучать и широко пропагандировать [4, с.51].

Следует согласиться с С.Н.Сабикеновым, полагающим, что однако Следует согласиться с С.Н.Сабикеновым, полагающим, что однако может возникнуть закономерный вопрос: стоит ли останавливаться на достигнутых результатах в сфере международно-правового регулирования защиты прав детей - жертв вооруженных конфликтов? На этот вопрос нельзя ответить утвердительно. К сожалению, современная ситуация, связанная, в том числе, с появлением новых форм вооруженных конфликтов, показывает, что имеются существенные пробелы, как в правовом статусе детей, так и в системе контроля защиты их прав.

Необходимо отметить, что привелигированная, повышенная защита прав детей и подростков традиционно устанавливалась в связи с нахождением их в экстремальных ситуациях (потере родителей, конфликт с законом и т.п.). К сожалению, такая защита не распространилась на детей - жертв вооруженных конфликтов [1, с.152].

Нормы международного права, как и национальные законодательства, здесь крайне немногочисленны.

«Все государственные меры, направленные на реализацию Конвенции о правах ребенка и других международных актов, говорят о заинтересованном отношении государства в создании благоприятных условий для гармоничного развития подрастающего поколения» [5, с.29].

Список использованной литературы:

1. Сабикенов С.Н. *Международная защита прав детей.* // Вестник Университета им. Д.А. Кунаева. №2 (23) 2007.- С.148 -150.
2. Сагиев Р.М. *Международные организации и Конвенции ООН по защите прав детей.* // Казахстанский журнал международного права, №1 (8), 2007. – С.56-57.
3. Котляров И.И. *Международное гуманитарное право и вооруженные силы России* // Московский журнал международного права XII. 2008 г. – С.116.
4. Корбут И.В. *Международные конвенции и декларации о правах женщин и детей.* М.: ИЦ – Гарант. 2007 г. – С.51.
5. Утанов М. *Суд по делам несовершеннолетних – альтернатива общим судам.* – “Фемида”, 2007, № 6. - С.29.

АЗАМАТТЫҚ ҚҰҚЫҚ
ГРАЖДАНСКОЕ ПРАВО
CIVIL LAW

УДК: 347.451 (574)

МРНТИ: 10.27.01

Д.Ж. Белхожаева¹

¹Абай атындағы ҚазҰПУ, аға оқытушы, Алматы қаласы, Қазақстан

E-mail: dinar_15@list.ru

Д.С. Байсымакова²

²Абай атындағы ҚазҰПУ, аға оқытушы, Алматы қаласы, Қазақстан

E-mail: dana_2274@mail.ru

Ж.Е. Молдахметова³

³Абай атындағы ҚазҰПУ, аға оқытушы, Алматы қаласы, Қазақстан

E-mail: moldahmetova_jh@mail.ru

ҚЫЗМЕТ КӨРСЕТУ ШАРТЫНЫҢ АЗАМАТТЫҚ-ҚҰҚЫҚТЫҚ АСПЕКТІСІ

Аңдатпа

Осы мақалада өтелмелі қызмет көрсету шартының кейбір теориялық және өтелмелі қызмет көрсету қатынастарын құқықтық реттеу мәселелері зерделенген. Азаматтық құқықтағы қызмет көрсету міндеттемесінің ұғымына қатысты салыстырмалы талдау жүргізілген. Авторлармен өтелмелі қызмет көрсету шартын азаматтық-құқықтық шарт ретінде өзге шарттан өзгешелігі талданылған, осы әрекеттегі азаматтық заңнамадағы мердігерлік және өтелмелі қызмет көрсету шарттарына бірмезетте қолданылатын қалыптар әмбебап сипатта қолданылады.

Түйін сөздер: қызмет, азаматтық құқық объектісі, өтелмелі қызмет көрсету шарты, жұмыс орындау, міндеттеме.

Д.Ж. Белхожаева¹

¹ҚазНПУ имени Абая, ст.преподаватель, г.Алматы, Казахстан

E-mail: dinar_15@list.ru

Д.С. Байсымакова²

²ҚазНПУ имени Абая, ст.преподаватель, г.Алматы, Казахстан

E-mail: dana_2274@mail.ru

Ж.Е. Молдахметова³

³ҚазНПУ имени Абая, ст.преподаватель, г.Алматы, Казахстан

E-mail: moldahmetova_jh@mail.ru

ГРАЖДАНСКО-ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ ДОГОВОРА ВОЗМЕЗДНОГО
ОКАЗАНИЯ УСЛУГ

Аннотация

В статье рассматриваются некоторые теоретические и гражданско-правовые аспекты договора возмездного оказания услуг. Дается сравнительный анализ к понятию обязательства по оказанию услуг в гражданском праве. Авторами проанализированы возмездное оказание услуг как вида гражданско-правового договора и его соотношение со смежными договорами и обоснованы выводы о том, что разграничение услуг и работ по отсутствию или наличию материального результата следует признать неудачным и предложено в качестве критерия разграничения личное использование результата услуги.

Ключевые слова: услуга, объекты гражданского права, договор возмездного оказания услуг, исполнение работы, обязательства.

D.Zh. Belkhozhaeva¹

¹KazNPU of Abay, the senior lecturer, Almaty, Kazakhstan

E-mail: dinar_15@list.ru

D.S. Baysymakova²

²KazNPU of Abay, the senior lecturer, Almaty, Kazakhstan

E-mail: dana_2274@mail.ru

Zh.E. Moldahmetova³

³KazNPU of Abay, the senior lecturer, Almaty, Kazakhstan E-mail: moldahmetova_jh@mail.ru

CIVIL ASPECTS OF THE SERVICES AGREEMENT

Abstract

In this article examined some theoretical and civil legal aspects of agreement of the retribution providing of services. A comparative analysis is given to the concept of obligation under providing of services in a civil law. Are analysed by authors paid rendering services as a type of the civil contract and its ratio with adjacent contracts and valid conclusions that it is necessary to recognize differentiation of services and works on absence or existence of material result unsuccessful and personal use of result of service is offered as criterion of differentiation.

Keywords: service, objects of civil law, agreement of the retribution providing of services, execution of work, obligation.

Жұмыстың өзектілігі қызмет нарығы бүгінгі таңдағы экономикадағы қарқынды дамып отырған сектордың бірі, қызмет көрсету бойынша атқарылатын қызмет адамның әлеуметтік, тұрмыстық, рухани қажеттілігін қамтамасыз етуге тікелей бағытталады және де интернет көмегімен қанағаттандырылатын ауқымды макроэкономикалық масштабты қамтып отыр деуге болады.

Жұмыстың мақсаты – қызмет көрсету қатынастарының мазмұнын және де маңызын құқықтық-теориялық тұрғыдан кең әрі кешенді түрде ашып көрсету болып табылады.

Осы мақсаттарға қол жеткізу үшін төмендегідей біздер төмендегідей міндеті қызмет көрсету қатынастарын азаматтық-құқықтық реттеу мәселелері қарастыру болды.

Жұмыстың әдістемелік негізін, жалпы ғылыми, диалектикалық, танымдық әдістерімен қатар, салыстырмалы-құқықтық талдау әдістерді құрайды.

Қызмет адамдардың барлық іс-әрекеттерінің саласын қамти отырып, бүгінгі таңда тұтынушылық құндылығын иемденуде. Қазіргі кезенді өтелмелі қызмет көрсету шартының көп түрлері қалыптастырылған уақыт деуге толық болады, сондай-ақ келешекте өз алдына өмір сүре алатындығын көрсетеді.

Сонымен қатар, өтелмелі қызмет көрсету қатынастарын құқықтық реттеудің ақтаңдақтары бар. Өйткені, азаматтық ақтаңдақтары бар. Өйткені, азаматтық заңнамаларда, яғни Қазақстан Республикасы Азаматтық кодексінде қызмет түсінігі нақты берілмеген, тек ҚР АҚ-нің 115-бабында қызмет азаматтық құқықтың объектісі ретінде сипатталған, және де оның белгілері толық ашып көрсетілмегендігін айта кеткен жөн. Заң бойынша (ҚР АҚ-нің 683-бабына сәйкес) «қызмет көрсету» термині – белгілі бір іс-әрекет жасау немесе белгілі бір қызметті жүзеге асыру ретінде түсіндірілген. Айта кететін жайт, ҚР АҚ-нің 687-бабында былай делінген: мердігерлік туралы жалпы ережелер (осы Кодекстің 616-639 баптары) және тұрмыстық мердігерлік туралы ережелер (осы Кодекстің 640-650 баптары), егер осы Кодекстің 683-686 баптарына, сондай-ақ өтелмелі қызмет көрсету шарты нысанасының ерекшеліктеріне қайшы келмесе, өтелмелі қызмет көрсету шартына қатысты қолданылады [1]. Міне, осы жерде қатынасты реттеу мүлдем шатысып кеткен деуге болады.

Жалпы алғанда, доктринада «қызмет» түсінігі көп мағынада қарастырылуда. Ғалымдар бірегей пікірге келе алмауда, заңнамада «қызмет» түсінігін бекіту үшін үш негізгі концепция қалыптасқан:

– «дифференциалдық», қызмет көрсету ая-

сын жеке реттейтін арнайы заңды қабылдауды ұсынады (Язев В.А., Садиқов О.Н., Калмыков Ю.Х., Баринов Н.А.);

– «Интегралдық», бір заңда «азаматтұтынушы» құқықтарын қорғауды тоғыстыруды ұсынады (Мозолин В.П., Кабалкин А.Ю.) [2, 37 б];

– «орталықтандырылған негіз», бұл концепцияның өкілдері азаматтық заңнамалар Негізін қалыптастыруды ұсынады (Красавчиков О.А., Плетнев В.А.) [3].

Ал, бүгінгі таңда уақыт өте келе заң шығарушылармен «интегралдық концепция» қолдау тапты, яғни «Тұтынушылар құқығын қорғау туралы» заңы [4] қабылданылды. Бұл Заң тұтынушылар праволарын қорғаудың құқықтық, экономикалық және әлеуметтік негіздерін, сондай-ақ кепілдіктерін баянды етеді. Мемлекеттік өкімет пен басқару органдары тұтынушылардың өздерін сапалы товарлармен, жұмыстармен және қызметтермен қамтамасыз ету жөніндегі жеке праволарын қорғауға байланысты тиімді шараларды жүзеге асыруға міндетті.

Қызмет нарығының қарқынды даму тенденциясын ескере отырып, өтелмелі қызмет көрсету шарты – бүгінгі күні қажетті және келешекте де дамуын тоқтатпайтын азаматтық-құқықтық институт болып табылады. Осыған орай, өтелмелі қызмет көрсету міндеттемесінде тек ғана тараптардың құқықтарын қорғаумен қатар, заказ алушы мен тұтынушылар қажеттілігін қамтамасыз етуге бағытталған жағдайлар жасауымыз қажет. Сондықтан, осы институтты реттейтін нормативті-құқықтық база осы қатынастың қатысушыларының құқықтары мен мүдделерін тиісінше қорғай алмайды, осыған орай өтелмелі қызмет көрсету шартын теориялық тұрғыда зерделеуді, және де заңдарды жаңартуды қажет етеді. Жоғарыда айтылған жайттар зерттеу тақырыбының өзектілігін, оның теориялық және тәжірибелік маңыздылығын білдіреді.

Цивилистика доктринасында қызмет түсінігі туралы пікірталас және де қызметті құқықтық реттеу жиырмасыншы ғасырдың 70 жылдары қалыптаса бастаған. Дегенмен, қызмет түсінігі туралы бүгінгі таңға дейін жүйелі анықтама жоқтың қасы деуге болады.

Жалпы доктринада «қызмет» терминінің азаматтық-құқықтық түсінігі туралы үш көзқарас қалыптасқан:

Бірінші көзқарас бойынша, қызмет

азаматтардың қажеттілігін қамтамасыз ететін қызмет ретінде қарастырылды [6, 89 б].

Екінші көзқарас, «қызмет» – азаматтар және заңды тұлғалар да қатысатын мүлдікті қатынас [6, 29 б].

Үшінші көзқарас, қызмет дегеніміз – қызмет көрсету міндеттемесінің пәні ретінде ұғындырылады [6, 45 б].

Атақты орыс ғалымы Ю.Х.Калмыков қызмет түсінігін кеңінен талдады: «қызмет дегеніміз міндеттемелік құқықтық қатынас бойынша контрагентке жағдай немесе жеңілдік жасауға бағытталған іс-әрекет» [6, 33 б]. Сөзсіз, қызмет көрсету міндеттемесіне тапсырыс берушіге жағдай жасау мақсатында жасалынған шарттардың құқықтық табиғаты сай келетін: тұрмыстық мердігерлік шартын, несиеге бөлшектеп сату, сатып алу шартын, прокат шартын жатқызады. Бірақ, қызмет көрсету міндеттемесі ұғымы міндеттемелердің көп шегін қамтиды.

Ал, Е.Романова қызмет көрсету міндеттемесіне жататын қызмет нәтижесі бойынша міндеттемелер шегін төмендегі белгілер бойынша қысқартты: а) қызмет көрсету шартының пәні – контрагент үшін жағдай жасалуы тиіс (уақыты, қаражаты үнемделуі); б) қызмет – ол ұсынылуы кезінде қолданылатын іс-әрекет болуы тиіс [7, 213 б].

С.Алексеев былай дейді: «қызмет – бұл тек іс-әрекет ғана емес, белгілі бір нәтиже» [8, 297 б].

Н.Индюковтің пікірінше: «қызмет тек еңбек нәтижесі ғана болады. Нәтиже адамдарға жағымды нысанда болуы тиіс», – деген [9, 33 б].

Ал, М.Кротованың айтуынша: қызмет азаматтық та, еңбектік- құқықтық қатынастың да объектісі болуы мүмкін. Еңбектік-құқықтық қатынастың объектісі – қызмет көрсету процесі ретінде ұғындырылса, ал азаматтық құқықта – қызмет еңбек өнімі ретінде қарастырылады. Қызмет – оны жүзеге асыру процесінде қолданылатын азаматтар мен заңды ұйымдардың қызметі, заттық сипаты жоқ өнім [10, 41 б].

Қызмет заттық сипаты жоқ іс-әрекет ретінде, О.С.Иоффе тұжырымдайды [11, 419 б].

Е.Д.Шешенин қызметтің төмендегідей белгілерін атап көрсетті: «а) қызмет көрсететін жеке және заңды тұлғаның қызметі; б) қызмет көрсетудің нәтижесі заттық сипатта болмайды; в) қызметтің тиімділігі қызмет көрсету

процесінде қолданылады, ал қызметтің тұтыну құны жойылады» [12, 177 б].

Қызмет көрсету нәтижесінде заттық сипаттың болмауы қызметтің негізгі белгісі ретінде қарастырылатын болса, қызмет пен жұмыс түсініктері арасындағы ара-жікті ашуға көмегі зор. Яғни, мердігер шарты мен өтелмелі қызмет көрсету шарты арасындағы ара-қатынасты ашып берері сөзсіз. Дегенмен, әрекеттегі азаматтық заңнамаларда қызмет көрсету және жұмысты орындау туралы қатынасты құқықтық реттеудің ара-жігі айқындалмағандықтан, қызметті жұмыстың бір түрі ретінде қарауға мүмкіндік береді.

И.Брауде былай дейді: «жұмыс – қандай да бір затты жасу немесе белгілі бір қызметті көрсету» [13, 221 б].

Азаматтық құқық ғылымында жұмыс – қызметтің бір түрі ретінде деген пікірге қарама-қарсы пікір қалыптасқан. Н.Баринов қызмет, жұмыс орындау және қызмет көрсету ұғымдарын біріктірді. Былай деген: «кейбір қызмет заттың тұтыну құндылығын білдіреді. Ал басқа қызметтер, атқарушының қызмет нәтижесі ретінде, тауар түрінде болмайды, тек атқарушының іс-әрекеті нысанында көрініс алады» [14, 14 б].

Мердігер шарты – қызметтің бір түрі болып табылады, – дейді Ю.Калмыков [6, 34 б]. А.Ю.Кабалкинның пікірінше: «жұмысты орындау қызмет көрсету міндеттемесінің бір түрі ретінде қарастыруға болады, себебі кез келген қызмет белгілі бір жұмысты орындау арқылы қол жеткізіледі» [2, 84 б].

Өтелмелі қызмет көрсету шартын жаңа шарт түрі ретінде азаматтық заңнамада бекіту қажеттілігін негіздей отырып, Е.Шешенин жұмыс пен қызмет ұғымдарының ара-жігін ажырату қажеттілігін айтты. Қызметтің экономикалық мәнінің бірлігін мойындай отырып, дегенмен қызметті іс-әрекеттің нәтижесі бойынша бөлуді көздейді. Оның пікірінше: «қызмет – бірінші кезекте мердігерлік шартының пәні болып табылады, ал екінші кезекте қызмет – өтелмелі қызмет көрсету шартының да пәні бола алады» [12, 356 б].

Азаматтық құқықта жалпы алғанда, мердігерлік шартының белгісі болып, қызмет нәтижесі болып табылады. Рим жеке құқығында Лабейона тілінде «locatio-conductio operis» – гректердің түсінігінше, «аяқталған еңбек», яғни орындалған жұмыстың аяқталған нәтижесі дегенді білдіреді [12, 490 б].

Еңбек нәтижесін Р.Саватье өзге тұрғыда қарастырады. Ол міндеттеменің екі түрін бөліп көрсетеді: нәтиже беретін міндеттеме, нәтижеге кепілдік берілетін, яғни мердігерлік шартын жатқызады. Әрекет жасауға тиісті міндеттеме, борышқор (дәрігер, тренер) өз жұмысты тиісінше орындауға міндетті, бірақ оның нәтижесіне кепілдік бермейді [14, 232 б].

Төңкеріске дейінгі орыс азаматтық құқығында жұмыс пен қызмет ұғымдарының ара-жігін ашып көрсету туралы пікірталас жоқтың қасы. Д.Мейер былай дейді: «мердігерлік шарты – бір тарап белгілі бір ақыға екінші тарапқа белгілі бір уақыт ішінде белгілі бір қызметті көрсетуге міндеттейтін шарт» [15, 295 б].

Цивилисттер мен заттық нәтиженің болуы жеке жалдау және мердігерлік шартының бір-бірінен ажырататын белгілі ретінде қарастырылмады. Л.Таль еңбек шарты мен мердігерлік шартының белгілерін анықтауда, мердігерге нақты нәтижеге уәде беретін жұмысты орындау міндетін жүктеді [16, 210 б.].

Қазіргі заңнамада қызмет нәтижесінің материалдық сипаты салық салу объекті ретінде жұмыс пен қызметті ажыратуға негіз болады. ҚР салық кодексіне орай, жұмыс – жеке және заңды тұлғалардың қажеттілігін қанағаттандыру үшін жүзеге асырылатын және материалдық сипаты бар нәтиже, қызмет түрі. Ал, қызмет – материалдық сипаты жоқ және осы қызметті жүзеге асыру кезінде қолданылатын қызмет.

ҚР Азаматтық кодексінің 33-тарауындағы өтелмелі қызмет көрсету белгілі бір әрекетті жасау немесе белгілі бір қызметті жүзеге асыру деген мағынаны білдіреді. Дегенмен, азаматтық заңда өтелмелі қызмет көрсету шарты бөлініп көрсетілгенімен, ол шарттың пәні туралы ұғым сол қалыпында қала берді. М.Кротовтың пікірінше: қызмет көрсету шартының пәні – заттық сипаты жоқ және кепілдендірілмейтін әрекет [10, 25 б]. Ал, А.Шерстобитов пән ретінде – атқарушының жасаған белгілі бір әрекетінен немесе жүзеге асырған белгілі бір қызметінен тапсырысшының қол жеткізген тиімді нәтижесі. Тиімді нәтиженің заттық сипаты болмауы тиіс, - дейді [17, 5 б].

Қызметтің әр түріне тән жалпы белгі ретінде В.А.Кабатова былай дейді: «өтелмелі қызмет көрсету шартының пәні заттық

нәтиже емес, ереже бойынша тиісті жүзеге асырылған әрекет» [18, 393 б].

Жалпы алғанда, қызмет түсінігін тұжырымдағанда, қызмет көрсету кезінде атқарушы қызметінің материалдық емес нәтижесі деуге болады. Осыған орай, қызмет ұғымының доктрианлық түсінігін қалыптастырған Е.Шаблованың көзқарасына тоқталсақ. Қызмет – интеллектуалдық меншік объектісі немесе заттарды жасаумен байланысы жоқ тұлғаның жеке қажеттілігін қанағаттандыратын және ақылы негізде қызмет нәтижесіне қолжететін тәсіл [19, 13 б].

В.Кванин жұмыс пен қызмет ұғымдарын былай бөліп көрсетеді: «қызмет кең мағынада, заттық сипаты жоқ кез келген қызмет (мысалы, тапсырма, сақтау, комиссия, тасымалдау, медициналық, білім беру қызметтері). Ал, тар мағынада, қызмет дегеніміз тапсырысшының затына емес, жеке басына бағытталған қызмет. Сонымен қатар, тапсырысшының жеке басына бағытталған материалдық нәтижелер де болады (мысалы, шаштаразшы қызметі, косметолог қызметі)» [20, 32 б].

Құқықтық әдебиеттерде қызметтің негізгі белгі ретінде қарастырылған заттық сипаты жоқ нәтиже сынға түсті. Себебі, кейбір өтелмелі қызмет көрсету кезінде заттық сипаттағы нәтижелерде орын алады. Мысалы, стоматологиялық көмек арқылы медициналық қызмет көрсетуде заттық нәтиже орын алады, ал терапевтік емдеуде заттық сипаттағы нәтиже болмайды.

Ал, Д.Степанов қызметтің төмендегідей белгілерін ашып көрсетті: әрекет жиынтығы бір бірін толықтыратын қызметтің күнделікті сипатын құрауы тиіс; қызметте заттық сипат болмайды; қызмет нақты бір адамға жасалады; қызметтің дәл уақытында тұтынушылығы болуы тиіс; қызмет сапасының тұрақсыздығы [21, 16 б].

Д.Степанов осы белгілерді айқындай отырып, қызмет түсінігін береді: «Қызмет – белгі-

лі бір заңды операцияны бейнелейтін, материалдық немесе материалдық сипаты бар атқарушының әрекеті білдіретін азаматтық құқықтық қатынастың объектісінің бір түрі» [21, 190 б]. Д.Степанов жұмысқа ғимараттар мен үйлерді жөндеуді жатқызады, ал қызметке құрал-саймандарды, тұрмыстық техникаларды, зергерлік бұйымдарды жөндеуді қызметін жатқызады.

Бірақ, аталған тұжырыммен келісуге болмайды. Міне, қарап отырсақ, азаматтық құқықта қызмет ұғымының жалпы түсінігі жоқтың қасы. Қызмет – мүлктік қатынасқа қатысушылардың қажеттілігін қанағаттандыруға процесінде қалыптасатын қоғамдық қатынастар тобы құрайтын қызмет түрі деп қорытуға болады. Себебі, мердігерлік міндеттемесін реттейтін қалыптардың санына байланысты, екі қорытынды жасауға болады.

Бірінші қорытынды, осы әрекеттегі азаматтық заңнамадағы мердігерлік және өтелмелі қызмет көрсету шарттарына бірмезетте қолданылатын қалыптар әмбебап сипатта қолданылады.

Екінші қорытынды, Қазақстан Республикасы азаматтық кодексінде шарттық қатынастың объектісі ретінде қызмет пен мердігерлік шарты бойынша орындалған жұмыс арасындағы айырмашылықтары қарастырылмаған.

Сонымен қатар, өтелмелі қызмет көрсету қатынастарын құқықтық реттеудің ақтандақтары бар. Айта кететін жайт, ҚР АҚ-нің 687-бабында былай делінген: мердігерлік туралы жалпы ережелер (осы Кодекстің 616-639 баптары) және тұрмыстық мердігерлік туралы ережелер (осы Кодекстің 640-650 баптары), егер осы Кодекстің 683-686 баптарына, сондай-ақ өтелмелі қызмет көрсету шарты нысанасының ерекшеліктеріне қайшы келмесе, өтелмелі қызмет көрсету шартына қатысты қолданылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасы Азаматтық кодексі. – Алматы: Юрист, 2013. – 510 б.
2. Кабалкин А. Ю., Мозолин В. П. Охрана прав граждан и потребителей // Советское государство и право. 1986. № 4. – С. 37-45.
3. Красавчиков О. А. Теория юридических фактов в советском гражданском праве: Автореф. дис. : канд. юрид. наук. Свердловск, 1985. – С.22.
4. Қазақстан Республикасының тұтынушылар құқығын қорғау туралы заңы. – Алматы: Юрист, 2013 ж.
5. Брагинский М. И., Витрянский В. В. Договорное право. Книга третья. М., 2002. – С.897.

7. Романова Е. Н. Гражданско-правовое содержание услуг. - М., 2000. – С.311.
8. Алексеев С. С. Об объекте права и правоотношения // Вопросы общей теории советского права. - М., 1980. – С. 197-310.
9. Индюков Н. П. Услуга как объект гражданского правоотношения. -Свердловск, 1998. – С.76.
10. Кротов М. В. Обязательство по оказанию услуг в советском гражданском праве. - Л., 1990. – С. 96.
11. Иоффе О. С. Советское гражданское право (курс лекций): Отдельные виды обязательств. – Л., 1981. – С. 897.
12. Шешенин Е. Д. Обязательства по оказанию услуг. – М., 1992. – С. 342.
13. Брауде И. Л. Договор подряда // Отдельные виды обязательств. М., 1994. – С. 221-230.
14. Саватье Р. Теория обязательств. М., 1992. – С.652.
15. Мейер Д. И. Русское гражданское право. М.: Статут, 1997. – Ч. 2. – С. 703.
16. Таль Л. С. Трудовой договор. Цивилистическое исследование (по изданию 1913 года). – М.: Статут, 2003. – С. 321.
17. Шерстобитов А. Е. Гражданско-правовое регулирование договорных отношений в сфере обслуживания. - М., 1997. – С.321.
18. Кабатов В. А. Возмездное оказание услуг // Гражданский кодекс Российской Федерации. Часть вторая. Текст, комментарии, алфавитно-предметный указатель. 1996. С. 393-411.
19. Шаблова Е. Г. Договоры возмездного оказания услуг: практика их исполнения. - Екатеринбург, 2007. - С. 98.
20. Кванина В. В. Договор на оказание возмездных услуг. Учебное пособие. - Челябинск, 2002. – С.216.
21. Степанов Д. И. Услуги как объект гражданских прав. – М., 2005. – С.300.

УДК: 347.61/64
МРНТИ: 10.47.01

Ә.Мұратұлы¹

¹Абай атындағы ҚазҰПУ Тарих және құқық Институты «5В030100-құқықтану» мамандығының 3-курс студенті

Ж.Ю. Сайлибаева²

² Абай атындағы ҚазҰПУ Тарих және құқық Институты құқықтану кафедрасының аға оқытушысы, з.ғ.к.
e-mail: zhanel.sailibayeva@mail.ru

АЛИМЕНТТІК МІНДЕТТЕМЕЛЕРДІ ОРЫНДАУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Аңдатпа

Әр түрлі өмірлік жағдайларға байланысты алименттерді төлеуге немесе төлеуге талап ету туындауы мүмкін. Бұл мақалада сіздер, алимент дегеніміз не, алимент талап ету тәртібі деген не, заңнама бойынша қарастырылатын алимент мөлшері және алимент төленбеген жағдайда не істеу керектігін білесіз.

Түйін сөздер: патронаттық, отбасылық құқықтық қатынастар, алиментке беру және төлеу, алимент тағайындау тетігі, құқықтардың бұзылуы.

Ә. Муратұлы¹

¹ студент 3 курса по специальности «5В030100 - юриспруденция» Института истории и права КазНПУим.Абая

Ж.Ю. Сайлибаева²

² к.ю.н., ст.преподаватель кафедры юриспруденции Института истории и права КазНПУим.Абая
e-mail: zhanel.sailibayeva@mail.ru

ПРОБЛЕМЫ ИСПОЛНЕНИЯ АЛИМЕНТНЫХ ОБЯЗАТЕЛЬСТВ

Аннотация

В зависимости от различных жизненных ситуаций может возникнуть необходимость в выплате или истребовании алиментов. В данной статье вы узнаете, что такое алименты, каков порядок истребования алиментов, размер алиментов и что делать, если алименты не выплачиваются.

Ключевые слова: патронат, семейные правоотношения, подача и выплата алиментов, механизм назначения алиментов, ущемление прав.

A. Muratuly¹

¹student in 3 courses on specialty «5B030100 - Law» Institute history and law of Abai KazNPU

Zh. Yu. Sailibayeva²

²of the Institute of history and law of Abai KazNPU

e-mail: zhanel.sailibayeva@mail.ru

PROBLEMS OF EXECUTION OF ALIMINARY OBLIGATIONS

Abstract

In the most distinctive lifestyle situations, it is possible to rely on inaccessibility in the alimony or alimentation. From the way you know, what kind of aliments, the order of alimony aliments, the alimony of alimony determines the law and what to do if aliments are not paid.

Key words: patronage, fattening rights, aliments and supplies, mechanism of alimony, reduction of right.

Кіріспе. Кез келген бала, заңды немесе азаматтық некеде туылғанына қарамастан, алимент алуға құқылы. Отбасындағы ажырасу әрдайым күйзелістік жағдайға әкеліп соғады, бірақ кәмілетке толмаған баламен немесе балаларымен қалған әйел өзінің бұрынғы күйеуінен материалдық қолдау алуға заңды құқығы бар.

Бұл мақалада алименттерді сот арқылы өндіріп алуды және алименттердің қандай төленетін мөлшеріне сенім артуға болатыны туралы баяндалады.

Бұл жұмыстың негізгі **мақсаты болып**, қазіргі таңда қоғамда болып жатқан отбасылық мәселеде, баланың ата-анасының бірінде қалып, оған алимент өндіру қалай жүзеге жолдарын, бірінші теориялық тұрғыдан түсініктерге сипаттама бере отырып, заңды негізде өндіру мәселелерін қарастыру.

Негізгі бөлім. Алименттер (лат. alimentum – "тағам, асырап-бағу") – заңда белгіленген жағдайларда бір отбасы мүшелерінің оның өзге мүшелерінің пайдасына төлеуге міндетті белгілі бір ақшалай қаражат [1].

Алименттер – «Неке (ерлі-зайыптылық) және отбасы кодексiне» сәйкес, бір адам оны алуға құқығы бар екінші адамға беруге міндетті ақшалай немесе материалдық қаражат [2]. Алименттердің неғұрлым

таралған жағдайы – баланы асырауға төленетін төлемдер, алайда алименттер балалардың анасына және өздерін асырай алмайтын зайыбына және ата-анасына төленуі мүмкін.

Алименттік міндеттемелердің өзіне тән мынадай белгілері болады: бұл – қайтарып берілмейтін сипаттағы міндеттеме. Алимент төлеушінің өз шығынын қандай да бір орнын толтыруға құқығы жоқ; олардың қатаң жекебастық сипаты бар. Мұның мәнісі, алимент төлеуге міндетті адам ол міндетін орындауды басқа біреуге тапсыруға қақысы жоқ. Екінші жағынан, алимент алуға құқықты адам, бұл құқығын өзге біреуге бере алмайды. Алимент алу құқығы және алимент төлеу міндеті мұрагерлік тәртіппен басқа адамға көшпейді; алименттік міндеттеме мүліктік-құндық болып табылады, яғни бұл арада материалдық игіліктерді (әдетте, ақшалай қаражатты) алушының мүлкіне өткізу (қосу) жүзеге асырылады.

Алименттік міндеттемелерге төмендегідей заңдық фактілер негіз болады:

– субъектілер арасында туыстық немесе өзге де отбасылық байланыстың болуы (мысалы, ерлі-зайыптық қатынастар);

– заңда немесе талаптардың келісiмiнде көрсетiлген шарттардың болуы (мысалы, алимент алушының мұқтаждығы, еңбекке

жарамсыздығы, алимент алушылардың кәметке толмағандығы және басқалары);

– тараптардың алимент төлеу жөніндегі келісімі немесе соттың алимент өндіріп алу жөніндегі шешімі.

Баланы асырау – ата-анасының заңмен бекітілген міндеті, бұл жерде ата-анасының некеде болуы, азаматтық некеде немесе ажырасқан болуы да мүлде маңызды емес.

Қамқорлықта, қорғаншылықта немесе патронаттық тәрбиеде болатын балалар, сондай-ақ асырап алынған балалар да алиментке құқылы. Кодекстің 6-бабына сәйкес, балаға алимент ретінде тиісті сома баланың ата-анасына немесе басқа заңды өкілдеріне түседі және баланы асырауға, біліміне және тәрбиесіне шығындалады [3].

Алименттік міндеттемелер – негізгі отбасылық қатынастар болып табылады, ал олардың мақсаты – отбасының еңбекке қабілетсіз және көмек қажет ететін мүшелерін асырау. Алименттер сот шешімімен (алименттер төлеудің соттық тәртібі) немесе тараптардың келісімімен (алименттер төлеудің ерікті тәртібі) төленеді.

Демек, егер сіз бейбіт жолмен ажырасқан болсаңыз және алимент сомасын төлеу туралы келісім жасасаңыз, онда іс жүзінде төлем шартқа сәйкес болуы керек. Егер алимент төлеу туралы келісім болмаса, 2011 жылғы 26 желтоқсандағы Қазақстан Республикасының «Неке (ерлі-зайыптылық) және отбасы туралы» Кодексінің 139-бабына сәйкес ата-анасының қамқорлығынсыз қалған балаларды қолдау сотқа жүктеледі.

Алиментті төлеу тәртібі. Алименттерді төлеу туралы келісім Кодекстің 157-бабына сәйкес (алименттерді төлеу мөлшері, шарттары және тәртібі) алиментті төлеуге міндетті адам және оны алушының арасында, ал алиментті төлеуге міндетті адам немесе алимент алушы әрекетке қабілетсіз болғанда – осы адамдардың заңды өкілдері арасында жасалады. Келісім жазбаша нысанда жасалады және міндетті түрде нотариуста куәландырылады.

Егер келісім бойынша алимент төлейтін ері немесе зайыбының материалдық немесе отбасылық жағдайы өзгерсе, онда алименттерді төлеу туралы осы келісімге өзгертулер енгізу немесе бұзу үшін сотқа өтініш беру қажет. Бұл жағдайда алименттер мөлшері келісімде айтылады, бірақ сот тағайындаған алименттер мөлшерінен төмен бола алмайды.

Егер келісімге келу мүмкін болмаса немесе тараптардың бірі алименттерді төлеуден бас тартса, онда сотқа өтініш беріп, алименттерді мәжбүрлі төлеткізуге болады. Ол үшін жауапкер – ері немесе зайыбының тіркелу орны бойынша міндетті түрде сотқа талап арызбен жүгіну қажет (ҚР Азаматтық процессуалдық кодексінің 32-бабына сәйкес) [4].

Алименттерді төлеу – бұл қандай да бір негіздер бойынша оларды ерікті төлеуден бас тартатын адамдардан алименттерді мәжбүрлеп алу процесі. Сотқа алименттерді төлеу туралы өтінішпен, егер алименттерді төлеу туралы келісім бойынша бұрын төленбесе, алименттерге құқықтар туындаған сәттен бастап өткен мерзіміне қарамастан жүгінуге болады. Бұнда алименттер сотқа жүгінген сәттен бастап тағайындалады, ал өткен кезең үшін алдыңғы 3 жылдан артық емес уақытқа егер осы кезеңге дейін асырауға ақша берілмегені анықталса, талап етіле алады.

Сотқа алименттерді төлетуге өтініш беру үшін мынадай құжаттар қажет:

Алименттерді төлеу туралы талап өтініш, сондай-ақ жауапкер үшін оның көшірмесі.

Жеке басты куәландыратын құжаттың көшірмесі және түпнұсқасы.

Мемлекеттік баж алымды төлеуді растайтын құжат (соттағы мемлекеттік баж алымдар мөлшерлемелерін білу).

Талаптар негізделетін жағдайларды растайтын құжаттар, жауапкер және үшінші адамдар үшін, егер оларда келесі құжаттардың көшірмелері болмаса: неке туралы куәлік, некені бұзу туралы куәлік, баланың туу туралы куәлігі, әкелікті анықтау туралы куәлік және нақты жағдайға байланысты басқалары.

Нақты жағдайларға байланысты өзге де құжаттар талап етілуі мүмкін, сотқа жүгінбес бұрын сіз өз жағдайыңыз үшін құжаттар тізімін нақтылап алу қажет.

Қазақстан Республикасының Азаматтық Процессуалдық Кодексінің 140-бабына сәйкес, әкелікті белгілеумен байланысты емес немесе үшінші адамдарды қатыстыру қажеттілігімен, егер кәметке толмағандардың алименттерін төлеу туралы талап қойылса сот бұйрығы шығарылатын болады. Сот бұйрығында борышкердің туған күні және орны, оның жұмыс орны, алимент төленуі тиіс әр баланың

аты және туған күні, борышкерден ай сайын өндірілетін төлемдер мөлшері және оларды өндіру мерзімі көрсетіледі. Сот бұйрығына судья қол қояды, одан кейін ол орындау үшін сот актілерін орындау департаментіне жіберіледі.

Алиментті жалақыдан ұстау ұйым бухгалтерінің басшылығында болады. Алиментті ұстау және аудару үшін негізі мыналар болып табылады: **нотариалды расталған келісім, сот бұйрығы немесе атқару парағы.** Алименттерді аудару алимент төлеушінің өзге табысынан немесе еңбекақысын алғаннан кейін 3 жұмыс күнінен артық емес мерзімде жүзеге асырылуы тиіс. Сот орындаушысы алименттерді ұстау дұрыстығын және мерзімділігін жүйелі бақылауды жүзеге асыруы тиіс. Кем дегенде тоқсанына бір рет және талап етушінің өтініші бойынша кез келген уақытта.

Кәмелетке толмаған балаларды асырап-бағуға алимент ұсталатын жалақының және өзге де кіріс түрлерінің бекітілген тізбесі бар, онда кәмелетке толмаған балаларды асырауға алименттерді ұстау жалақының барлық түрлерінен (ақшалай сыйақы, асырау) және ата-анасы алатын өзге де табыс түрлерінен жүргізілетіні көрсетілген.

Бұнда қай валютада болатыны еш маңызды емес – ұлттық немесе шетелдік. Осылайша, алименттер мыналардан ұсталады:

1. қызметкерлерге нақты жұмыс істеген уақыты үшін немесе орындаған жұмысы үшін еңбек ақы төлеу жүйесінде көзделген белгіленген лауазымдық айлықақыларға (мөлшерлемелерге) байланысты есептелген жалақыдан;

2. еңбекке ақы төлеу жүйесінде көзделген қосымша ақылар мен үстеме ақылардың барлық түрлерінен, сондай-ақ еңбек ақы төлеу қоры шегінде үнемделген қаражат немесе тиісті мекемені қамтуға көзделген қаражат есебінен алынатын үстеме ақылардан;

3. еңбекақы төлеу жүйесінде көзделген сыйлықақылардан (ақшалай сыйақылардан);

4. «Атқарушылық іс жүргізу және сот орындаушыларының мәртебесі туралы» Қазақстан Республикасы Заңының 98-бабының 7-тармағымен көзделген;

5. демалыс уақытында сақталатын жалақыдан, сондай-ақ бірнеше жылғы демалыстарды қосқан жағдайда ғана пайдаланылмаған демалысқа төленетін ақшалай өтемақыдан;

6. комиссиялық сыйақыдан (сақтандыру агенттеріне, брокерлерге);

7. азаматтық заңнамаға сәйкес жасалатын және бір жолғы сипаттағы емес шарттар бойынша орындалған жұмыстар, ұсынылған көрсетілген қызметтер үшін алынған кірістерден;

8. авторлық сыйақы төлемдерінен;

9. зейнетақы төлемдерінің барлық түрлерінен, «Атқарушылық іс жүргізу және сот орындаушыларының мәртебесі туралы» Қазақстан Республикасы Заңының 98-бабымен көзделген жәрдемақыларды қоспағанда, мемлекеттік әлеуметтік жәрдемақыдан, атаулы әлеуметтік көмек сомаларынан;

10. білім беру ұйымдарында білім алушыларға төленетін стипендиялардан;

11. заңды тұлға құрмай кәсіпкерлік қызметпен айналысудан түскен кірістерден;

12. мүлікті жалға беруден түскен кірістерден;

13. бағалы қағаздар бойынша түскен кірістерден және заңды тұлғаның мүлкін басқаруға қатысудан түскен басқа да кірістерден;

14. «Семей ядролық сынақ полигонындағы ядролық сынақтардың салдарынан зардап шеккен азаматтарды әлеуметтік қорғау туралы» Қазақстан Республикасы Заңының 13-бабының 1) тармақшасымен және «Арал өңіріндегі экологиялық қасірет салдарынан зардап шеккен азаматтарды әлеуметтік қорғау туралы» Қазақстан Республикасы Заңының 13-бабының 1-тармағының 2) тармақшасымен көзделген кірістерден жүргізіледі.

Бұнда әскери қызметкерлерден, құқық қорғау және арнайы мемлекеттік органдарының қызметкерлерінен алименттерді төлету қызметтік міндеттерді орындаумен байланысты олар алатын, келесі төлем түрлерінен жүргізіледі:

1. лауазымдық жалақыдан, әскери, арнайы атақ бойынша берілетін жалақыдан, арнайы атақ немесе сыныптық шен үшін қосымша еңбекақыдан және Қазақстан Республикасының заңнамасында белгіленген қызмет өткерудің ерекше жағдайлары үшін үстеме ақыдан;

2. «Семей ядролық сынақ полигонындағы ядролық сынақтардың салдарынан зардап шеккен азаматтарды әлеуметтік қорғау туралы» Қазақстан Республикасы Заңының 13-бабының 1) тармақшасымен және «Арал өңіріндегі экологиялық қасірет салдарынан зардап шеккен азаматтарды әлеуметтік қорғау туралы» Қазақстан Республикасы Заңының

13-бабының 1-тармағының 2) тармақшасымен көзделген кірістерден жүргізіледі.

Бұнда әскери қызметкерлерден, құқық қорғау және арнайы мемлекеттік органдарының қызметкерлерінен алименттерді төлету қызметтік міндеттерді орындаумен байланысты олар алатын, келесі төлем түрлерінен жүргізіледі:

1. лауазымдық жалақыдан, әскери, арнайы атақ бойынша берілетін жалақыдан, арнайы атақ немесе сыныптық шен үшін қосымша еңбекақыдан және Қазақстан Республикасының заңнамасында белгіленген қызмет өткерудің ерекше жағдайлары үшін үстеме ақыдан;

2. «Семей ядролық сынақ полигонындағы ядролық сынақтардың салдарынан зардап шеккен азаматтарды әлеуметтік қорғау туралы» Қазақстан Республикасы Заңының 13-бабының 1) тармақшасымен және «Арал өңіріндегі экологиялық қасірет салдарынан зардап шеккен азаматтарды әлеуметтік қорғау туралы» Қазақстан Республикасы Заңының 13-бабы 1-тармағының тармақшасымен көзделген;

3. еңбекақы төлеу жүйесінде көзделген тұрақты әрі біржолғы сипаттағы және тиісті органды қамтуға көзделген қаражатты үнемдеу есебінен алынатын сыйақылардан (ақшалай сыйақылардан);

4. тиісті органды ұстауға көзделген қаражатты үнемдеу есебінен алынатын үстеме ақылар мен қосымша ақылар сомасынан;

5. мертліккен жағдайда төленетін бір жолғы өтемақыны;

зиянды немесе қысылтаяң жағдайлардағы жұмыс үшін өтемақы төлемдерін;

табиғи және техногендік сипаттағы төтенше жағдайлар салдарын жою кезінде экологиялық әсерден зардап шеккендерге төленетін ақшалай соманы;

тұрғын үйді жалдағаны (жалға алу) үшін мақсатты өтемақыны;

жекешелендіруге жатпайтын, оның ішінде жабық және оқшауланған әскери қалашықтарда, шекара заставалары мен коммандатураларда орналасуы салдарынан қызметтік тұрғын үйді өтеусіз жекешелендіру құқығының орнына алушыға төленетін ақшалай өтемақыларын;

кепілдік берілген тегін медициналық көмектің көлемі шегінде емделуге жұмсалған шығындарды өтеуге төленетін ақшалай соманы; қызметі бойынша ауысқан, әскери

қызметтен шығарылған кезде, стационарлық емделуге барған және кері қайтқан кезде Қазақстан Республикасының аумағы бойынша көлікпен жол жүруге, сондай-ақ қызметі бойынша ауысқан және әскери қызметтен шығарылған кезде он тоннаға дейін жеке мүлікті тасымалдауға жұмсалған шығындарды өтеуге төленетін ақшалай соманы;

пошта жөнелтілімдеріне арналған шығындарды өтеуге төленетін ақшалай соманы;

оқуға жұмсалған шығындарды өтеуге төленетін ақшалай соманы;

іссапарға жіберілген қызметкерлерге берілетін өтемақы төлемдерін;

коммуналдық көрсетілетін қызметтерге жұмсалатын шығыстарды төлеу үшін төленетін ақшалай өтемақыларды;

әскери қызметшілердің көрсетілетін қызметтерге, құқық қорғау және арнайы мемлекеттік органдар қызметкерлерінің қызметтік міндеттерін орындауымен байланысты келтірілген шығындарын өтеумен байланысты өтемақы төлемдерін;

әскери-оқу, арнайы оқу орындары курсанттарының (тыңдаушыларының) лауазымдық жалақыларын (стипендияларын) қоспағанда, барлық өтемақы түрлерінен жүргізіледі.

Заң алименттер ұсталуы тиіс табыстың ең төменгі немесе барынша көп сомасының шамасын белгілемейді, себебі алименттер ресми расталған табыстың кез келген сомасынан ұсталуы тиіс.

Қарастырылып отырған тақырып бойынша қазіргі өзекті болып отырған тұсы, бұл алименттің кімге және қандай тәртіппен төленетіндігін анықтау. Қазақстан Республикасы заңнамаларында көзделгендей, алименттер

ай сайын мынадай мөлшерде төленуі тиіс:

бір балаға – ата-анасының еңбекақысынан немесе өзге табысының (1/4) төрттен бірі;

екі балаға – ата-анасының еңбекақысының немесе өзге табысының үштен бірі (1/3);

үш және одан да көп балаларға – ата-анасының еңбекақысының немесе өзге табысының жартысы (1/2); кейбір жағдайларда осы үлестер мөлшері тараптардың материалдық немесе отбасылық жағдайын және басқа балалар және өзге де назар аударатын жағдайларды ескерумен азайтылуы немесе ұлғайтылуы мүмкін;

Алимент төлеушінің жалақысынан ұстап қалудың жалғыз шектеуіші «Атқарушылық іс жүргізу және сот орындаушыларының мәртебесі туралы» Заңның 95-бабы болып табылады, оған сәйкес борышкерде жалақысының немесе өзге де табысының 50% кем емесі сақталуы тиіс.

Қазақстан Республикасының «Неке және отбасы туралы» Кодексінің 75-бабына сәйкес, егер ата-анасы ата-аналық міндеттерін орындаудан бас тартса, соның ішінде алименттерді төлеуден қасақана бас тартса, онда олар ата-ана құқықтарынан айрылады.

Алименттік міндеттемелер мына жағдайларда тоқтатылады. Егер алименттер сот тәртібімен өндіріліп алынған болса, онда ол баланың кәмелетке толуына байланысты тоқтатылады. Егер кәмелетке толмаған бала некеге тұрса, онда алименттікке міндеттемелер де тоқтайды.

Алименттер төлеу, сондай-ақ асырап-бағу үшін сот тәртібімен алименттер өндіріліп алынған, бала асырап алынған жағдайда тоқтатылады.

Бұрынғы жұбайының еңбекке қабілеттілігі қалпына келгенде немесе оның алименттік көмекке мұқтаждығы тоқтаған жағдайда алименттік қатынастар тоқтатылады.

Алиментті төлеу тәжірибесі көрсетіп отырғандай, алименттік қатынастар алимент алушы адамның немесе оны төлеуге міндетті адамның қайтыс болуына байланысты тоқтатылады. Алименттік міндеттеме – бұл сот шешімі немесе тараптардың келісімі негізінде туындайтын құқықтық қатынастар. Оған байланысты алименттік міндеті бар адам (төлеуші) басқа адамға (алимент алушыға) оны асырап-бағуға қажетті қаржы төлеп тұруға міндеттенеді, ал алушының талап етуге қажысы бар.

Егер де, алименттік міндеттемелер тараптардың алименттер төлеу жөніндегі келісімімен белгіленген болса, онда ол тараптардың біреуі қайтыс болған жағдайда не келісім мерзімі өткен жағдайда, не алименттер төлеу жөніндегі келісімде көзделген негіздерге байланысты болады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. *Электронды ресурс: <https://kk.wikipedia.org/wiki/>*
2. *Неке (ерлі-зайыптылық) және отбасы туралы Қазақстан Республикасының 2011 жылғы 26 желтоқсандағы № 518-IV Кодексі. – Алматы: ЮРИСТ, 2018*
3. *Электронды ресурс: <https://egov.kz/cms/kk/articles/alimenty>*
4. *Қазақстан Республикасының Азаматтық процесілік кодексі. – Алматы: ЮРИСТ, 2018*

**ЕҢБЕК ҚҰҚЫҒЫ
ТРУДОВОЕ ПРАВО
LABOUR LAW**

УДК 347.961

МРНТИ 10.71.55; 10.63.01

А.Р. Куттығалиева¹

*Казахстанский университет инновационных и телекоммуникационных систем
Республика Казахстан, г. Уральск
e-mail: anarhan8112@mail.ru*

Е. Ерболатов²

*Инновационный Евразийский Университет
Республика Казахстан, г. Павлодар
e-mail: yernarposhta@yandex.ru*

Е.А.Бурибаев¹

*¹ доктор юридических наук профессор, заведующий кафедрой юриспруденции Института истории и права Казахского национального педагогического университета им. Абая, г. Алматы
e-mail: yermek-a@mail.ru*

Ж.А. Хамзина²

*² доктор юридических наук, профессор кафедры юриспруденции Института истории и права Казахского национального педагогического университета им. Абая, г. Алматы
e-mail: 1114090@rambler.ru*

ВОПРОСЫ ПОВЫШЕНИЯ КАЧЕСТВА ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ СОЦИАЛЬНЫХ И ТРУДОВЫХ ПРАВ ЧЕЛОВЕКА В КАЗАХСТАНЕ С УЧЕТОМ СТАНДАРТОВ ОРГАНИЗАЦИИ ПО ЭКОНОМИЧЕСКОМУ СОТРУДНИЧЕСТВУ И РАЗВИТИЮ (ОЭСР)

Аннотация

Процесс присоединения Казахстана к ОЭСР уже сейчас способствует совершенствованию национальной законодательной базы в соответствии с международными стандартами и требованиями. В частности, нормы, требования и рекомендации ОЭСР учитываются при разработке стратегических документов и принятии новых законопроектов. Положительным эффектом от возможного членства в ОЭСР станет повышение эффективности политики занятости, увязывание ее с экономической политикой в направлении поддержания баланса между спросом и предложением на рынке труда, активизация международного сотрудничества в целях лучшей адаптации трудовых ресурсов к структурным изменениям. ОЭСР активно продвигает политику и оказывает странам помощь в обеспечении адекватного уровня социальной защиты для всех членов общества. В настоящем исследовании проведен анализ соотношения рекомендаций ОЭСР и действующего законодательства Республики Казахстан. Результаты исследования могут быть применены субъектами законодательной инициативы при проведении эффективной государственной правовой политики: для разработки новых, а также изменения и дополнения действующих нормативно-правовых актов.

Ключевые слова: ОЭСР, наемный труд, занятость, социальная защита, международные стандарты.

А.Р. Куттығалиева¹

*Қазақстан инновациялық және телекоммуникациялық жүйелер университеті
Қазақстан Республикасы, Орал қаласы
e-mail: anarhan8112@mail.ru*

Е. Ерболатов²

Инновациялық Еуразия университеті
Қазақстан Республикасы, Павлодар қаласы
e-mail: yernarposhta@yandex.ru

Е.А.Бурибаев¹

¹ Абай атындағы ҚазҰПУ, Тарих және құқық институты, құқықтану кафедрасының меңгерушісі,
заң ғылымдарының докторы, профессор, Алматы қаласы,
e-mail: yermek-a@mail.ru

Ж.А. Хамзина²

² Абай атындағы ҚазҰПУ, Тарих және құқық институты, заң ғылымдарының докторы, профессор,
Алматы қаласы,
e-mail: 1114090@rambler.ru

ЭКОНОМИКАЛЫҚ ЫНТЫМАҚТАСУ ЖӘНЕ ДАМУ ҰЙЫМЫНЫҢ (ЭЫДҰ) ТАЛАПТАРЫ ТҮРҒЫСЫНАН ҚАЗАҚСТАНДА АДАМНЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК ЖӘНЕ ЕҢБЕК ҚҰҚЫҚТАРЫН ҚҰҚЫҚТЫҚ РЕТТЕУДІҢ САПАСЫН ЖОҒАРЫЛАТУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Аңдатпа

Қазақстанның халықаралық стандарттар мен талаптарға сәйкес қосылу процесі ЭЫДҰ қазірдің өзінде ұлттық заңнама базасын жетілдіруге ықпал етеді. Атап айтқанда, нормаларын, талаптар мен ұсынымдар стратегиялық құжаттарды әзірлеу және қабылдау ЭЫДҰ жаңа заң жобаларын кезінде ескеріледі. Жұмыспен қамту саясатының тиімділігін арттыруға оң ықпал етеді, оны теңгерілімін сақтау бағытында сұраныс пен ұсыныс арасындағы экономикалық саясатына ЭЫДҰ мүшеліктің жылғы ықтимал орап байлау болады, еңбек рыногындағы үздік еңбек ресурстарының құрылымдық өзгерістерге қарай бейімдеу мақсатында халықаралық ынтымақтастықты жандандыру. ЭЫДҰ елдерге барабар деңгейін қамтамасыз етуде көмек көрсетеді және қоғамның барлық мүшелері үшін әлеуметтік қорғау саясатын белсенді көтермелейді. Қазақстан Республикасының қолданыстағы заңнамасының ЭЫДҰ ұсыныстары осы арақатынасын зерттеу және талдау жүргізілді. Мемлекеттік құқықтық саясатты зерттеу нәтижелерін заң шығару бастамасы субъектілерінің тиімді жүргізу кезінде қолданылуы мүмкін: жаңа өзгерістер мен толықтырулар әзірлеу үшін, сондай-ақ қолданыстағы нормативтік-құқықтық актілерінің.

Түйін сөздер: жалдама еңбек, жұмыспен қамту, ЭЫДҰ, әлеуметтік қорғау, халықаралық стандарттар

A.R. Kuttygalieva¹

Kazakhstan University of Innovative and Telecommunication Systems
Republic of Kazakhstan, Uralskcity
anarhan8112@mail.ru

Y.Yerbolatov²

Innovative University of Eurasia
Republic of Kazakhstan, Pavlodar city
yernarposhta@yandex.ru

Y.A. Buribayev¹

Doctor of Law, Professor, Head of the Department «Jurisprudence» of the Institute of History and Law of
the Kazakh National Pedagogical University. Abay, Almaty city
e-mail: yermek-a@mail.ru

Zh.A. Khamzina²

² Doctor of Law, Professor of the Department of «Jurisprudence» of the Institute of History and Law of the
Kazakh National Pedagogical University. Abay, Almaty city
e-mail: 1114090@rambler.ru

QUESTIONS OF INCREASING THE QUALITY OF LEGAL REGULATION OF SOCIAL AND LABOR HUMAN RIGHTS IN KAZAKHSTAN WITH THE STANDARDS OF THE ORGANIZATION FOR ECONOMIC COOPERATION AND DEVELOPMENT (OECD)

Abstract

Process of accession of Kazakhstan to OECD promotes improvement of the national legislative base according to the international standards and requirements already now. In particular, norms, requirements and the recommendations of OECD are considered during the developing of strategic documents and adoption of new bills. Increase in efficiency of policy of employment, her coordination with economic policy in the direction of maintenance of balance between supply and demand in labor market, enhancing international cooperation for the best adaptation of a manpower to structural changes will become positive effect from possible membership in OECD. The OECD actively advances policy and assists the countries in ensuring adequate level of social protection for all members of society. In the real research the analysis of a ratio of recommendations of OECD and the current legislation of the Republic of Kazakhstan is carried out. Results of a research can be applied by subjects of a legislative initiative when carrying out effective state legal policy: for development new and also changes and additions of the existing normative legal acts.

Key words: OECD, wage labor, employment, social protection, international standards

Введение

С 2011 года Правительством Республики Казахстан проводится работа по вступлению в Организацию экономического сотрудничества и развития (ОЭСР). Членство в этой организации предоставляет возможность доступа к лучшей практике государственного управления и внедрения передовых стандартов, способствует повышению инвестиционной привлекательности страны и снижению стоимости привлечения финансовых ресурсов за рубежом. Присоединение Республики Казахстан к ОЭСР предполагает приведение норм национального законодательства в соответствие со стандартами организации.

ОЭСР является уникальным форумом, где правительства работают вместе, чтобы решать экономические, социальные и экологические вызовы глобализации. ОЭСР также прилагает много усилий, чтобы понять и помочь правительствам реагировать на новые явления и проблемы, такие, как корпоративное управление, информационная экономика и проблемы старения населения. Организация предоставляет правительствам стран возможности сравнить политический, экономический опыт, найти пути решения общих проблем, определить хорошую практику и координировать внутреннюю и международную политику.

Процедура присоединения любой страны к ОЭСР контролируется всеми странами-участницами через Совет ОЭСР и комитетами, образующими структуру Организации. Для принятия решения о присоединении все страны ОЭСР должны согласиться с тем, что страна-претендент продемонстрировала приверженность принципам рыночной экономики

и плюралистической демократии. Окончательное решение о присоединении государства к Конвенции ОЭСР должно быть единогласно одобрено всеми членами Совета.

Казахстан, заявив о своей заинтересованности в сотрудничестве с ОЭСР, официально закрепил в меморандуме о взаимопонимании и реализации Страновой программы сотрудничества на 2015-2016 годы. Заявив о вхождении в группу из 30 наиболее развитых стран к 2050 году, Правительство Казахстана обязано принимать шаги по модернизации и реформированию в таких секторах, как государственное управление, охрана окружающей среды, фискальная политика, образование, здравоохранение, занятость, социальные вопросы.

ОЭСР на постоянной основе готовит экспертные обзоры по различным направлениям развития экономики, политики, государственного управления и др. в государствах ОЭСР, эти исследования являются важнейшим источником формирования стандартов ОЭСР, основой для подготовки рекомендаций для новых членов, партнеров ОЭСР. Наемный труд как объект экспертного исследования ОЭСР рассматривается в качестве института, регулирующего занятость; статус работников и работодателей в исследованиях ОЭСР изучается с позиции дальнейшей либерализации трудовых отношений, система социальной защиты рассматривается в качестве обязательного государственного инструмента, гарантирующего доступ к материальным благам и услугам при определенных жизненных обстоятельствах. В отчетах отмечается, что структурные реформы рынка труда должны оправданы с позиции

обеспечения стабильности социальной организации общества и государства, экономического развития, обеспечения режима законности и гарантированности социально-трудовых прав человека.

В Казахстане востребованы и неизбежны реформы по внедрению стандартов ОЭСР во все сферы государственного управления, экономики, в связи с чем проведение научного анализа института социально-трудовых правоотношений в государствах-членах ОЭСР является актуальной темой научных исследований.

Тема анализа частично исследовалась различными специалистами, в том числе авторами исследования, но до сих пор не являлась предметом комплексного анализа в правовой науке [1-3]. В научных источниках рассматриваются некоторые вопросы касательно правового обеспечения рынка труда [4], а также системы социальной защиты в отдельных странах ОЭСР в их сравнительном аспекте [5, 6].

Ученых всегда интересовали проблемы правового обеспечения социально-трудовых прав личности, не только как самостоятельное научное направление, а также во взаимосвязи с общетеоретическими и правовыми вопросами определения сущности социального государства, гарантий реализации конституционных прав, исполнения государством своей социальной функции [7]. Имеющиеся на сегодняшний день исследования зарубежных ученых посвящены изучению общих и специальных вопросов правовых основ национальных систем социальной защиты [8], проблемам правового обеспечения механизмов реализации права на труд и занятость [9, 10], анализу методов разрешения трудовых конфликтов [11].

Тема исследования непосредственно связана с научными работами, ранее проводимыми исполнителями настоящего исследования [12]. Основой настоящего исследования стали предыдущие работы авторов по вопросам участия и роли государства в создании и реализации гарантий права личности на свободу труда [13, 14].

При подготовке настоящего исследования были изучены результаты анализа широкого круга вопросов стандартов Международной организации труда [15-17] осуществления государственной политики в области регулирования занятости [18]; стандартов социальной защиты [19]. В совокупности к моменту нача-

ла осуществления настоящего исследования его участниками была определена надежная теоретическая и практическая база, которая позволила комплексно изучить особенности правового регулирования социально-трудовых отношений в странах ОЭСР.

Важнейшее место в системе источников исследования занимают комментарии, руководства, анализы и доклады ОЭСР по тематике занятости, функционирования рынка труда, налогообложению, государственному и корпоративному управлению, социальному страхованию и пенсионному обеспечению. Издательство ОЭСР широко распространяет результаты статистического сбора и исследований Организации по экономическим, социальным и экологическим вопросам, а также конвенции, руководящие принципы и стандарты, согласованные членами организации. Сделан обзор избранных исследований по вопросам рынка труда, социальной политики и миграции, по политике в области занятости, роли социальной защиты, подготовленных для использования в рамках ОЭСР [21-26].

В качестве нормативной основы исследования выступают национальные законодательные акты по вопросам трудовой деятельности, социальной защиты, а также основополагающие акты ОЭСР, образующие действующее право этой организации. Со времени создания ОЭСР в 1961 году в ее рамках было разработано около 450 основных правовых документов. Они представлены в пяти категориях: решения, рекомендации, декларации, международные соглашения, договоренности, соглашения о взаимопонимании. В рамках предстоящего процесса присоединения нашей страны к ОЭСР будет проведена оценка деятельности Казахстана в отношении правовых инструментов Организации и лучших стратегий и практики. Ее комитеты могут выносить рекомендации по корректировке законодательства, политики или практики, чтобы приблизить Казахстан к инструментам или передовой практике ОЭСР, послужив катализатором реформы. В рамках настоящего исследования были изучены основные акты ОЭСР по тематике занятости, социальной защиты, обеспечения гендерного равенства и другие [27-32].

Эмпирическую базу исследования составили собственные исследования авторов и разработки, выполненные в 2008-2017 гг., публикации в отечественной и зарубежной

периодической печати, статистические и архивные сведения Министерства труда и социальной защиты Республики Казахстан.

Методологическую основу исследования составляют диалектический, логико-правовой, социально-правовой, системно-структурный методы. Значительное внимание в работе уделено применению специально-юридических методов исследования – сравнительно-правовому и историко-правовому.

Основываясь на принципе комплексности, в исследовании учитываются социально-экономические, правовые аспекты становления и развития современного уровня правового обеспечения рынка труда, систем социальной защиты в государствах ОЭСР. Применение указанных методов позволяет дополнить теоретическую основу исследования постановкой и изучением сугубо практических задач в области занятости, борьбы с бедностью. Решение таких задач с использованием сравнительно-правового метода преследует цель поиска в зарубежном праве и имплементации в казахстанское законодательство и правоприменение оптимальных моделей правового регулирования социальных институтов.

Исследование проводилось в следующей последовательности:

- анализ состояния и развития рынка труда в государствах ОЭСР;
- мониторинг системы нормативных правовых актов, регламентирующих занятость в государствах ОЭСР, и изучение универсальных обязательных документов ОЭСР, принятых в этой сфере;
- анализ результатов правоприменительной практики, который показал проблемы реализации отношений по борьбе с бедностью, социальной поддержке семьи, работников, имеющих семейные обязанности в странах ОЭСР;
- определение потребностей, ожиданий и перспектив развития института занятости, а также социальной поддержки уязвимых групп населения в Казахстане;
- разработка и оформление выводов и предложений по возможностям применения в Казахстане стандартов трудовой деятельности, организации института социальной защиты государств-членов ОЭСР. В результате исследования сформулированы выводы и предложения, направленные на совершенствование норм действующего законодательства Республики Казахстан и право-

применительной практики в контексте процесса поступательного приближения обеспечения социально-трудовых прав личности в Республике Казахстан к рекомендациям ОЭСР.

Является необходимым и востребованным проведение структурного анализа политики Казахстана в области занятости и социальной сфере, с тем чтобы установить, способствуют ли действующие в Казахстане условия функционирования рынка труда, системы социальной защиты достижению экономического процветания и продвижению экономических реформ. В этой связи необходимо на постоянной основе вести мониторинг и сопоставления показатели Казахстана и стран-членов ОЭСР путем проведения тщательного обзора, охватывающего, в частности, следующие области:

- политику и институты в сфере труда и профессиональной подготовки, системы трудовых отношений и степень их соответствия Обновленной стратегии занятости ОЭСР;
- политику в области перехода от неофициальной к официальной занятости;
- вопросы финансовой и социальной устойчивости политики, направленной на продвижение социальной интеграции и сплоченности, в том числе меры по увеличению пенсий, материальной поддержке семей с детьми и помощи безработным.

Казахстан нуждается в серьезных реформах в трудовом законодательстве, чтобы привести их в соответствие со стандартами Международной организации труда. Работникам сложно организовывать профессиональные союзы, а существующие законодательные препятствия для ведения коллективных переговоров препятствуют, а не поощряют их практику. Более того, реформы должны преследовать цель побуждения казахстанских работодателей проявлять уважение и соблюдать права своих работников.

Для решения проблемы гендерного неравенства в сфере занятости в Казахстане рекомендуется поощрять политику, благоприятную для семьи, и условия труда для содействовать участию женщин в занятости как государственного, так и частного секторов; увеличить представление женщин на руководящих должностях; ликвидировать дискриминационный разрыв в оплате труда мужчин и женщин; обратить внимание к особым потребностям женщин из числа инвалидов.

В соответствии со стандартами ОЭСР Казахстану необходимо:

- разработать систему налоговых льгот, с тем чтобы оба родителя имели в целом одинаковые финансовые стимулы для работы;
- обеспечить доступ к качественному дошкольному образованию и уходу за детьми, а также доступному долгосрочному уходу за другими иждивенцами, включая, например, детей-инвалидов или пожилых родственников;
- ликвидировать дискриминационный разрыв в оплате труда мужчин и женщин путем укрепления правовой базы и обеспечения ее соблюдения для борьбы со всеми формами дискриминации в области оплаты труда, найма, обучения и продвижения по службе;
- повысить прозрачность оплаты.

Является важным оценка качества государственного управления и работы Министерства труда и социальной защиты Республики Казахстан в части обеспечения эффективного регулирования и рационализации административных процедур в области функционирования рынка труда и социальной защиты населения. Параметры структурной политики Правительства Казахстана применительно к рынку занятости должны соответствовать задаче скорейшего сближения уровней дохода на душу населения в Казахстане со странами ОЭСР.

Казахстан должен выработать общий подход и позицию в отношении как основополагающих, так и ряда конкретных документов ОЭСР, принятых в области функционирования рынка труда, занятости, социального обеспечения. Следует признать важное значение проведения эффективной правоприменительной практики, в том числе решительных мер по соблюдению законодательства в области трудовых отношений, направленных на поощрение свободной занятости в соответствии с Руководящими принципами ОЭСР в отношении качества и эффективности нормативного регулирования (2005 г.).

В результате развития казахстанского трудового законодательства на среднесрочную перспективу в соответствии со стандартами ОЭСР должно быть обеспечено:

- снижение числа социально-трудовых конфликтов: коллективных и индивидуальных споров;
- предложены новые методы правового обеспечения занятости и трудоустройства, социальной защиты от безработицы;

- внедрены новые формы согласования интересов государства, работодателей и работников на рынке труда посредством внедрения дополнительных мер социального партнерства;

- усилена роль профессиональных союзов в защите трудовых прав личности.

Полагаем, что следует определить следующие магистральные направления совершенствования социального законодательства, выделив четыре безусловных социальных риска: инвалидность, бедность, пенсионный возраст, а также гарантии социального обеспечения семьи и ребенка.

В качестве практических шагов развития социального законодательства, полагаем, востребованы: осуществление мониторинга системы нормативных правовых актов, регламентирующих социальную защиту; анализ результатов правоприменительной практики; выявление проблем реализации общественных отношений по предоставлению различных видов социального обеспечения; определение потребностей, ожиданий и перспектив развития системы социального обеспечения в Казахстане; проведение исследования внутреннего законодательства Республики Казахстан и международного социального права государств в аспекте выявления ресурсов трансформации универсальных стандартов социальной защиты в Казахстане; формирование научно обоснованных предложений по совершенствованию социальной политики в отношении семьи и ребенка, а также по основаниям инвалидности, бедности, достижения пенсионного возраста.

Считаем, что конечным результатом развития социального законодательства на среднесрочную перспективу является:

- трансформация стандартов социальных прав личности, гарантируемых общепризнанными международными актами в казахстанское законодательство;

пересмотр и внедрение национальных стандартов социального обеспечения, соответствующих и основывающихся на общепризнанном уровне социального обеспечения в государствах ОЭСР, с учетом универсальных стандартов.

В работе были исследованы перспективы занятости ОЭСР в 2016-2018 годах, представлена оценка последних тенденций на рынке труда и краткосрочные перспективы его развития. Согласно отчетам ОЭСР условия на

рынке труда в рамках данной организации продолжают улучшаться, прогнозируется возврат среднего уровня занятости ОЭСР к своему докризисному уровню в 2018 году, то есть почти через десять лет после разразившегося глобального финансового кризиса. Резкое падение мировых цен на нефть, иные сырьевые товары способствовало продолжительной рецессии в Казахстане. Несмотря на то, что цены на сырье в последний год показывают положительную динамику, восстановление экономики Казахстана осуществляется медленно и неравномерно.

Уровень безработицы в Казахстане растет с 2015 года и, как ожидается, достигнет 5,4% в 2018 году, что незначительно ниже среднего показателя ОЭСР, где уровень безработицы составляет 6,2%. Резкое падение реальной заработной платы в Казахстане в 2015 году было связано с всплеском инфляции вследствие изменения валютных курсов. Данные обстоятельства усугубили положения с бедностью населения в Казахстане, осложнили работу в данном направлении. В особо уязвимом положении на рынке труда остается молодежь до 25 лет и лица предпенсионного возраста, старше 55 лет. Для решения проблем перспектив трудоустройства для указанных групп населения необходимо внесение изменений в законодательство в части создания гарантий для их первоочередного трудоустройства при наличии вакансий, сохранения за ними рабочих мест в приоритетном порядке при сокращении численности штата или работников у работодателей.

В Казахстане остается острой проблема гендерного неравенства в трудовых правоотношениях. Несмотря на значительный прогресс, гендерные проблемы на рынке труда сохраняются во всем мире и особенно распространены в странах с развивающейся экономикой. Полагаем, что эффективная стратегия по сокращению гендерных разрывов включает действенные меры по оптимальному сочетанию процесса наемного труда и исполнения семейных обязанностей. Гендерный разрыв в оплате труда в Казахстане значителен. В среднем оплата труда мужчин превышает заработную плату женщин на 30%, что в два раза выше, чем в странах ОЭСР (15%). При этом, в казахстанском законодательстве содержится ряд норм и гарантий о запрещении дискриминации по половому признаку, которые фактически не исполняются в полной мере.

Одним из эффективных способов преодоления барьеров для занятости женщин в Казахстане, на наш взгляд, является внедрение в трудовое законодательство новых гибких, дистанционных форм занятости для женщин.

В последние годы произошло принципиальное изменение трудового законодательства: принят новый Трудовой кодекс, Закон «О занятости населения», данный аспект развития законодательства свидетельствует о постоянном его совершенствовании на основе системного анализа практики его применения и учета международного опыта в данной сфере. Вместе с тем, анализ имеющей место практики последних лет правоприменения в этой сфере, многочисленные трудовые споры и конфликты, не позволяют утверждать, что произошедшие реформы были основаны на системном анализе практики и учета международного опыта. Более того, неполное исполнение Казахстаном международных универсальных стандартов в области наемного труда привлекло внимание наших основных зарубежных партнеров. Так, в апреле 2018 года офис Торгового Представителя США объявил о пересмотре участия Казахстана в Обобщенной системе преференций (ОСП), основываясь на подозрении в несоответствии страны данной программе. Пересмотр соответствия Казахстана основан на беспокойстве, касающемся его соблюдения критерия ОСП о правах работников. Торговый Представитель США принимает петицию от Американской Федерации Труда и Конгресса Индустриальных Организаций, которые предполагают, что Казахстан не предпринял шаги для обеспечения своих работников международно признанными правами, включая право на свободу ассоциации и коллективных трудовых споров. В петиции также предполагается, что Казахстан активно ограничивает право работников формировать профсоюзы и ассоциации, ограничивающего законодательства и враждебного отношения к независимым трудовым представителям неоднократно обсуждалось в рамках Международной Организации Труда [33].

Цифровизация экономики, которая начала активно проводиться в Казахстане, влечет для нашей страны большие новые возможности в области создания многочисленных рабочих мест, предоставляя работодателями работникам гибкие условия труда. Вместе с тем, с внедрением новых технологий в тра-

диционных отраслях будут высвобождаться трудовые ресурсы, будет наблюдаться переток работников из традиционных в другие отрасли, а также будут активно внедряться новые формы трудовой деятельности: удаленная, дистанционная работа.

Процесс присоединения Казахстана к ОЭСР предполагает, что ряд органов этой организации в рамках своей компетенции будут рассматривать заявленную позицию Республики Казахстан в отношении нормативной правовой базы ОЭСР. Каждый орган предоставит свое официальное мнение относительно готовности и возможности Казахстана принять на себя связанные с членством обязательства в соответствующей области. Для успешного присоединения нашей страны к ОЭСР следует продемонстрировать реальными шагами приверженность передовой практике стран ОЭСР.

Комитет по занятости, труду и социальным вопросам, Комитет по государственному управлению ОЭСР будут рассматривать, обсуждать и представлять обзоры, заключения на предмет соответствия национальной социальной политики критериям ОЭСР.

Современная социальная политика Казахстана, в соответствии со стандартами ОЭСР, должна ставить своей целью предоставить родителям организационные и правовые возможности сочетания работы и выполнение семейных обязанностей. В документах ОЭСР рекомендуется национальным правительствам методы поддержки ухода за детьми, правила предоставления родительских отпусков, налоговые льготы для поддержки семей, внедрение гибкой занятости для родителей. Важным параметром рекомендуемой ОЭСР социальной политики является обеспечение старости без нищеты, с уровнем пенсии, соответствующим высоким параметрам прожиточного минимума, предлагаются условия для продолжительной работы человека с поздним уходом на пенсию

Рекомендуемый подход ОЭСР к социальной проблеме снижения бедности заключается в снижении барьеров для занятости, поддержке самозанятости, введении адекватных пособий для безработных. Рекомендуется перейти “от социального обеспечения к труду” к формуле “благополучие- в работе”. Рекомендуется:

- устранять дискриминацию при трудоустройстве по возрасту путем принятия законодательных мер;

- стремиться препятствовать или дополнительно ограничивать обязательный выход на пенсию со стороны работодателей в тесных консультациях и сотрудничестве с представителями работников;

- обеспечить эффективную помощь в трудоустройстве для лиц, ищущих работу, независимо от их возраста, но предназначенную для тех групп, которые в наибольшей степени подвержены риску долговременной безработицы, при обеспечении того, чтобы пожилые лица, ищущие работу, имели те же преимущества, что и молодые лица, ищущие работу, для получения пособий по безработице с точки зрения активного поиска работы.

Из 35 государств-членов ОЭСР, в которых функционируют различные правовые системы и модели трудовых отношений, в 23 странах ОЭСР национальный рынок труда строится на континентальной и скандинавской формах функционирования рынка труда.

Закономерность трансформации стандартов государств ОЭСР в области организации и функционирования трудовых отношений и занятости в национальном законодательстве Республики Казахстан должна основываться на следующих узловых положениях. В государства ОЭСР с англо-американской системой права, в трудовом законодательстве не предусматривается наличие института социального партнерства в процессе регулирования трудовых правоотношений. Государства ОЭСР, основанные на континентальной правовой системе, успешно развивают институт социального партнерства, с обязательным участием профессиональных союзов, иных представителей работников при разрешении трудовых споров и конфликтов. Можно рассматривать трудовые отношения в европейских, в том числе в скандинавских государствах как оптимальные формы регулирования наемного труда для современного Казахстана. Необходимо полное использование предупредительного и профилактического потенциала системы социального партнерства как одного из важных институтов гражданского общества.

В европейских государствах ОЭСР под социальной защитой понимается социальная помощь, социальное страхование, обеспечение равного доступа к социальным услугам и уходу. Основная цель системы социальной защиты заключается в сокращении неравенства между различными группами населения для обеспечения всеобщего развития, направлен-

ного на достижение социального благополучия, предотвращения и урегулирования конфликтов. Доступ к базовой безопасности доходов и равный доступ к социальным услугам признается основным правом каждого человека, который должен быть гарантирован государственными механизмами. Перечень основных социальных прав закреплен в международных универсальных актах, ратифицированных большинством европейских государств.

В области социальной защиты возможности для дальнейшей модернизации, рекомендуемые ОЭСР, включают:

- обеспечение правовых и организационных возможностей для включения работников в нестандартные рабочие места;
- обеспечение эффективных мер социальной защиты для самозанятых;
- обеспечение базового дохода для всех детей, независимо от материального положения семьи;
- обеспечение базового дохода для лиц, находящихся в экономически активном возрасте при наступлении таких социальных рисков, как болезнь, безработица, материнство и инвалидность, а также предоставление достаточных социальных выплат для лиц пенсионного возраста.

Заключение

В процессе реализации в Казахстане стратегии по вхождению в Организацию по экономическому сотрудничеству и развитию впервые за многие годы остро встал вопрос о реформировании системы трудовых отношений, создании ее рационального образца, позволяющего удовлетворять интересы личности и государства. Развитые страны ОЭСР, **в особенности европейские, имеют многовековой опыт формирования и реформирования системы занятости, практику использования ее в качестве регулятора макро- и микроэкономических и социальных процессов.** Представляется целесообразным использование опыта общемирового цивилизационного процесса в проведении правовых преобразований в Казахстане, что позволит сократить период поисков рациональной системы законодательства, в полной мере отвечающей интересам граждан, юридических лиц и общества в целом. В этой связи особую актуальность приобретают исследования правового регулирования наемного труда в нашей стране и в государствах ОЭСР,

в области организации и функционирования рынка труда заключается: в развитии казахстанского внутринационального социально-трудового права в направлении его соответствия лучшим образцам системы трудовых отношений, присущим наиболее развитым государствам; положения стандартов являются основой для построения системы казахстанского социального законодательства.

Перспективными направлениями в Казахстане внедрения стандартов занятости являются: нормативное закрепление стандартов по оказанию услуг по поиску подходящей работы; переоценка роли профессиональных союзов, повышение и расширение их статуса; имплементация европейских общих стандартов организации трудовой деятельности в национальное законодательство Казахстана, с учетом их прогрессивного характера, направленности на построение правового и конкурентоспособного государства.

Важнейшими направлениями решения проблем соответствия казахстанского социально-трудового законодательства стандартам государств ОЭСР в области организации трудового процесса являются следующие направления:

- разработка на основании научного обоснования и законодательное закрепление новых форм гибкой занятости населения, использования удаленного, дистанционного труда;
- законодательное закрепление величины минимальной заработной платы, соответствующей уровню прожиточного минимума, среднему в государствах ОЭСР. На сегодняшний день данная проблема очень острая для казахстанского рынка труда, не нашла своего адекватного разрешения. В казахстанском законодательстве отсутствуют обоснованные механизмы и параметры определения прожиточного минимума в соответствии с реальными потребностями человека, а размер минимума составляет около 70 евро;
- нуждается в расширении компетенция работодателей в части, как расширения свободы в трудовых отношениях, так и предоставления дополнительных услуг, связанных с наемным трудом, например, в части обучения, повышения квалификации работников-
- необходимо формирование стандартов профессий, профессионального обучения;
- является востребованным внедрение

четкого механизма согласования и взаимосвязи между государственными органами и профессиональными союзами в части обеспечения реальных механизмов защиты интересов социально-трудовых прав личности;

- требует повышение эффективности контроля за исполнением трудовых обязательств работодателей, вытекающих из факта вступления в трудовые правоотношения;

- обеспечения прав работников, самозанятых граждан на прогрессивную шкалу налогообложения их доходов, с учетом вычетов и иных налоговых льгот.

Является востребованной и ожидаемой модернизация системы социальной защиты Казахстана для решения проблем бедности

в соответствии со стандартами ОЭСР, которая должна включать в себя разработку новых социальных показателей и уровней социальной помощи в соответствии со средними стандартами государств-участников ОЭСР.

В заключение отметим, что материал настоящего исследования содержит определенную основу для последующих научных размышлений. На наш взгляд, проведенный анализ дает возможность увидеть новые аспекты рассматриваемых проблем правового обеспечения рынка труда и занятости в Республике Казахстан с учетом прогрессивного зарубежного опыта, что позволяет надеяться на продолжение плодотворной научной дискуссии.

Список использованных литературы:

1. Hujo, K., Behrendt, C., & McKinnon, R. (2017). *Introduction: Reflecting on the human right to social security. International Social Security Review*, 70(4), 5-12.
2. Kott, S., & Droux, J. (Eds.). (2013). *Globalizing social rights: the International Labour Organization and beyond. Springer*.
3. Khamzina, Z. A., Buribayev, Y. A. (2015). *Problems of Overcoming Poverty in the Republic of Kazakhstan. Mediterranean Journal of Social Sciences*, 6(3 S5), 169.
4. Fenwick, C., & Van Goethem, V. (2017). *Regulating for Equitable and Job-Rich Growth. Edward Elgar Publishing*.
5. Breemersch, K., Damijan, J. P., & Konings, J. (2017). *Labour Market Polarization in Advanced Countries: Impact of Global Value Chains, Technology, Import Competition from China and Labour Market Institutions (No. 197)*.
6. Langenbucher, K. (2015). *How demanding are eligibility criteria for unemployment benefits, quantitative indicators for OECD and EU countries (No. 166). OECD Publishing*.
7. Ortiz, I., Cummins, M., & Karunanethy, K. (2015). *Fiscal Space for Social Protection and the SDGs: Options to Expand Social Investments in 187 Countries*.
8. Bachelet, M., & International Labour Office. (2012). *Social protection floor for a fair and inclusive globalization. International Labour Office*.
9. International Labour Office (ILO). (2016). *Non-standard employment around the world: Understanding challenges, shaping prospects*.
10. Berg, J. (Ed.). (2015). *Labour markets, institutions and inequality: building just societies in the 21st century. Edward Elgar Publishing*.
11. Ebisui, Minawa; Cooney, Sean; Fenwick, Colin F. *Resolving individual labour disputes: a comparative overview / edited by Minawa Ebisui, Sean Cooney, Colin Fenwick ; International Labour Office. - Geneva: ILO, 2016*.
12. Khamzina, Z. A., Buribayev, Y. A. (2017). *LABOUR LAW OF THE MODERN KAZAKHSTAN. Journal of Legal, Ethical and Regulatory Issues*, 20(1), 1-8.
13. Khamzin, A. S., Khamzina, Z. A., & Buribayev, Y. A. (2015). *The Decent Work Programme of Kazakhstan: Social and Labor Rights Protection from an Institutional Aspect of International Law. JE Asia & Int'l L.*, 8, 539.
14. Buribayev, Y. A., Khamzina, Z. A. (2017). *Application of International rules ensuring social rights of families and children in Kazakhstan. Journal of Advanced Research in Law and Economics, Vol. 8, Issue 1 (23)*, 153-163.
15. Sepúlveda Carmona, M. (2017). *Ensuring inclusion and combatting discrimination in social protection programmes: The role of human rights standards. International Social Security Review*, 70(4), 13-43.
16. *Building social protection systems: International standards and human rights instruments International Labour Office – Geneva: ILO, 2017*.

17. *World Social Protection Report 2017–19: Universal social protection to achieve the Sustainable Development Goals International Labour Office – Geneva: ILO, 2017.*
18. *World Employment and Social Outlook: Trends for Women 2018 – Global snapshot International Labour Office – Geneva: ILO, 2018.*
19. *Setting social security standards in a global society. An analysis of present state and practice and of future options for global social security standard setting in the International Labour Organization. Consultation Paper / International Labour Office, Social Security Department – Geneva: ILO, 2008 viii, 75 p.*
20. OECD (2016), "How's life in Kazakhstan?", in *Multi-dimensional Review of Kazakhstan: Volume 1. Initial Assessment*, OECD Publishing, Paris, <http://dx.doi.org/10.1787/9789264246768-7-en>.
21. OECD (2016), *Multi-dimensional Review of Kazakhstan: Volume 1. Initial Assessment*, OECD Development Pathways, OECD Publishing, Paris, <http://dx.doi.org/10.1787/9789264246768-en>.
22. OECD (2017), "Key labour market challenges in Kazakhstan", in *Building Inclusive Labour Markets in Kazakhstan: A Focus on Youth, Older Workers and People with Disabilities*, OECD Publishing, Paris, <http://dx.doi.org/10.1787/9789264273023-5-en>.
23. OECD (2017), *Building Inclusive Labour Markets in Kazakhstan: A Focus on Youth, Older Workers and People with Disabilities*, OECD Publishing, Paris, <http://dx.doi.org/10.1787/9789264273023-en>.
24. OECD (2017), *Gender Policy Delivery in Kazakhstan*, OECD Public Governance Reviews, OECD Publishing, Paris, <http://dx.doi.org/10.1787/9789264280359-en>.
25. OECD (2017), *Multi-dimensional Review of Kazakhstan: Volume 2. In-depth Analysis and Recommendations*, OECD Development Pathways, OECD Publishing, Paris, <http://dx.doi.org/10.1787/9789264269200-en>.
26. OECD Publishing; Langenbucher, K. (2015). *How demanding are eligibility criteria for unemployment benefits, quantitative indicators for OECD and EU countries (No. 166)*. OECD Publishing.
27. OECD. (2015) *Recommendation of the Council on Integrated Mental Health, Skills and Work Policy*. Available at: <https://legalinstruments.oecd.org/en/instruments/334>
28. OECD. (2015) *Recommendation of the Council on Ageing and Employment Policies*. Available at: <http://www.oecd.org/els/emp/Ageing-Recommendation.pdf>
29. OECD. (2017) *2013 OECD Recommendation of the Council on Gender Equality in Education, Employment and Entrepreneurship*. Paris: OECD Publishing, <http://dx.doi.org/10.1787/9789264279391-en>.
30. OECD. (2018) *Recommendation of the Council concerning a Common Classification of the Classes of Insurance Recognized by the Supervisory Authorities of the Member Countries*. Available at: <https://legalinstruments.oecd.org/public/doc/98/98.en.pdf>
31. OECD. (2008) *Recommendation of the Council on Good Practices for Enhanced Risk Awareness and Education on Insurance Issues*. Available at: <https://www.oecd.org/finance/insurance/40537762.pdf>
31. OECD. (2008) *Recommendation of the Council on Good Practices for Enhanced Risk Awareness and Education on Insurance Issues*. Available at: <https://www.oecd.org/finance/insurance/40537762.pdf>
32. OECD. (2008) *Recommendation of the Council on Good Practices for Financial Education relating to Private Pensions*. Available at: <http://www.oecd.org/finance/private-pensions/40537843.pdf>
33. US Embassy and Consulate in Kazakhstan. (2018) *The US Trade Representative announces a new revision of the participation of India, Indonesia and Kazakhstan in the Generalized System of Preferences*, Available at: <https://kz.usembassy.gov/ru/pr-04-13-18-ru/>

Б. Шарипбеков¹

¹Абай атындағы ҚазҰПУ Тарих және құқық Институты «5В030100-құқықтану» мамандығының 3- курс студенті

Ж.Ю.Сайлибаева²

*²Абай атындағы ҚазҰПУ Тарих және құқық Институты құқықтану кафедрасының аға оқытушысы, з.ғ.к.
e-mail: zhanel.sailibayeva@mail.ru*

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ЗАҢНАМАЛАРЫ БОЙЫНША МҮГЕДЕКТЕРДІ ӘЛЕУМЕТТІК ҚОРҒАУ

Аңдатпа

Қазіргі қоғамда мүгедектік адамға «әлеуметтен алшақтану» немесе қоғамнан «бас тартуды» білдірмейді, керісінше мүмкін мәртебелердің бірі ретінде қабылданады. Қазақстан Республикасының қазіргі күші бар заңнамасы мүгедектердің барлық топтарын мемлекеттік жәрдемақылар мен бірқатар жеңілдіктермен қамтамасыз етуге мүмкіндік береді.

Түйін сөздер: әлеуметтік жәрдемақылар, медициналық-әлеуметтік сараптама, оңалту, бейімдеу, мемлекеттік қолдау.

Б. Шарипбеков¹

¹ студент 3 курса по специальности «5В030100 - юриспруденция» Института истории и права КазНПУим.Абая

Ж.Ю. Сайлибаева²

*² к.ю.н., ст.преподаватель кафедры юриспруденции Института истории и права КазНПУим.Абая
e-mail: zhanel.sailibayeva@mail.ru*

СОЦИАЛЬНАЯ ЗАЩИТА ИНВАЛИДОВ ПО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВУ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Аннотация

В современном обществе инвалидность не означает для человека «социальное отчуждение» или «отвергнутость» обществом, а воспринимается как один из возможных статусов. Суверенное законодательство Республики Казахстан позволяет обеспечить инвалидам всех групп государственные пособия и ряд льгот.

Ключевые слова: социальные пособия, медико-социальная экспертиза, реабилитация, адаптация, государственная поддержка.

В. Sharipbekov¹

¹ student in 3 courses on specialty «5В030100 - Law» Institute history and law of Abai KazNPU

Zh. Yu. Sailibaeva²

*²Candidate of Juridical Sciences, Senior Lecturer of the Department of Jurisprudence of the Institute of History and Law of Abai KazNPU
e-mail: zhanel.sailibayeva@mail.ru*

SOCIAL PROTECTION OF DISABLED PERSONS UNDER THE LEGISLATION OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Abstract

In modern society, disability does not mean for a person "social alienation" or "rejection" of society, but is perceived as one of the possible statuses. The sovereign legislation of the Republic of Kazakhstan makes it possible to provide disabled people of all groups with state benefits and a number of benefits.

Key words: social benefits, medical and social expertise, rehabilitation, adaptation, state support.

Кіріспе. Қоғамда экономикамен, саясатпен және мәдениетпен қатар кепілдік пен әлеуметтік қорғау жүйесінің қызметі бар, оған бүгінгі күндері көп көңіл бөлінбейді. Әрбір елдегі еңбекке қабілетсіз азаматтар мемлекеттің қорғау субъектісін құрайды, ал әлеуметтік саясатты өз қызметінің басты бұрышына қоятын мемлекеттер тән. Мемлекеттің мүгедектерге қатысты негізгі міндетіне оларды материалды қолдау (зейнетақы, жәрдемақы, жеңілдіктер т.б.) жатады. Алайда еңбекке жарамсыз азаматтар, тек материалдық қолдауды ғана қажет етпейді. Оларға физикалық, психологиялық, ұйымдық және тағы басқа көмектерді көрсету де маңызды рөл атқарады. Деректерге жүгінсек, елімізде 368,2 мың барлық санаттағы мүгедектер тұрады, оның ішінде әйелдер 211 мың, 16 жасқа дейінгі мүгедек балалар 49,8 мың, бала күнінен мүгедектер 58,8 мың [1]. Мүгедектік және мүгедектер мәселесінің тиімді шешілуі өзекті болып отыр.

Бұл мақалада мүгедектерді әлеуметтік қорғау, мүгедектердің құқықтары мен оларға көрсететін әлеуметтік көмектердің түрлері жайында қарастыру, жұмыстың алға қойған мақсаты болып отыр.

Сөздікке сәйкес, мүгедек – ауру немесе жарақат алу нәтижесінде, өмір бойына немесе ұзақ уақытқа, еңбек қабілетін (толық немесе жартылай) жоғалтқан адам [2].

Қазақстан Республикасының заңнамасында көрсетілгендей, мүгедек – тұрмыс-тіршілігінің шектелуіне және оны әлеуметтік қорғау қажеттігіне әкеп соқтыратын, ауруларға, мертігулерге (жаралануға, жарақаттарға, контузияларға), олардың зардаптарына, кемістіктерге байланысты организм функциялары тұрақты бұзылып, денсаулығы нашарлаған адам [3].

Қазақстан Республикасындағы мүгедектерді әлеуметтік қорғау Қазақстан Республикасының Конституциясымен, Қазақстан Республикасының «ҚР мүгедек-

терді әлеуметтік қорғау Қазақстан Республикасының Конституциясымен, Қазақстан Республикасының «ҚР мүгедектерді әлеуметтік қорғау туралы» Заңымен және Қазақстан Республикасының басқа да нормативтік құқықтық актілерімен реттеледі.

Негізгі бөлім. Мүгедектік топты белгілеу критерийлері. Бірінші топ мүгедектерін бекіту критерийлері болып, ағза функцияларының тұрақты маңызды түрде бұзылуы немесе бұзылғанының анық көрінуі болып саналады. Топқа жататындығын белгілеу мүгедектердің сырқаттануының арқасында, алған жарақаттарының барысында өмірлік қызмет дәрежелері немесе олардың тіркестерінің шектелуі, бірден көрінуіне әкеп соғатын төмендегі көрсетілген ақаулықтарға байланысты жүзеге асады. Үшінші дәрежедегі өзін-өзі қамтамасыздандыруға мүмкіндігі; үшінші дәрежедегі қозғалуға мүмкіндігі; үшінші дәрежелі еңбек қызметіне қабілеті (еңбек қабілеті); үшінші дәрежедегі тұспалға мүмкіндігі; үшінші дәрежедегі қарым-қатынасқа мүмкіндігі; үшінші дәрежедегі өзінің іс-қимылына жауап беру мүмкіндігі.

Екінші топ мүгедектерін бекіту критерийлері болып, ағза функцияларының тұрақты түрде бұзылуы, сырқаттануының арқасында, алған жарақаттарының барысында өмірлік қызмет дәрежелері немесе олардың тіркестерінің шектелуі, бірден көрінуіне әкеп соғатын төмендегі көрсетілген ақаулықтарға байланысты табылады.

Екінші дәрежедегі өзін-өзі қамтамасыздандыруға мүмкіндігі; екінші дәрежедегі қозғалуға мүмкіндігі; үшінші, екінші дәрежедегі еңбекке қабілеттігі (еңбекке қабілеттігі); үшінші, екінші дәрежедегі оқуға мүмкіндігі; екінші дәрежедегі қарым-қатынасқа мүмкіндігі; екінші дәрежедегі өзінің іс-қимылына жауап беру мүмкіндігі.

Үшінші топ мүгедектерін бекіту критерийлері болып, ағза функциялары

бұзылуының баяу байқалуы, сырқаттануының арқасында, алған жарақаттарының барысында өмірлік қызмет дәрежелері немесе олардың тіркестерінің шектелуі, баяу байқалуына әкеп соғатын төмендегі көрсетілген ақаулықтарға байланысты табылады. Бірінші дәрежедегі өзін-өзі қамтамасыздандыруға мүмкіндігі; бірінші дәрежедегі қозғалуға мүмкіндігі; үшінші, екінші дәрежедегі еңбекке қабілеттігі (еңбекке қабілеттігі); бірінші дәрежедегі оқуға мүмкіндігі; бірінші дәрежедегі қарым-қатынасқа мүмкіндігі; бірінші дәрежедегі өзінің іс-қимылына жауап беру мүмкіндігі, екінші дәрежедегі өзінің іс-қимылына жауап беру мүмкіндігі.

Мүгедектің мынадай құқықтары бар:

- әлеуметтік қорғалу, соның ішінде сауықтыру, қоғамға бейімделу;
- әлеуметтік инфрақұрылым нысанына кірумен қамтамасыз етілу
- ақпаратты алуға мүмкіндік берумен қамтамасыз етілу;
- білім беру, қызмет түрін еркін таңдау, соның ішінде еңбекке байланысты;
- Қазақстан Республикасының заңнамасымен анықталатын тәртіппен көрсетілетін тегін медициналық көмектің кепілденген көлеміне ие болу;
- кәсіби дайындық және қайта дайындау, еңбекке жарамдылығын қалпына келтіру және жұмысқа орналасу;
- Қазақстан Республикасының тұрғын үй заңнамасына сәйкес үй алу;
- Мемлекеттік және басқа да ұйымдарда, соның ішінде денсаулық сақтау, мәдениет, байланыс, көлік, қызмет саласында бірінші кезекте қызмет көрсетіледі;
- Мүгедектердің шығармашылық мүмкіндіктерін қолдау.

Мүгедектерге көрсетілетін әлеуметтік көмектердің түрлері:

Мемлекеттік жәрдемақы, өтемақы және басқа да төлемдер;

Жергілікті атқарушы органдармен көрсетілетін қосымша әлеуметтік төлемдер;

Жұмыс берушілердің көрсететін қосымша әлеуметтік көмек түрлері және өзге де ұйымдармен.

Мүгедектерді тұрғын үймен қамтамасыз ету

Жергілікті атқарушы органдар:

Есепке алып, баспанасыз мүгедектерге үй береді. Мүгедектер мен отбасылық құрамында мүгедек бер жанұяға баспана кеңістігі жабдықтары мен арнайы құралдар

мен жабдықтармен қамтамасыз етеді.

Мүгедектерді жұмыспен қамту

Жергілікті атқарушы органдар мүгедектерді жұмыспен қамтуды мына жолмен қамтамасыз етеді:

1. қызмет орындарының жалпы санының үш пайызы мөлшерінде мүгедектерге жұмыс орындарынан квота бекіту;

2. жеке кәсіпкерлікті, шағын және орта бизнесті дамыту арқылы мүгедектер үшін қосымша жұмыс орындарын құру;

3. арнайы, сонымен қатар мүгедектерді жұмысқа орналастыру үшін арнайы жұмыс орындарын құру;

4. мүгедектерді кәсіби оқыту ұйымдары.

Бірінші және екінші топтардағы мүгедектер үшін аптасына отыз алты сағаттан аспайтын жұмыс уақытының қысқартылған ұзақтығы белгіленеді, ұзақтығы кемінде күнтізбелік алты күн болатын жыл сайынғы ақы төленетін қосымша еңбек демалысы беріледі. Түнгі уақыттағы жұмысқа тек мүгедектік келісімімен, егер оның денсаулығына мұндай режим тыйым салынбаса жіберіледі.

Еңбек келісім-шартын жасаудан, қызметте өсіруден бас тарту, басқа жұмысқа ауыстыру тек мүгедектің келісімімен жүзеге асуы тиіс, егер халықты әлеуметтік қорғау саласындағы облыстағы өкілетті органның аймақтық бөлімшелерінің қорытындысы бойынша оның денсаулығы кәсіби міндеттерді атқаруға келмесе, денсаулығына қауіп келсе және өзге тұлғалардың еңбек қауіпсіздігіне қайша келсе жоғарыда аталған шаралар керісінше іске асады [4].

Мүгедектерді жұмыспен қамтуды қамтамасыз ету үшін жергілікті атқарушы органдар (әкімдіктер) Қазақстан Республикасының заңнамасына сәйкес ауыр жұмыстарда, зиянды, қауіпті еңбек жағдайлары бар жұмыс орындарын есепке алмай мүгедектер үшін жұмыс орындары санынан 2-4 пайыз мөлшерінде жұмыс орындарының квотасын белгілейді; жеке кәсіпкерлікті, шағын және орта бизнесті дамыту арқылы мүгедектер үшін қосымша жұмыс орындарын құруда; Қазақстан Республикасының заңнамасына сәйкес мүгедектерді жұмысқа орналастыру үшін арнайы, сондай-ақ әлеуметтік жұмыс орындарын құруда, мүгедектерді кәсіптік оқытуды ұйымдастырады.

Заңнамада еңбек қатынастарына қатысты мүгедектер құқығына кепілдік берілген.

Еңбек келісім-шартын жасаудан, қызметте өсіруден бас тарту, басқа жұмысқа ауыстыру мүгедектің келісімісіз жүзеге аспауы тиістігі көзделген, егер халықты әлеуметтік қорғау саласындағы облыстағы өкілетті органның аймақтық бөлімшелерінің қорытындысы бойынша оның денсаулығы кәсіби міндеттерді атқаруға келмесе, денсаулығына қауіп келсе және өзге тұлғалардың еңбек қауіпсіздігіне қайшы келсе жоғарыда аталған шараларды іске асыруға рұқсат етіледі.

Еңбек қарым-қатынасы тұрғысынан мүгедектердің құқықтары заңмен негізделген. Еңбек келісім-шартынан бас тарту, басқа қызметке ауысу мүгедектердің өз келісімінсіз жүзеге аспайды, керсінше жағдайда, егер мүгедектің денсаулығына байланысты еңбекке жарамсыздық танытатын болса, жұмыстан босатылады.

Мүгедектерді сауықтыру түрлері

Жүргізілетін медициналық оңалту мүгедектер организмнің бұзылған және жоғалтқан функцияларын сақтауға, ішінара немесе толық қалпына келтіруге бағытталған медициналық қызметтер көрсету кешенін көздейді.

Мүгедектерді әлеуметтік оңалту – мүгедектердің шектеулі тіршілік әрекетін жеңуі үшін жағдай туғызуға, олардың әлеуметтік мәртебесін қалпына келтіруге, әлеуметтік-тұрмыстық және қоршаған ортаға бейімделуіне бағытталған. Ол мүгедектерді жеке басының гигиенасы, өзіне өзі қызмет көрсету, жүріп-тұру, қарым-қатынас сияқты негізгі әлеуметтік дағдыларға үйрету; мүгедектерді техникалық көмекші (қалпына келтіру) және арнайы жүріп-тұру құралдарымен қамтамасыз ету; мүгедектерге үйде, медициналық-әлеуметтік мекемелерде (ұйымдарда) арнаулы әлеуметтік қызметтер көрсету; жүріп-тұруы қиын бірінші топ мүгедектері үшін медициналық жеке көмекші, естімейтіндігі бойынша мүгедектер үшін ымдау тілі маманының әлеуметтік қызметін көрсету – жылына алпыс сағат; Қазақстан Республикасының заңдарына сәйкес құқықтық көмек көрсетілуін қамтамасыз ету; мүгедектерді оңалтудың жеке бағдарламасына (ОЖБ) сәйкес әлеуметтік оңалтудың өзге де түрлерін қамтиды.

Мүгедектер Қазақстан Республикасының мемлекеттік сатып алу туралы заңнамасына сәйкес мемлекеттік бюджет қаражаты есебінен оңалту құралдары мен қызметтерін

беруге өтініші негізінде протез-ортопедиялық көмекпен, сурдо-тифлотехникалық құралдармен, арнайы жүріп-тұру құралдарымен, санаторлық-курорттық еммен және басқа да әлеуметтік оңалту құралдарымен ОЖБ сәйкес қамтамасыз етіледі.

Бөгде адамның күтімі және көмегіне мұқтаж мүгедектерге әлеуметтік қызмет көрсету жүйесін Республикада медициналық-әлеуметтік мекемелер, аумақтық әлеуметтік қызмет көрсету орталықтары және үйде әлеуметтік көмек көрсету бөлімшелері желісі ұсынады. Интернат-үйлерде тұратын қарттар мен мүгедектерге күтім, тамақтандыру, әлеуметтік-тұрмыстық және медициналық қызмет көрсету, әлеуметтік бейімдеу, еңбекпен оңалту, оқыту ұсынылады.

Медициналық қызмет көрсету ұйымын қажет ету талдауы кезінде 71% мүгедектер кезекші дәрігердің бақылауын 49,5% мүгедектер мамандардың кеңес беруін, 17,5% диспансерлік бақылауды қажет етеді. Мүгедектердің әлеуметтік-тұрмыстық қамтамасыз етуді ұйымдастыруға қажеттілігі келесідей көрініс тапты. Зерттелген мүгедектердің көп бөлігі кір жууға (88,5%), химиялық тазалауға (82,5%), аяқ киім жөндеуге (64,6 %) қажеттілік танытты. Сонымен қатар пәтер тазалау (27%), тұрғын үйді жөндеу (24,5%), тең деңгейде (20,5%) – азық-түлік және дәрі-дәрмек жеткізуге қажеттілік танытты [5, 270-279 б.]. Республикада қарттар мен мүгедектерге әлеуметтік қызмет көрсетудің 12 аумақтық орталықтары жұмыс істейді, олардың функцияларына көрсетілген азаматтардың санаттарына әлеуметтік қызметтер көрсету, медициналық, әлеуметтік және кәсіптік оңалту жөніндегі іс-шаралар жүргізу, мүгедек-балалардың оқыту бағдарламаларын игеруіне жағдайлар жасау (әлеуметтік-педагогикалық қызметтер көрсету кезінде), қолайлы моральдік-психологиялық климат жасау, қызмет көрсетілетін адамдарды олардың құқықтары, әлеуметтік қызмет көрсетудің көлемі мен түрлері, ішкі тәртіп ережесі туралы хабардар ету кіреді.

Қорытындылай келе, Қазақстан Республикасының «мүгедектерді әлеуметтік қорғау туралы» Заңында «Мүгедек» - ол тұрмыс-тіршілігінің шектелуіне және оны әлеуметтік қорғау қажеттігіне әкеп соқтыратын, ауруларға, мертігулерге (жаралануға, жарақаттарға, контузияларға),

олардың зардаптарына, кемістіктерге байланысты организм функциялары тұрақты бұзылып, денсаулығы нашарлаған адам делінген.

Осы орайда, 2005 жылдың 13 сәуірінде мүгедектердің әлеуметтік қорғалу құқын анықтауға, қоғамдық интеграцияға, денсаулық жағдайына байланысты білім алуға, еркін тандау туралы ақпаратқа кіруге, тегін медициналық көмекке, кәсіби дайындық пен қайта дайындалуға, еңбекке деген қабілетін қалыпқа келтіруге, сонымен қатар мүгедектердің әлеуметтік және кәсіби жарамдылығын арттыру тұрғысында өткізілетін медициналық шараларға қатысуға деген құқықтарын анықтайтын Қазақстан Республикасының «Қазақстан Республикасы мүгедектерін әлеуметтік қорғау туралы» Заңы қабылданды. Сонымен барлық зерттелген мүгедектердің әлеуметтік қорғауды ең көп қажет етуі, негізінен, қазіргі кезде, әлеуметтік-тұрмыстық мәселелер төңірегінде тұр. Мүгедектік – халықтың әлеуметтік

игіліксіздігінің маңызды көрсеткіштерінің бірі болып табылады, әлеуметтік көргенділікті, экономикалық ауқаттылықты, қоғамның өнегелі толық мәнділігін шектейді, мүгедек-адам және қоғам арасындағы өзара байланыстың бұзылуын сипаттайды. Мүгедектер мәселесі тек олардың жеке қызығушылықтарын ғана емес, қандай да бір деңгейде олардың отбасыларына да қатысты екенін, халық және басқа әлеуметтік факторлардың өмір деңгейіне тәуелді екенін ескере отырып, олардың шешімі тар хабарлы емес, жалпыұлттық жазықтықта жатыр және көп жағдайда мемлекеттің әлеуметтік саясатының келбетін анықтайды деп белгілеуге болады. Әлеуметтік қамсыздандыру мемлекеттік институттардың тәжірибелік қызметінің және мүгедектер мен мүгедектікке қатынасындағы мемлекеттік саясат қалыптасуының мазмұнын анықтайды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. *Электронды ресурс: <https://articlekz.com/kk/article/>*
2. *Электронды ресурс: <https://kk.wikipedia.org/wiki/>*
3. *Қазақстан Республикасында мүгедектерді әлеуметтік қорғау туралы Қазақстан Республикасының 2005 жылғы 13 сәуірдегі N 39 Заңы.*
4. *Электронды ресурс: <https://egov.kz/cms/kk/articles/invalids>*
5. *Әлеуметтік статистика: оқулық / корреспондент-мүшесі И.И. Елисееваның ред. – М.: Қаржы және статистика, 1997. 270-279-бб.*

**СУ ҚҰҚЫҒЫ
ВОДНОЕ ПРАВО
WATER LAW**

УДК:349.556.18
МРНТИ:10.59.01

А.С. Кошкинбаева¹

*¹Каспий қозғамдық университетінің (КҚУ) докторанты,
Алматы қ., Қазақстан
Aliaaizere 1984@gmail.com*

А.Р. Бижанова²

*²Абай атындағы ҚазҰПУ, Тарих және құқық институты, құқықтану кафедрасының
аға оқытушысы, з.ғ.д.,
Алматы қ., Қазақстан
e-mail: Aike_74@mail.ru*

СУ ҚОРЫНЫҢ ТАҒДЫРЫ – АДАМ ТАҒДЫРЫ

Аңдатпа

Қазақстандағы үлкен су айдындарының антропогендік әсерге ұшырауы әлем жұртын алаңдатып отыр. Нәтижесінде олар ластанып, деңгейлері төмендеп, біртұтас табиғи кешен болудан қалу алдында тұр. Су айдыны климаттық өзгерістерге ұшырап, балық шаруашылығы нашарлауда, халықтың денсаулығына зиян келуде. Аталған жайды ескерсек, отандық су қорын құтқару әлемді құтқару мәселесіне пара-пар болмақ.

Автор мақаланы Каспий теңізі, Арал теңізі, Балқаш көлі сияқты су айдындарының экологиялық жай-күйлеріне арнайды.

Түйін сөздер: су қойнауы, Каспий теңізі, Арал теңізі, Балқаш көлі, Арал-Сырдария бассейні, экологиялық жағдай.

А.С. Кошкинбаева¹

*Докторант Каспийского общественного университета (КОУ),
г. Алматы, Казахстан
Aliaaizere 1984@gmail.com*

А.Р.Бижанова²

*Д.ю.н, старший преподаватель кафедры юриспруденции института истории и права
ҚазНПУ имени Абая, г. Алматы, Казахстан
e-mail: Aike_74@mail.ru*

СУДЬБА ВОДНОГО ФОНДА - ЭТО ЧЕЛОВЕЧЕСКАЯ СУДЬБА

Аннотация

Огромные водные объекты с антропогенным воздействием в Казахстане становятся неотложной проблемой для всего мира. В результате они становятся загрязненными, уменьшаются их уровень и в конечном итоге они на пороге прекращения существования как единый природный комплекс. Водные объекты подвержены изменению климата, деградации рыб и здоровья населения. Если учитывать вышесказанное, то спасение отечественных водных ресурсов будет делом спасения мира.

В статье основное внимание уделяется экологическому состоянию водных объектов, таких как Каспийское море, Аральское море, озеро Балхаш.

Ключевые слова: водные ресурсы, Каспийское море, Аральское море, озеро Балхаш, Арало-Сырдарьинский бассейн, экологическая обстановка.

A.S. Koshkimbaev¹

Doctoral student of the Caspian public University,
Almaty, Kazakhstan
Aliaaizere 1984@gmail.com

A.R. Bizhanova²

d.o.l., senior teacher of law the institute of History and Law of Kazakh National Pedagogical University
named after Abai, Almaty, Kazakhstan
e-mail: Aike_74@mail.ru

THE FATE OF THE WATER FUND IS THE HUMAN FATE

Abstract

Huge water bodies with anthropogenic impact in Kazakhstan become an urgent problem for the whole world. As a result, they become contaminated, their level decreases and eventually they will cease to exist as a single natural complex. Water bodies are subject to climate change, fish degradation and public health. Given this, the salvation of domestic water resources will be a matter of saving the world.

The article focuses on the ecological state of water bodies, such as the Caspian Sea, the Aral Sea, and Lake Balkhash.

Key words: water resources, the Caspian Sea, the Aral Sea, Balkhash Lake, the Aral-Syrdarya basin, ecological situation.

Кіріспе

Қоғамның дамуы адамзат қажетігін қанағаттандыру жолында ғылыми-техникалық прогресс нәтижелерін игерумен сабақтасып жатады. Ғылым мен білімнің түрлі салаларын жетілдіру арқылы қоғамда жаңа өндіріс орындары қалыптаса алды. Табиғат ресурстары кеңінен қолданылып, тіршілік ету жағдайы жақсарды. Технология, коммуникациясаалры дамыды, аспан әлемі зерттелініп жатыр. Өндіріс орындарының көбеюімен өнеркәсіп шығындылары белгіленген шектен артып, қоршаған ортаға қауіп төндіре бастады. Әдетте, шаруашылық қызметін жүргізу кезінде туындайтын экологиялық залалдың басым бөлігі су ресурстарына тиесілі болып келеді. Сондықтан да ғылыми-техникалық прогрестің жағымды тұстарымен қатар залалды жақтарының болатынын жоққа шығара алмаймыз.

Негізгі бөлім

Су – тіршілік көзі, ол Жер шарының 3 / 4 бөлігін алады, тірі ағзалардың 60-70%-ы, ал өсімдіктердің 90 % -ы судан тұрады [1].

Жалпы алғанда, Орта Азия мен Қазақстан жерлері суға кедей деп есептеледі. Деректерге сүйенсек, көне замандарда бұл жерлердің көп бөлігін су басып жатқан. Оңтүстік теңіз ғайып болғаннан кейін оның орнында қазақ жерінде үш су айдыны қалады. Олар: Каспий, Арал, Балқаш.

Балқаш – Қазақстанның оңтүстік-шы-

ғысындағы тұйық көл. Балқаштың географиялық жағдайына келсек, «оның аумағы жағынан Каспий, Арал теңіздерінен кейінгі үшінші орында. Алматы, Жамбыл, Қарағанды облыстарының шегінде, Балқаш-Алакөл ойысында, теңіз деңгейінен 340 м биіктікте жатыр. Ауданы құбылмалы: 17 – 22 мың км², ұзындығы 600 км-ден астам, ені шығыс бөлігінде 9-19 км, батыс бөлігінде 74 км-ге жетеді. Суының көлемі шамамен 100-110 км³. Су жиналатын алабы 500 мың км²-ге жуық. Орташа тереңдігі 6 м, ең терең жері 26 м.

Балқаштың батыс бөлігіне Іле (жер бетімен келетін судың 78,2%-ын береді), шығыс бөлігіне Қаратал (15,1%), Лепсі (5,4%), Ақсу (0,43%) өзендері құяды. Солтүстіктен ағатын Аягөз, Бақанас, Тоқырауын, Жәмші, Мойынты, т.б. өзендер әдетте көлге жетпей сарқылады. Көлдің көптеген шығанақ, қойнаулары бар, аралдары аз, үлкендері: Басарал, Тасарал» [2].

Іле-Балқаш бассейні суының сапасы көз қуантарлық емес. Ауыр металлдар, мұнай өнімдері мен фенол сынды ластағыш заттар оның құрамын өзгертіп отыр. Әсіресе, Балқаш көліне «Балқашмыс» өндірістік бірлестігі, «Балқаш балық өнеркәсібі», «Сарышаған» ракета полигондары, т.б. кен рудаларын балқыту комбинаттары мыңдаған тонна зиянды заттардың төгілетіндігі де мәлім. Күріш алқаптары және шеңгелді массивтерін игеру-

ге байланысты минералды тыңайтқыштар мен химиялық препараттарды шектен тыс қолдану барысында Іле өзенінің өзен суының сапалық құрамы төмендеді. Оның үстіне Іле өзені арқылы мұнай тасымалдау, Қапшағай су қоймасы, Қытай жеріндегі судың ластануы ондағы экологиялық жағдайды қиындата түсуде.

Еуропа мен Азия аралығында орналасқан жер шарындағы ең үлкен тұйық көл – **Каспий теңізі**. Оның көлемінің үлкендігіне қарап, оны теңіз деп атайды. «Каспий теңізінің жалпы ауданы 376 мың км². Оның беті теңіз деңгейінен 28 м төмен жатыр. Теңіз солтүстіктен оңтүстікке қарай 1200 км-ге созыла орналасқан. Теңіздің ендірек жері – 435 км, ал еңсіз жері – 193 км. Каспий теңізінің жағалау сызығының ұзындығы – 7000 км. Оның суы 5 мемлекеттің жағалауын шайып жатыр. Жағалау сызығының Қазақстан үлесіне – 29% (2340 км), Ресейге – 9%, Өзірбайжанға – 20%, Түрікменстанға – 21%, Иран Ислам Республикасы – 14% тиеді.

Каспий теңізіне 130-ға жуық өзендер мен ағынды сулар құяды. Олардың теңізге құятын жиынтық ағыны жылына орташа есеппен 300 км³. Осы мөлшердің 80%-ы Еділ өзенінің, 5%-ы – Жайықтың үлесіне тиеді. Мұхиттармен жалғасып жатпағанмен ағынның 10-11%-ын – Батыс жағалаудағы өзендер Терек, Сулак, Самур, Кура және т.б. береді. Қалған 4-5%-ы Иран жағалауы өзендерінен келеді. Шығыс жағалауларда тұрақты ағын сулар жоқ» [3].

Каспийге құятын өзендер электр қуатын алуға бөгеліп, төңірегіндегі алқаптарды қолдан суғарып игеруге кіріскеннен кейін сырттан келетін су көлемі кеміп кеткен. 1961 жылдың өзінде Каспий деңгейі 230 см төмен түскен. Ал 1978 жылдан бастап, ғалымдарға белгісіз себептермен тұрақты түрде Каспий теңізінің деңгейі көтеріліп отырған. Теңіздің солтүстік жағалауында Атырау облысының миллион гектар жері суға батты. Сарапшылардың жорамалдауына сүйенсек, мұндай судың деңгейінің көтерілуі жалғаса берсе көп кешікпей 2020 жылдары Атырау қаласының жағалауы, халық шоғырланған орталықтар мен Каспий мұнай кен орындары судың астында қалу қаупі бар. Қазір бұл маңайда су астында 6 мұнай газ кені, жүздеген елді мекендер, коммуникациялар, өнеркәсіп орындары қалып отыр. Нәтижесінде, теңізге лас заттар, мұнай өнімдері, органикалық қосылыстар, ауыр мөлшерде суға араласуда.

Еділ мен Жайық өзендерінің лас сулары да теңіз суын уландыруда. Мәселен, 1995-2000 жылдар аралығында кәсіптік балықтар мен бағалы қара уылдырық және ет беретін бекіре тұқымдас балықтар азайып кеткен.

Кейбір жаңа экологиялық реттеулер мұнай өндірісінде 2003 жылы басталған десек те, Қазақстандағы Каспий жағалауындағы жаңа мұнай операциялары ластанған теңіздің күйін одан әрі жалғастыруда. Жерге сіңген мұнайдың қалыңдығы 10 метрге жетіп, жер асты суына қосылады. Қазір мұнаймен ластану аймағы 200 мың га алып жатыр. Су қоймаларында 200 мың тонна мұнай қалдығы, 40 мың тонна көмірсутегі жинақталған.

Каспий теңізіндегі экономикалық, экологиялық мәселелер тек халықаралық деңгейде шешімін табуы қажет етеді. Келіссөздер 20 жылдан беріп жалғасып, мәмілеге келудің мүмкіндігі тек жақында ғана туған сынды. 2018 жылдың тамыз айының 12-де Ақтау қаласында өткен бесінші Каспий саммиті барысында Қазақстан, Өзербайжан, Ресей, Иран және Түркіменстан басшылары Каспийдің құқықтық мәртебесін анықтайтын конвенцияға қол қойылды. Онда Каспий теңізіне қатысты тараптардың құқықтары мен міндеттері анықталған, оған суы, табаны, табиғи ресурстары мен әуе кеңістігі де кіреді. Келісімде ұлттық аймаққа қатысты шектеулер, тәуелсіздік құзыреті, жер қойнауын пайдалану құқығын жүзеге асыру, транзит пен тасымалдау, құбырлар мен кабельдер төсеу, теңіздің табиғи ортасы мен биологиялық ресурсын қорғау және өзге де мәселелер қарастырылған еді [4].

Арал теңізі – Қазақстан мен Өзбекстан шекарасында орналасқан ірі көл. Теңіз ХХ ғасырда ауданы жағынан (68 мың км²) әлемде төртінші орында болған, бірақ 1960 жылдардан бастап теңіздің суы азайып келеді.

Сырдария бүгінде теңізге құймайды, ол өз жолын егін алқаптарында аяқтайды, ал Амудария болса тек қыс мезгілінде жіңішке жылғалар арқылы өзенге келіп қосылды. Сырдария мен Амудария алқабында барлығы 5,5 миллион гектар суармалы егістік бар, бұл мөлшерді 8-9 миллионға жеткізу жоқпарда бар. Нәтижесінде судың орташа тұздылығы 2,5 есеге артып, барлық тірі тіршіліктер өлуде. Шамамен 50-60 млн.тонна тұз аспанға көтеріліп, бірнеше километрге дейінгі алысшалғайдағы мақта мен күріш алқаптарына таратылады.

Ал үстіміздегі жылдың 29 мамырында QazaqGeography «Қазақстандық ұлттық географиялық қоғамының» ұйымдастыруымен Солтүстік және Оңтүстік Арал теңізі маңындағы «Арал-2018» аяқталған экспедиция деректеріне сүйенсек [5], «Ғалымдардың алдын ала деректері Арал су қоймасының тұздылығы шамамен 3,5 промилледен 130 промиллеге дейін екенін көрсетті. Бұл ретте Солтүстік Аралдың тұздылығы кейбір жерлерде Оңтүстік Аралдағыға қарағанда 10 есе дерлік аз. Мәселен, Оңтүстік аралда тіркелген 130 промилле орташа есеппен әлемдік мұхиттың орташа тұздылығынан төрт есе жоғары».

1) Айтылып отырған суармалы жерлердің кеңейтілуі мәселесіне келсек, 31 қаңтар 2017 жылы Елбасымыз Н.Ә. Назарбаев «Қазақстанның үшінші жаңғыруы: жаһандық бәсекеге қабілеттілік» атты Қазақстан халқына жолдауында «аграрлық сектор экономиканың жаңа драйверіне айналуы керек» – дей келе, осы мақсаттарға қол жеткізу үшін Үкімет пен әкімдерге тапсырмалар беріп, сол тапсырмалардың бесінші бағанында «жерді пайдалану тиімділігін арттыру» міндетін жүктеген. Суармалы егіс алаңын 5 жыл ішінде 40%-ға кеңейтіп, 2 миллион гектарға жеткізу қажет», деп көрсетті [6].

«Осы жолдауға сәйкес, қазіргі кезде облыс көлемінде суармалы егістік көлемін ұлғайту көзделуде және жұмыстар басталған. Оңтүстік Қазақстан облысының аумағында суармалы жерлердің жалпы ауданы 2016 жылғы мәлімет бойынша 565,867 мың га.

Арал-Сырдария бассейні су қорларынан Оңтүстік Қазақстан облысының суармалы жерлерімен қатар Қызылорда облысының да суармалы жерлері суарылады және сәйкесінше әр облысқа тиісті лимиттер бекітілген. Жолдауға сәйкес, 2017-2022 жылдар аралығында суармалы егіс алаңына 40%-ға кеңейтетін болса, бір ғана Арал-Сырдария бассейніндегі Оңтүстік Қазақстан облысы бойынша суарылатын егістік көлемі есеп жүзінде 223,597 мың гектар болады. Осынша егістік жерді тұрақты суаруға алынатын су мөлшерін Арал-Сырдария бассейніне жататын өзендерден алу қажет. Әр облысқа су көздерінен алынатын су лимиттері 2016-2025 жылға дейін бекітіліп қойылғанын ескеретін болсақ, біріншіден, жоғарыда келтірген 226,347 мың гектар жерді тұрақты суаруға

белгіленген лимиттен көп (есеп жүзінде шамада 1830,57 млн м³) су мөлшерін алу керек. Екіншіден, ол өз кезегінде Қызылорда облысына маусымдық суару кезеңінде жіберілуі тиіс су мөлшерін азайтуға апарып соқтыруы мүмкін. Бұл жерде Елбасының жолдауына сәйкес Қызылорда облысында да суармалы егістік алаңы 40%-ға кеңейтілетінін ескеретін болсақ, суға қатысты облысаралық даудың болуы да ғажап емес», деп жоғары басшы органдарға жүгінеді. Су ресурстарын пайдалануды реттеу және қорғау жөніндегі Арал-Сырдария бассейндік инспекциясы басшысының орынбасары О.А. Қыстаубаев.

Байқап отырғанымыздай, суармалы жерлерге алынатын су мөлшері күн санап өсуде.

Арал бұрынғы Кеңес Одағы шегіндегі ең ірі шаң-тозақ жеткізушісіне айналған. Егістен жоғары деңгейде өнім алу үшін өте үлкен көлемде топыраққа 1 га егістік жерге 600 кг келетіндей мөлшерде тыңайтқыштар беріледі, ал бұл пайдаланылған улы химикаттардың әсерінен суармалы сулардың құрамындағы шектеулі - рұқсатты концентрацияның мөлшері (ШКМ) 15-20 есеге артады. Топырақты шайған мұндай сулар тек минералданып қана қоймай, уытты заттарға да әбден қанады. Осы сулар үлкен көлемде Амудария және Сырдарияға құйылып, қайтадан суармалы жерлерге, тұрмыстық қажеттіліктерге жіберіледі, және де аймақтарда адамдардың мекендеуіне төтенше жағдайлар тудырады, сонымен қатар ауыр эпидемиологиялық жағдайлар орын алады.

Ғылыми ізденістерге көз жүгіртсек, Арал теңізін қалпына келтіріп жандандыру жөніндегі бірнеше ғылыми болжамдар мен жобалар бүгінде орын алған. Олар:

1. Сібір өзендерін Қазақстанға бұру;
2. Амудария мен Сырдария өзендерінің суын реттеу арқылы суды молайту;
3. Арал теңізін жартылай сақтап қалу;
4. Каспий теңізінің суын жасанды канал арқылы әкелу;
5. Жер асты суларын пайдалану;
6. Арал теңізінің өздігінен табиғи реттеулерін немесе толысуын күту [7].

Қазіргі кезде Аралды құтқару бағытында батыл да жоспарлы түрде ғылыми негізде жұмыстар жасалып жатыр. Ғалымдар Аралдың тек солтүстік қана бөлігін алып қала алу мүмкіндігіне көз жеткізіп отыр. Біздің ғалымдар Аралды аман алып қалудың жалғыз жолын, егісті аймақтарға бөлінетін сулардың

көлемін азайтуды ұсынған.

Өзбекстан Республикасының академигі Зиновий Новицкий Арал маңының тұздалуын тоқтатудың екі жолын ұсынды. Алғашқысы – аумақты жеткілікті көлемде сумен толтыру. Жоғарыда аталған ұсыныстар бойынша, яғни Сібір өзендерін Қазақстанға бұру, Амудария мен Сырдария өзендерінің суын реттеу арқылы суды молайту, Каспий теңізінің суын жасанды канал арқылы әкелу. Әрине, бұл әдістің іске асу мүмкіндігі төмен. Екіншісі, Аралдың суы тартылған аумаққа орман ағаштарын отырғызу. Бұл жол З. Новицкийдің пайымдауынша, ақылға қонымды шара болып есептелінеді.

60-жылдардан бері суы сарқылып, бітуге айналған Арал бірнеше мемлекеттерге климаттық қолайсыздықтар туғызып келеді. Қазақстан Президентінің бастауымен Арал тағдырын шешуге көршілес мемлекеттер жұмылдырылды.

1993 ж. 26 наурызда Қызылорда қаласында Арал теңізі мәселелері жөніндегі мемлекетаралық кеңес – Орталық Азия елдері Елбасылары (Қазақстан, Өзбекстан, Қырғызстан, Түрікменстан) кеңесінің атқарушы органы құрылады. Кеңеске Орталық Азияның әр республикасы үкімет басшыларының орынбасарлары бастаған 5 адам және бақылаушы ретінде Ресей Федерациясының өкілдері енеді. Мемлекетаралық кеңес мүшелері жыл сайын Орталық Азия елдерінің біреуі алфавит тәртібі бойынша кеңесті кезекпен басқару туралы шешімге келеді [8].

Алғашқы кезек Өзбекстан Республикасына берілді. Кеңес өзінің атқарушы комитетін, су мәселелері жөніндегі әлеуметтік-экономикалық, ғылыми-техникалық және экологиялық даму жөніндегі комиссияларын бекітті. «Сырдария» және «Амудария» алабының су шаруашылығы басқармаларын Кеңестің су мәселелері жөніндегі комиссиясы басқаратын болды. Кеңес өз жұмысын «Халықаралық Арал қорымен» және Дүниежүзілік банкпен бірлесе отырып жүргізеді [9].

Келе проблеманы шешу мақсатында күш біріктіріле бастады. 1992 жылы атқарушы органдар – «Сырдария» және «Амудария» бассейндік су ұйымына (жоғарыда аталған) Мемлекетаралық үйлестіруші су шаруашылығы комиссиясы (МУСК), МУСК ғылыми-зерттеу орталығы және оның Секретариаты енеді.

1992 ж. 4 тамызда ЮНЕП-тің басқаруымен «Диагностикалық құжат» Женева қаласында бекітілді. Онда Арал теңізіндегі экологиялық, әлеуметтік-экономикалық зардаптарға қатысты «XX ғасырдың әлемдегі ең қауіпті зардаптарының бірі» деген атпен түбегейлі шешім шығарылады.

Келесі сатыда Дүниежүзілік Банк пен ЮНЕП (Біріккен Ұлттар Ұйымының Айналадағы Орта Жөніндегі Бағдарламасы, 1972 жылы), ПРООН (БҰҰ-жөніндегі Ұйымы), т.б. мекемелер қосыла отырып, Орталық Азия елдерінің мемлекетаралық кеңесінің және халықаралық Арал қорының басшылығымен «Арал теңізі мәселелеріне нақтылы көмек бағдарламасын» іске қосады. Бұл тарапта 7 бағдарлама, 18 жоба жасалып, ауқымды жұмыс қолға алынады [10].

Қызылорда облысы Арал және Қазалы аудандарындағы ауызсу жүйесіне өзара көмек жөніндегі Мемарандиумға сәйкес, АҚШ Үкіметі 4 млн. долларға қайтарымсыз техникалық көмек бөлген. Қаражат Арал-Сарыбұлақ топтық суқұбырларын реконструкциялау мен қалпына келтіруге жұмсалады. Су біркеуіш ұңғымасының (скважина) насостық-күштеу агрегаттары алмастырылды, сондай-ақ лабораториялық құрал-жабдықтар жеткізіледі. Франция болса Қызылорда облысындағы ауызсуды тазалайтын бір станцияға және үш кіші тұщытқыш қондырғы қоюға 1 млн. доллар грант бөлген. Тұщытқыш қондырғылар Қазалы ауданы шаруашылығына орнатылды. Ал су тазалағыш станция Қызылорда жағалауындағы тоғанға қойылып, Тасбөгет ауыл қамтамасыз ететін болады.

2018 жылы Солтүстік Аралды құтқару жобасының екінші кезеңі – «Сырдария өзенінің арнасын Реттеу және Арал теңізінің солтүстік бөлігін сақтау» (CARATS) жобасының алғашқы 4 бөлігі іске қосылған [11].

Бүгінгі ресми деректерге сүйенсек, өзбек елінің тарапынан отырғызылған орман ағаштарының көлемі 500 мың гектарды құрайды. Қазақстандықтардың тарапынан соңғы үш жылда 60 мың гектар жерге орман алқаптары отырғызылған. Қарақалпақстанның орман шаруашылықтарында 4 млн. сексеулдің стандартты екпе көшеттері (ақ және қара сексеул) өсіріліп, олардың 2 млн. көшеті су кепкен қауіпті аумақтарға қондырылған. 2009 жылы Қазақстанда өткен Халықаралық Арал-

ды құтқару қоры саммиті ұзақ уақыт салып, 2018 жылдың тамыз айында Түрікменстанда өтті. Қазақстан Президенті саммитте Орталық Азияның халықаралық су-энергетикалық консорциумын құруды ұсынды. Оны құру трансшекаралық өзендердің су ресурстарын пайдалану ба-рысында ирригация мен гидроэнергетика арасындағы теңгерімді қамтамасыз етуге мүмкіндік береді [12].

Қорытынды

Сонымен тұжырымдай келе байқайтынымыз, Қазақстанның су қорына орасан зор зиянның келгендігін көз көріп, әлем мойындап отырса да, сот тәжірбиесінде су ресурстарының ластануы фактілерін кез-

дестіре бермейміз. Зардап көздері үлкен болғандықтан да олардың қылмыстық құқық бұзушылық болуы да әбден мүмкін. Бұл жағдай, қоғамның әрбір азаматының Отан алдындағы парызын сезіне отырып, еліміздің су қорын қорғау шараларын атқаруға бірауыздан атсалысу қажеттігінің нақты айғағы болмақ. Ал трансшекаралық өзендерге қатысты экологиялық сұрақтар тек халықаралық деңгейде ғана шешілуді қажет етеді.

«Су қорының тағдыры – адам тағдыры» болғандықтан, су қоймасын сақтап қалу бүгінгі ұрпақтың болашақ алдындағы борышына айналмақ.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Орысша-қазақша түсіндірме сөздік: Механика / Жалпы редакциясын басқарған э.ғ.д., профессор Е. Арын – Павлодар : «ЭКО» ҒӨФ. 2007. – 291 б.
2. Балқаш көлі // <https://kk.wikipedia.org/wiki>
3. Каспий теңізі // <https://kk.wikipedia.org/wiki>
4. Каспийдің құқықтық мәртебесін анықтайтын құжатқа қол қойылды. 2018 ж. 12 тамыз // <https://www.azattyq.org/a/kazakhstan-aktaui-caspian-summit-agreement/29428502.html>
5. «Арал-2018» 20 күндік экспедициясы аяқталды // <https://egemen.kz/article/169786-aral-2018-20-kundik-ekspeditsiyasy-ayaqtaldu>
6. «Қазақстанның Үшінші жаңғыруы: жаһандық бәсекеге қабілеттілік» Мемлекет басшысы Н.Назарбаевтың Қазақстан халқына жолдауы. 2017 жылғы 31 қаңтар // <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1700002017>
7. Образовательный сайт Казахстана, Арал теңізі және экологиясы, Temakosa.
8. «Қазақстан»: Ұлттық энциклопедия / Бас редактор Ә. Нысанбаев – Алматы «Қазақ энциклопедиясы» Бас редакциясы, 1998 жыл. – Т. 1.
9. Gazeta kz, Арал теңізінің мәселелері жөніндегі арнайы кеңес.
10. «Қазақстан»: Ұлттық энциклопедия / Бас редактор Ә. Нысанбаев – Алматы: «Қазақ энциклопедиясы» Бас редакциясы, 1998. – Т. 4.
11. 2018 жылы Солтүстік Аралды құтқару жобасының екінші кезеңін іске асыру басталады // «Толқын» Арал аудандық қоғамдық-саяси газеті. 29 наурыз 2018ж.; <https://tolqyn.kz/zanalyk/1206-2018-zhyly-soltstk-araldy-taru-zhobasyny-eknsh-kezen-ske-asyru-bastalady.html>
12. Арал теңізінің тағдыры – әлем назарында // <https://egemen.kz/article/173504-aral-tenhizininh-taghdyry-alem-nazarynda>

**ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚҰҚЫҚ
КРИМИНОЛОГИЯ
УГОЛОВНОЕ ПРАВО
КРИМИНОЛОГИЯ
CRIMINAL LAW
CRIMINOLOGY**

УДК: 943.988

МРНТИ: 10.81.55

Ж.Ю.Сайлибаева¹

*¹к.ю.н., ст.преподаватель кафедры юриспруденции Института истории и права КазНПУ
им.Абая, г.Алматы
e-mail: zhanel.sailibayeva@mail.ru*

**ПОНЯТИЕ ЖЕРТВЫ ПРЕСТУПЛЕНИЯ: ВИКТИМОЛОГИЧЕСКАЯ
ХАРАКТЕРИСТИКА**

Аннотация

«Жертва преступления как объект криминологического исследования» означает, что правовой статус и особенности личности жертвы (потерпевшего) являются объектом изучения ряда наук - криминологии, уголовного процесса, уголовного права, криминалистики. В каждой из этих наук уделяется разное внимание отдельным сторонам характеристики потерпевшего. В настоящее время, с учетом значимости проблемы охраны граждан, наиболее подверженных виктимизации, встает вопрос о необходимости всестороннего изучения жертв преступлений. Таким образом, для более глубокого понимания причин преступного поведения криминология изучает не только лиц, совершивших преступление, но и потерпевших от них.

Ключевые слова: жертва преступления, причинение вреда, поведение потерпевшего, квалификация преступления.

Ж.Ю. Сайлибаева¹

*¹з.г.к., Абай ат.ҚазҰПУ тарих және құқық институтының Құқықтану кафедрасының аға оқытушысы Алматы қ.
e-mail: zhanel.sailibayeva@mail.ru*

ҚЫЛМЫСТЫҢ ҚҰРБАНЫ ТУРАЛЫ ТҮСІНІК: ВИКТИМОЛОГИЯЛЫҚ СИПАТЫ

Аңдатпа

«Қылмыс құрбандары криминологиялық зерттеулердің мақсаты ретінде» - жәбірленушінің заңды мәртебесі мен жеке басын, сондай-ақ бұл бірқатар ғылымдардың - криминология, қылмыстық процесс, қылмыстық құқық, криминалистика сияқты пәндердің зерттеу мақсаты болып табылады. Осы ғылымдардың әрқайсысында жәбірленушінің жеке қасиеттері әр түрлі дәрежеде зерттеліп, көңіл бөлінеді. Қазіргі кезде, виктимизацияға барынша бейім азаматтарды қорғау проблемасының маңыздылығын ескере отырып, қылмыстың құрбандарын жан-жақты зерттеу қажеттілігі туындауда.

Сондықтан криминология қылмыскерлерді ғана емес, қылмыстық әрекеттің себептерін терең түсіну үшін, сонымен қатар зардап шегушілерді де зерттеумен айналысады.

Түйін сөздер: қылмыс құрбаны, зиян келтіреді, жәбірленушінің мінез-құлқы, қылмыстың біліктілігі.

Zh. Yu. Sailibaeva¹

*¹Candidate of Juridical Sciences, Senior Lecturer of the Department of Jurisprudence of the Institute of History and Law of Abai KazNPU
e-mail: zhanel.sailibayeva@mail.ru*

CONCEPT OF THE VICTIM OF CRIME: VIKTIMOLOGY CHARACTERISTIC

Abstract

Victim as an object of criminological research" is that the legal status and personality characteristics of the victim (the victim) are the object of study of a number of science - criminology, criminal procedure, criminal law, criminology. In each of these sciences is given a different account individual characteristics of the victim. At the present time, given the importance of the problem of protection of the citizens most affected by the victimization, the question arises about the need for a comprehensive study of victims of crime. Thus, for a better understanding of the causes of criminal behavior, criminology studies not only the perpetrators but also victims of them.

Keywords: a victim of crime, causing harm to the behavior of the victim, of the crimes.

Введение

Анализируя эволюцию человеческого общества, все больше приходишь к выводу, что преступность либо увеличивалась, либо уменьшалась в зависимости от состояния общества, его социальной, экономической, политической стабильности или же, наоборот, нестабильности. Именно последнее – социальная нестабильность в обществе – вызывает рост преступности. Всплеск преступности всегда предшествует значительному социальному потрясению любого общества. И это наглядно демонстрируется нашей реальностью.

Преступность — это параметр, по которому можно судить о состоянии общественного организма.

Осуществление социально-политических и социально-экономических реформ в Казахстане, и не только у нас, сопровождается крайне негативными экономическими и социальными последствиями: спад производства, увеличение безработицы, инфляция, кризис межличностных отношений и т.д. Одним из этих последствий является усиление социального отклонения от норм права. Это находит свое отражение в увеличении преступности.

Отметим, что рост преступности, в том числе в ее организованных формах, давно превратился в глобальную проблему. Если рассматривать структуру и динамику преступности, то она характеризуется непринци-

пиальными изменениями, и даже в периоды заметного увеличения количества регистрируемых преступлений качественные характеристики ее существенно не менялись.

Целью настоящей работы - дать определение жертвы преступления и провести анализ взаимосвязи между преступлением и жертвой.

Для достижения обозначенной цели в работе решены следующие задачи: проанализированы различные мнения ученых-криминологов о понятии жертвы преступления, рассмотрены непосредственные реакции жертвы на совершенное в отношении нее преступление; виды преступного вреда, в зависимости от характера и механизма нарушения общественного отношения.

1. Жертва преступления, ее виктимологическое определение

Исчерпывающей типологии жертв по каждому виду правонарушений в практике пока нет. Проблема классификации жертв преступлений отнюдь не сводима только и исключительно к физическим лицам. Требуется разработка классификации жертв преступлений применительно к юридическим лицам, другим формальным и неформальным социальным группам и коллективам, которая выделит присущие им типичные признаки и особенности. В недалеком будущем в связи с интернационализацией криминальной активности и ростом злоупотребле-

блений властью со стороны государственных и межгосударственных формирований требуется и классификация социальных общностей как жертв транснациональных и международных преступлений.

В современной юридической и социологической литературе достаточно долгое время шли дебаты об определении понятия жертвы преступления.

Ряд авторов, основываясь на положениях действующего уголовно-процессуального законодательства и материального права, утверждали, что жертвой преступления может быть только физическое лицо, которым преступлением причинен моральный, физический или имущественный вред (т.н. узкое, операциональное определение жертвы) [1, с.40].

Например, некоторые ученые определяют жертву как лицо (или группу лиц), перенесшее непосредственно посягательство на свои основные права со стороны другого лица (или группы лиц), действующего сознательно [2, с.67].

Жертва преступления определяется и как любое лицо (социальную группу, институт, общность), которому причинен вред или повреждения другим лицом, которое ощущает себя потерпевшим, сообщает об этом публично, нормативно верифицировано как потерпевший и, следовательно, имеет право на получение помощи от государственных, общественных или частных служб.

Подобное понимание жертвы преступления обосновывается следующими соображениями.

«Учреждения, корпорации, коммерческие предприятия и группы людей могут быть также виктимизированы и законно приобрести статус жертвы», – писал в одной из своих последних работ Э. Виано [3, с.82].

Структурно определение жертвы преступления состоит из следующих элементов: объекта, объективно и субъективно связанного с ним источника причиненного вреда и самого вреда.

2. Роль, место и значение жертвы преступления

Иногда объективная и адекватная оценка личности и поведения потерпевшего дает возможность объяснить тот или иной преступный акт. При рассмотрении большинства преступлений мы имеем дело с неизвестным нарушителем закона и известной жертвой. Но

даже такое знание (знание жертвы и ситуации) дает нам немало данных для понимания механизма совершения преступления, осуществления профилактики преступления, для распознавания возможных жертв, потенциально угрожающих ситуаций и таких факторов, которые способствуют развитию опасного взаимоотношения между преступником и жертвой.

Ранее было выяснено, что жертвой преступления могут выступать как физические, так и юридические лица (социальные общности), которым непосредственно был причинен ущерб преступлением, девианты в преступлениях без жертв (первичная жертва), а также члены семьи, близкие лица, родственники, иждивенцы первичных жертв (рикошетные жертвы).

Представляется не только ненаучным, но и попросту безнравственным, исключать рикошетных жертв и субъектов преступлений без жертв из совокупности объектов, охватываемых понятием «жертва преступления» по тем основаниям, что первые только опосредованно связаны с преступлением, а вторые, сами своим поведением создали неблагоприятные последствия, приведшие к криминальному результату (например, преступления, связанные с немедицинским употреблением наркотиков).

Рикошетные жертвы испытывают такие же страдания и проявляют такие же симптомы психологических затруднений, как и первичные жертвы. Члены семей жертв убийств, партнеры и супруги изнасилованных женщин, родители ограбленных подростков, родственники потерпевших от краж и иных преступлений описывают сходные психологические симптомы от непрямой виктимизации так же, как и прямые жертвы.

Однако посттравматический стресс, гнев, униженность, страх и депрессия являются спутниками виктимизации рикошетных жертв точно так же, как и прямых жертв. И не помнить об этом, декларируя принципы защиты гражданских прав и свобод в государстве, нельзя.

Таким образом, с криминологической точки зрения в круг лиц, относимых к жертвам преступлений, следовало бы также включить не только субъектов, которым был непосредственно причинен ущерб преступлением, но и тех, чье законное благо было поставлено преступлением (или покушением на него) под угрозу.

3. Виды жертв преступлений. Любой человек является потенциальной жертвой преступления. Но есть люди (и даже целые группы), которые чаще других становятся жертвами преступлений, т.е. обладают повышенной виктимностью. Поведение потерпевшего может влиять и на квалификацию преступления (аффект, вызванный противоправными или аморальными действиями потерпевшего). Оценка поведения жертвы как провоцирующего исходит из общепринятых представлений, а не из представления об этом преступнике. Преступник в качестве провоцирующего может оценить любое обстоятельство (неодобрительный взгляд, короткая юбка и т.д.). Но вина потерпевшего может выражаться не только в провоцирующем поведении, но и в излишней доверчивости (при мошенничестве), неосмотрительности (при краже личных вещей) и т.д.

Согласно данным ученых криминалистов, число предусмотренных уголовным законом преступлений, причиняющих ущерб психической неприкосновенности личности, составляет около 70 % [4, с.20]. Известно, что психологические последствия преступления могут носить непосредственный, краткосрочный и долгосрочный характер.

Непосредственные реакции жертвы на совершенное в отношении нее преступление выражаются в шоке, отрицании, гневе, озлоблении, депрессии и ощущениях незащищенности, изолированности, никому ненужности (т.н. синдром посттравматического стресса). Эти симптомы обычно длятся от нескольких часов до нескольких суток. В течение нескольких недель после пребывания жертвой потерпевшие указывают на изменения сознания, фобии, боли, переполненность негативными эмоциями.

Жертвы зачастую указывают на переполненность чувством вины, потерю самоуважения, снижение самооценки, беспомощность, депрессию. Они также могут испытывать вновь ощущение участия в преступлении в форме кошмаров или маний. В течение этого периода жертвы описывают возникающие у них страхи одиночества боязнь быть похищенным, а также ощущение того, что преступление в отношении них вновь совершится.

Несмотря на то, что большинство из этих симптомов исчезает с течением времени, многие жертвы свидетельствуют о наличии у них долгосрочных психологических реакций

на преступление: заниженной самооценки, депрессии, тревожности, трудностей в интимных отношениях.

По данным немецких виктимологов, у лиц, ставших жертвами ограблений и краж со взломом, наблюдаются такие симптомы: нервозность - 86 % и 81 %; истерический плач - 78 % и 60 %; страх - 75 % и 70 %; шок - 50 % и 38 %; нарушения памяти - 20 % и 5 %; гнев - 38 % и 42 % [5, с.26].

Сходные психологические реакции наблюдаются и у рикошетных жертв. Так, опрос 12500 респондентов жителей США показал, что 2,8 % выборки были членами семьи жертв убийства, 3,7 % были отдаленными родственниками убитых, а 2,7 % - близкими друзьями убитых.

Таким образом, 9,3 % выборки составили лица, явившиеся рикошетными жертвами умышленных убийств. Анализ психологических реакций этих рикошетных жертв показал, что 23,4 % из них испытывали полноценный синдром посттравматического стресса, около 40 % соответствовали показателям синдрома посттравматического стресса хотя бы по одному диагностическому критерию [6, с.124].

С точки зрения криминальной виктимологии жертвой преступления признается только лицо, пострадавшее от запрещенного национальным уголовным законом деяния (действия или бездействия) [7, с.27].

«Связанность» понятия жертвы преступления формальными рамками уголовно-правовых явлений четче ограничивает предмет криминальной виктимологии. Это позволяет проникнуть в сущность проблемы жертв преступлений.

Преступник, преступление и жертва связаны друг с другом сложной системой взаимоотношений.

С одной стороны, виктимизация жертвы может быть определена самим состоянием и/или отклоняющимся, провоцирующим поведением жертвы. Анализ связей взаимодействия, контроля, отношений между преступником и его жертвой помогает выявить сущность и содержание отдельных элементов механизма преступного поведения, определить основные поведенческие характеристики виктимности.

«Жертву преступления следует рассматривать как фактор, генетически и динамически влияющий на преступность», - писал Ежи Бафия [8, с.105].

Взаимосвязь между преступлением и жертвой с неизбежностью приводит к определенным последствиям (причиняемому жертве и системе связанных с ней отношений вреду). В юридической литературе все виды преступного вреда, в зависимости от характера и механизма нарушения общественного отношения, подразделяются на несколько типов.

Так, вызываемые преступным действием изменения С.В. Землюковым подразделяются на четыре типа.

Первый тип вредного изменения объекта посягательства характеризуется утратой материального или нематериального блага. Это вредное изменение возникает при совершении разрушающего действия. Второй тип вредного изменения состоит в определении вредного состояния, положения. Третий тип вредных изменений объекта посягательства состоит в осуществлении запрещенной законом деятельности, результатом которой является создание (производство) вредных для общества запрещенных продуктов. Четвертый тип вредного изменения состоит в недостижении (ненаступлении) общественно-полезного блага [4, с.16].

Соответственно, при преступном бездействии первый тип состоит в том, что воздержание лица от совершения результативного общественно-полезного действия не приводит к появлению общественно-полезного результата, определенного обязанностью. Не наступление общественно-необходимого блага как объекта соответствующего общественного отношения приводит к тому, что отношение теряет свою социальную значимость, прерывается. Второй тип вредных изменений происходит при воздержании субъекта отношения от совершения сохраняющих, подавляющих и пресекающих действий. Этим допускается возникновение вредных изменений либо продолжение их развития. Вследствие этого происходит утрата или повреждение общественно-полезного блага как объекта этого отношения [4, с.17].

Указанные изменения могут быть связаны с причинением ущерба физическому здоровью жертвы, материальными потерями, с психическими травмами, с дезадаптацией и десоциализацией жертвы преступления.

Проблема причинения вреда физическому здоровью, телесной и психической неприкосновенности жертвы, анализ характеристик

материального ущерба достаточно глубоко исследованы в теории уголовного права и криминологии.

Так, физический ущерб, помимо причинения вреда телесной неприкосновенности лица, подвергнувшегося криминальному нападению, может включать: увеличение адреналина в крови жертвы, повышение давления, судороги, слезливость, сухость во рту, переживание событий в замедленном темпе, ухудшение работы органов чувств, потерю аппетита, мускульного тонуса, насморк, снижение либидо:

В наиболее общем виде подвергались криминологическому анализу и такие моральные последствия преступления, как психические переживания, психологический стресс, посттравматические стрессовые расстройства (эмоционально-волевые расстройства: чувство утраты, беспомощности, безнадежности, чувство унижения, опущенности, ощущение неадекватности происшедшего потребностям и установкам потерпевшего), психические болезни и акцентуации.

По данным американских психиатров, всего лишь 10 % жертв сексуального насилия не проявляют никакого нарушения своего поведения после совершения преступления. Поведение 55 % жертв умеренно изменено, и деятельность 35 % жертв сопровождается серьезной дезадаптацией. Спустя несколько месяцев после нападения 45% женщин каким-то образом способны адаптироваться к жизни; 55% жертв испытывают длительные воздействия травмы [6, с.37].

Согласно данным немецких криминологов, «жертвы переживают три стадии травмирования:

- реакция на происшедшее и ее развитие;
- осознание понесенного ущерба;
- поиск выхода.

Для первой стадии травмирования характерны шок, сомнения и т.п., для второй - страх, огорчение, гнев. На третьей стадии жертва «вытесняет» нанесенный ей психический вред, направляя свою энергию на другие сферы деятельности» [5, с.27].

К сожалению, в отечественной литературе проблемы дезадаптированности жертвы преступления, которая не в состоянии ни с чем справиться после совершенного на нее нападения, привлекали несколько меньшее внимание.

Дезадаптивное отклоняющееся поведение

является как предпосылкой и следствием виктимности, так и предтечей будущей криминальной активности индивида. Приобретаемый опыт жертвы в социальных конфликтах ведет не только к рецидиву виктимности, но и к последующему преступному поведению. Не случайно в семьях несовершеннолетних, совершивших агрессивные преступления, наблюдается высокая доля родителей, грубо относившихся к своим детям: около 80 % правонарушителей выросли в семьях, где им не уделялось должного внимания, 46 случаев в подобных семьях отмечались неоднократные агрессивные конфликты, сопровождавшиеся ссорами, оскорблениями, избиениями, применением телесных наказаний к подросткам [9, с.7].

4. Критерии применения понятия «жертва преступления» в криминологии и виктимологии. Ряд авторов, основываясь на положениях действующего уголовно-процессуального законодательства и материального права, утверждали, что жертвой преступления может быть только физическое лицо, которым преступлением причинен моральный, физический или имущественный вред (т.н. узкое, операциональное определение жертвы). С криминологической точки зрения в круг лиц, относимых к жертвам преступлений, следовало бы также включить не только субъектов, которым был непосредственно причинен ущерб преступлением, но и тех, чье законное благо было поставлено преступлением (или покушением на него) под угрозу.

5. Заключение

Можно сколько угодно относить к жертвам

те или иные формы интеграции людей и все равно подходить к каждому участнику. этой интеграции как индивидуальной жертве. Группа, множество физических лиц, взаимодействуя, вероятно, создают в ходе коллективного для них процесса виктимизации новое для них качество поведения, но в любом случае для каждого индивида его «товарищи по несчастью» есть элементы виктимологической ситуации. С этой точки зрения жертва преступления – всегда «одинокая» жертва.

Подытоживая изложенное, отметим, что анализ науковедческих, статусных, поведенческих, нормативных правовых оснований и характеристик определения потерпевших от преступлений дает основание утверждать, что жертвой преступления признается любое физическое лицо (социальная общность, организация), которому преступлением причинен физический, материальный или моральный ущерб.

Мы придерживаемся позиции тех авторов, которые под «жертвой» в виктимологическом смысле понимают только физических лиц, которым вред преступлением причинен непосредственно. Хотя отказываться от понятия «жертвы – общности» в науке мы не собираемся, поскольку понести ущерб от преступлений (в частности, экологических) могут и определенные группы людей. Однако нетрудно увидеть, что ущерб от преступных действий, направленных против той или иной группы лиц, не может быть причиненным непосредственно лицам, составляющим эту группу, и никаким иным. Поэтому общность людей, представляемая как жертва, – это совокупность жертв – физических лиц.

Список использованных источников:

1. Красиков А.Н. *Сущность и значение согласия потерпевшего в советском уголовном праве.* – Саратов: Издательство Саратовского университета, 1976. — С. 120.
2. Глухова А.А., Устинов В.С. *Понятие и значение виктимологической статистики // Вестник Ниджегородского государственного университета им. Н.И. Лобачевского, №6, 2001*
3. Viano E. *The protection of victims: socio-political considerations and a plan for action // Quad. Psych.Forense. 1994. — Vol. III, № 1. — P. 137.*
4. Землюков С.В. *Преступный вред: Теория, законодательство, практика : дис. ... д-ра юрид. наук. М., 1993. – С. 464.*
5. Кернер Х.-Ю. (сост.) *Криминология. Словарь-справочник. - Перевод с немецкого. Отв. ред. перевода - профессор, д.ю.н. А. И. Долгова – М.: НОРМА, 1998. – С.400.*

6. *Riggs D., Kilpatrick D.G. Families and friends: Indirect victimization by crime // Victims of crime: problems, policies and programs. 1990.*
7. *Буранбаева С.Р. «Криминологический анализ латентной преступности» // Вестник. Серия «Юриспруденция» КазНПУ им.Абая, №4 (42), 2015г.*
8. *Бафия Е. Проблемы криминологии. Диалектика криминогенной ситуации. М.: Юрид. лит., 1983. – С.150.*
9. *Мансуров Н.С. Социальные и общественно-психологические причины отклоняющегося поведения подростков / Сов. социол. ассоц. - Москва, 1974. – С.30.*

**ҚЫЛМЫСТЫҚ ПРОЦЕСС
УГОЛОВНЫЙ ПРОЦЕСС
CRIMINAL PROCEEDING**

УДК: 343.13
МРНТИ: 10.79.47

Э.П. Кенжибекова¹

*¹Абай атындағы ҚазҰПУ, Тарих және құқық институты, Құқықтану кафедрасының аға оқытушысы, з.ғ.к., Алматы, Қазақстан
e-mail: danaestai@mail.ru*

**СОТҚА ДЕЙІНГІ ІС ЖҮРГІЗУДІ ТОҚТАТУДЫҢ НЕГІЗДЕРІ: ТӘЖІРИБЕ ЖӘНЕ
ТЕОРИЯ МӘСЕЛЕЛЕРІ**

Аңдатпа

Іс жүргізуді тоқтату институты - бұл сотқа дейінгі тергеп-тексеру сатысы ішінде және сотта іс қарастыру үшін де бірыңғай институты екендігіне Қазақстан Республикасының Қылмыстық-процестік кодексінің Жалпы бөлімінде қылмыстық іс бойынша іс жүргізуді тоқтата тұруды реттейтін норманың заңды бекітілуі де дәлелдеме болып табылады.

Іс жүргізуді тоқтата тұруға негіз болып табылатын, сол бір жағдайлар жөнінде пайда болған процессуалдық қатынастарды реттейтін функционалдық қылмыстық процессуалдық институты болып табылады.

Түйін сөздер: сотқа дейінгі тергеп-тексеру, тоқтата тұру, негіздер, тоқтатудың өзге де негіздері, қаулы, мерзімді үзу, қайта бастау.

Э.П. Кенжибекова¹

*¹К.ю.н., ст.преподаватель кафедры «Юриспруденция» Института истории и права КазНПУ имени Абая, г. Алматы, Казахстан
e-mail: danaestai@mail.ru*

**ОСНОВАНИЯ ПРИОСТАНОВЛЕНИЯ ДОСУДЕБНОГО ПРОИЗВОДСТВА:
ПРОБЛЕМЫ ТЕОРИИ И ПРАКТИКИ**

Аннотация

Приостановление предварительного следствия означает не окончание расследования, а временный его перерыв, вызванный объективными обстоятельствами. После того как отпадают основания для приостановления или когда возникает необходимость в производстве дополнительных следственных действий, предварительное следствие возобновляется.

Ключевые слова: досудебное производство, приостановление, основание, иные основания приостановления, приостановления срока, возобновление.

E.P. Kenjibekova¹

¹Ph.D., senior lecturer of the Department of Criminal Law Disciplines of the Institute of History and Law of KazNPU named after Abay, Almaty, Kazakhstan-e-mail: danaestai@mail.ru

BASES OF SUSPENSION OF PRE-JUDICIAL PRODUCTION: PROBLEMS OF THE THEORY AND PRACTICE

Abstract

The suspension of the preliminary investigation does not mean the end of the investigation, and the time of his break, caused by objective circumstances. After the fall off the grounds for suspension or when the need arises in the production of additional investigative actions, the preliminary sldestvie resumes.

Keywords: pre-trial proceedings, the suspension, the base, other suspension base decisions, the suspension period, the resumption.

Кіріспе.

Қылмыстық іс жүргізуді тоқтату қылмыстық істің дұрыс жолмен тергеліп және шешуіне кедергі жасайтын объективті жағдайлардың пайда болуына байланысты қылмыстық іс жүргізуді аяқтауға мүмкіншілік бермейтін – бір жағдайларды біріктіретін қатынастарды реттеуге бағытталған қылмыстық іс жүргізу құқығының функционалдық институты болып табылады. Сондықтан В.Д. Ломовскийдің көзқарасын қолдай отырып, біз қылмыстық іс жүргізуді тоқтата тұруды қылмыстық іс жүргізу құқығының жеке институты болып табылады деп есептейміз [1, 115-118 бб.].

Кейбір авторлар бұл жағдайда қылмыстық процестің екі тәуелсіз институттары орын алып отыр деп бекітеді. Осыған байланысты Ю.В. Даровских «Алдын ала тергеу және соттың талқылау сатыларында қылмыстық іс жүргізуді тоқтата тұрудың мәні бойынша ұқсас институттарының орын алуына қарамастан олар қылмыстық іс жүргізу құқығының жеке институттары болып табылады» - деп жазады [2, 29-30 бб.]. Осындай көзқарасты М. А. Матющенко ұстанып отыр [3, 234б.].

Бірінші инстанция сотындағы қылмыстық іс жүргізуді тоқтата тұру. Қазақстан Республикасының іс жүргізу заңдылығы бойынша алдын-ала тергеу сатысында, басты сот талқылауын тағайындау сатысында, басты сот талқылау сатысында және апелляциялық шағымдар, наразылықтар бойынша істерді қарастырған кезде іс жүргізуді тоқта тұруға

Осыған сәйкес кейбір процессуалистердің пікірлері бойынша іс жүргізуді тоқтата тұрудың төрт жекелеген институттары туралы айтуға болады. Біз іс жүргізудің тоқтата тұру институтын осылайша бөлшектеуді дұрыс емес деп есептейміз. Қылмыстық іс жүргізу институты белгілі типтес қылмыстық іс жүргізу қатынастарын реттеуге бағытталуы керек және ол осы қатынастар пайда болатын сатыларға тәуелді болмауы керек.

Іс жүргізуді тоқтата тұруға негіз болып табылатын сол бір жағдайлар жөнінде пайда болған процессуалдық қатынастарды реттейтін функционалдық қылмыстық процессуалдық институты болып табылады. Өзімнің көзқарасымды дәлелдеу мақсатында бұл жөнінде бірқатар оқымыстылардың айтқан пікірлерін келтіреміз.

Сонымен, Н.Л. Патов «Қылмыстық процестің әртүрлі институттары, сонымен қатар қылмыстық іс бойынша тоқтата тұру институтын процестің нақты сатысының шеңберімен шектеуге болмайды - ол олардың қайсатыда пайда болуына байланысыз процессуалдық қатынастардың қайсы бір аумағын реттейтін барлық нормаларын біріктіреді, ең бастысы бұл олардың бірыңғай құқықтық негізі» – деп есептейді [4, 127 б.].

М.Е.Клюковамен, В.П.Малковта «Тектік қатыстылығы көзқарасынан қарастырғанда істі тоқтата тұру басқа да бір, қылмыстық процестің анағұрлым жалпыланған институтының немесе оның қандай да бір сатысының құрамдық бөлігі немесе элементі болып табылмайды. Бұл қылмыстық-процес-

суалдық іс-әрекеті қиындатылған, мүмкін емес немесе орынсыз болып келетін процестің жекелеген аралық институты» деп есептейді [5, 85 б.].

Іс жүргізуді тоқтата тұру институты – бұл алдын-ала тергеу сатысы ішінде және істі апелляциялық шағымдары, наразылықтары бойынша қарастыру үшін де бірыңғай институты екендігіне ҚР-ның Қылмыстық-процессуалдық кодексінің Жалпы бөлімінде қылмыстық іс бойынша іс жүргізуді тоқтата тұруды реттейтін норманың заңды бекітілуі де дәлемдеме болып табылады.

Істі тоқтата тұруды ерекше бір процессуалдық форма ретінде қарастыруға болмайтындығы туралы М.Е.Клюкова мен П.Малкованың көзқарастары дұрыс болып табылады.

Негізгі бөлім. Айтылғандардың негізінде қарастырылған институттың келесі анықтамасын ұсынамыз. Іс жүргізуді тоқтата тұру институты – бұл қылмыстық істің қылмыстық іс жолымен тергеліп және шешілуіне кедергі жасайтын объективті жағдайлардың пайда болуына байланысты қылмыстық с жүргізуді аяқтауға мүмкіншілік бермеуімен байланысты пайда болатын қылмыстық-процессуалдық қатынастарды реттейтін, қылмыстық процессуалдық құқықтың нормаларының жиынтығы.

Іс жүргізуді тоқтата тұру институтының түсінігін онымен тығыз байланысты басқа түсінікпен, яғни, іс жүргізуді тоқтата тұру түсінігімен сәйкестендіруге болмайды.:

Сондықтан тоқтата тұру институтының "іс жүргізуді тоқтата тұру туралы шешім қабылдау жолымен олардың заңды бекітілуіне, тергеуді аяқтауға кедергі жасайтын объективті және заңмен белгіленген себептерді анықтап табуға бағытталған әрекет және айыпталушының қылмыстық сот ісін жүргізуде қатысуын қамтамасыз ету және нақты қылмыстық істі шешу үшін жағдай жасау мақсатында ерекше процессуалдық түрде жүзеге асырылатын міндетті іс әрекет" деп түсінетін Ю.В. Даровскиймен мүлдем келісуге болмайды. Қылмыстық процессуалдық іс-әрекет реттейтін құқықтың саласы ретінде қылмыстық-процессуалдық құқық пен қылмыстық-процессуалдық құқықтың нормаларымен реттелетін іс-әрекет ретінде қылмыстық процесс арасында теңдік белгісін қалайша қоюға болмайтын болса, солайша осыған сәйкес қатынастардың белгілі

аумағында соттық және қылмыстық тергеу органдарының әрекеттерін реттейтін нормалардың жиынтығы болып табылатын қылмыстық іс жүргізуді тоқтата тұру институтын осы әрекеттің өзі ретінде қарастыруға болмайды.

Соттың аталған қылмыстық істе қолданылуға тиіс заңның немесе өзге де нормативтік-құқықтық актілердің Конституцияға сәйкес еместігін тану, не адамның және азаматтық Конституциямен бекітілген құқықтары мен бостандығын шектейтіндігі туралы ұсыныспен Қазақстан Республикасының Конституциялық Кеңесіне өтініш жасауымен байланысты іс бойынша іс жүргізуді тоқтата тұру.

Қазақстан Республикасының Конституциясына сәйкес Қазақстан Республикасындағы қолданыстағы құқық болып Конституцияның, оған сәйкес заңдылықтың, өзге де нормативтік құқықтың, актілердің, халықаралық келісім шарттардың және Республиканың өзге де міндеттемелерінің нормалары, сонымен қатар Конституциялық Кеңестің Қазақстан Республикасының Жоғарғы Сотының нормативті қаулыларының нормалары табылады. Негізгі Заң деп бекітілген Конституцияның Жоғарғы Заң күші және оның нормаларының Республиканың бүкіл территориясындағы тікелей әсері. Конституциялық нормалардың салалық нормалардың алдындағы артықшылық жағдайын білдіреді.

Қорытынды. Басшылық идеясы Қазақстан Республикасының бүкіл Конституциясына енеді. Конституцияның құқықтық идеялары, қағидалары, нормаларының мемлекет және қоғам үшін абсолютті маңызы бар. Қазақстан Республикасының Конституциясымен жарияланған демократиялық, құқықтық мемлекеттің идеясында Конституция басшылығы көрініс табады. Ешқандай заңның өзге де нормативтік-құқықтық актінің демократиялық институттарды шектеуге бағытталған ережелері болуы мүмкін емес. Сонымен Қазақстан Республикасының Конституциясының 78 бабына сәйкес, соттар Конституциясымен бекітілген адамның және азаматтық құқығы мен бостандығына нұқсан келтіретін заңдар мен басқа да норматив-

тік актілерді қолдануға құқығы жоқ. Егер сот қолдануға тиіс немесе нормативтік-құқықтық актіні адамның және азаматтың құқы мен бостандығына нұқсан келтіреді деп тапса, ол істі тоқтата тұрып, Конституциялық Сотқа осы актіні Конституциялық емес деп тану туралы негіздеме жібереді.

Конституциялық заңдық күші бар Қазақстан Республикасы Президентінің "Қазақстанның Конституциялық Кеңесі" деген жарлығының 1-бабына сәйкес, Мемлекеттік орган ретінде Конституциялық Кеңес Республика көлемінде Қазақстан Республикасының Конституциясының басым күшін қамтамасыз етеді.

Конституциялық Кеңеске Конституцияның 72-74 баптарына сәйкес артылған құзырет бастапқыда-ақ Конституциялық нормалардың бұзылуына жол бергізбейтін жеткілікті орын береді.

Конституциялық нормалардың бұзылуына жол бергізбейтін жеткілікті орын береді.

Конституциялық Сот әрекетінің әр қырының бірі ретінде оның соттардың қолданылуға тиісті заң мен нормативтік актіні Конституциямен бекітілген адамның және азаматтың құқығы мен бостандығына нұқсан келтіреді деп тапқан негіздемелерін қарастырды.

ҚР Президентінің "Қазақстан Конституциялық Кеңестері туралы" жарлығына сәйкес берілген қылмыстық іске байланысты қолданылатын заңды немесе нормативтік актіні Конституциямен бекітілген адамның және азаматтың құқығы мен бостандығына нұқсан келтіреді деген негіздемені Конституциялық Кеңеске тек сот бере алады. Сондықтан мұндай істерді тоқтата тұру істің соттың тек 1-ші стадиясына қаралып жатқанында жүзеге асады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Ломовский В.Д. Вопросы приостановления производства по уголовному делу в уголовном процессе. // Правоведение. 2000. №6. – С. 115-118.
2. Даровских Ю.В. Процессуальные и организационные основы производства по уголовному делу, приостановленному в связи с розыском скрывшегося обвиняемого. Диссертация...к.ю.н. -М., 2004. – С.38.
3. Матющенко М.А. Советский уголовный процесс. М., Госюриздат. – 1972. – С.503.
4. Патов Н.Л. Предварительное следствие в уголовном процессе. М., «Юридическая литература». – 2005. – С.268.
5. Клюкова М.Е., Малков В.П. Уголовный процесс Российской Федерации. Краткий учебник. –М., Изд-ва: МНЭПУД, – 2004. – С.366.

УДК: 343.13

МРНТИ: 10.79.41

Г.Ж. Османова¹

¹құқықтану ғылымының магистрі,

Алматы қ., Қазақстан

e-mail: Gulaina.78@mail.ru

ҚЫЛМЫСТЫҚ ПРОЦЕСТІК ҚҰЖАТТАРДЫҢ ІС ЖҮРГІЗУ ЖҮЙЕСІНДЕГІ РОЛІ

Аңдатпа

Қылмыстық іс жүргізу заңдарының бірде-бір нормасында іс жүргізу құжаттарының жинақталған ұғымы жоқ. Бірақ қолданылып жүрген ҚПК-ін талдайтын болсақ, онда қылмыстық сот ісін жүргізуде пайдаланатын бірқатар құжаттарды атауға болады. Осы тұрғыдан мақалада құжат, құжаттау ұғымдарының ара-жігін анықтай отырып, қылмыстық іс жүргізу барысындағы тергеп-тексеру амалдары кезінде процестік заңнамаға сәйкес іс жүргізу құжаттары түсінігі және оларды құрастыру мәселелері баяндалып, оларды рәсімдеу маңыздылығы қарастырылады.

Түйін сөздер: құжат, құжаттау, қылмыстық процесс, тергеп-тексеру, іс жүргізу құжаты, сотқа дейінгі іс жүргізу.

Г.Ж. Османова¹

¹магистр юридических наук

г. Алматы, Казахстан.

e-mail: Gulaina.78@mail.ru

РОЛЬ УГОЛОВНЫХ ПРОЦЕССУАЛЬНЫХ ДОКУМЕНТОВ В ПРОЦЕССУАЛЬНОЙ СИСТЕМЕ

Аннотация

В уголовно-процессуальном законодательстве РК отсутствует приложение в виде форм процессуальных документов. Однако, если проанализировать действующий УПК, мы можем назвать ряд документов, которые используются в уголовном процессе. В этой связи в статье рассматривается концепция процессуальных документов в соответствии с уголовно-процессуальным законодательством, определяющим характер документа и документирования, а также важность формализации уголовного производства.

Ключевые слова: документ, документирование, уголовный процесс, расследование, процессуальный документ, досудебное производство.

G.Zh. Osmanova¹

¹Master of law sciences

Almaty, Kazakhstan

e-mail: Gulaina.78@mail.ru

ROLE OF CRIMINAL PROCEDURAL DOCUMENTS IN PROCEDURAL SYSTEM

Abstract

Under no provisions of the criminal procedure legislation there is no summary of procedural documents. However, if we analyze the existing CPC, we can name a number of documents that can be used in criminal proceedings. In this regard, the article discusses the concept of procedural documents and their compilation in accordance with the criminal procedure law during the pre-trial investigation in the pre-trial proceedings, identifying the nature of document, documentary concepts, and the importance of formalizing the pre-trial proceedings.

Keywords: document, documentation, criminal process, proceedings, prosecution, doцент production.

Кіріспе. Қоғамда құрылатын кез-келген құжат – жоғарғы деңгейдегі жүйенің элементі болып табылады және оның элементі ретінде құжаттаудың сәйкес жүйесіне енеді. Құжаттау жүйесі деп – пайда болу белгілері бойынша, қызмет ету саласы, түрі, оларды рәсімдеуге қойылатын бірдей талаптар сияқты белгілер бойынша өзара байланысты құжаттар жиынтығы деп түсіну керек.

Қылмыстық іс жүргізу құжаты іс жүргізу жүйесінде ерекше басты орынды алады. Іс жүргізу әрекеттері және іс жүргізу қатынастары іс жүргізу актісінде тиісті рәсімдеуден кейін ғана заңдық нәтижелер тудыруы мүмкін.

Іс жүргізу нормаларын талдау осыған растау бола алады, олар кез-келген іс жүргізу әрекеті сырттай заңмен қарастырылған іс жүргізу құжатын толтырумен рәсімделуін талап етеді. Іс жүргізу актілері іс жүргізу

әрекетінің шынайы мәнін және мазмұнын, оның деңгейлік сандық және сапалық дамуын бейнелейді.

Жұмыстың негізгі мақсаты болып, қылмыстық іс жүргізу заңдарының бірде-бір нормасында іс жүргізу құжаттарының жинақталған ұғымы жоқ, бірақ та қолданылып жүрген ҚПК-ін талдайтын болсақ, онда қылмыстық сот ісін жүргізуде пайдаланатын бірқатар құжаттарды атауға болады. Қылмыстық істерді тез, сапалы құрастыруда маңызды екендігін көрсету.

ҚР қылмыстық процестік кодексі сотқа дейінгі тергеп-тексеру барысында, істің жан-жақты, толық рәсімдеу үшін тергеу әрекетінің жүргізілу барысын жазбаша нысанда жасауды көздейді.

Зерттеу әдістерінің негізін іс жүргізу құжатының түсінігін айқындай отырып, осы саланы зерттеуге қатысты заңдылықтар мен жүйелілік әдістер құрайды.

Қылмыстық процес кезеңдеріндегі қылмыстық іс жүргізу құжаттарының маңызды екені айқын және негізінен мынадан көрініс табады:

– біріншіден, қылмыстық процесті жүргізуші органдардың қарым-қатынасында қылмыстық іс жүргізу құжаттарының мәліметтер мен фактілерді ауызша жеткізуге қарағанда артықшылығы басым, олар алына-тын ақпараттың қателігі мен бұрмалануын ескертеді;

– екіншіден, ауызша сөйлеудің іздері бекітілген қылмыстық іс жүргізу құжаттары, болған оқиғаны дәйектілікпен еске түсіруді жеңілдетеді;

– үшіншіден, қылмыстық іс жүргізу құжаттары сотқа дейінгі тергеп-тексеру де табылған дәлелдерді және оларды алу тәсілдерін сотқа жеткізуге мүмкіндік береді;

– төртіншіден, қылмыстық іс жүргізу құжаттары сотқа дейінгі тергеп-тексеруге жүгінетін екі жақтың ниетін баяндау үшін үлкен мүмкіндіктерді білдіреді.

Осылайша, қылмыстық іс жүргізу құжаттары қылмыстық іс бойынша сотқа дейінгі іс жүргізудің, сонымен қатар тергеп-тексеруді айқындау құралы болып табылады, оларды дұрыс рәсімдеу азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын сақтаудың, сот әділдігінің кепілі болып табылады. Іс жүргізу және ұйымдастыру құжаттарын құру – сотқа дейінгі тергеп-тексерудің жүзеге асуының қажетті шарты.

Қылмыстық процестік заңнамамен қарастырылған қылмыстық іс бойынша жүзеге асырылатын барлық әрекеттер мен шешімдерді құжаттау қылмыстық сот ісінің негізгі ерекшеліктерінің бірі болып табылады және сотқа дейінгі іс жүргізудегі жалпы құжаттарына және сотқа дейінгі тергеп-тексеру қылмыстық іс жүргізу құжаттарына бөлінеді:

– тергеп-тексерудің жалпы құжаттары – қылмыстық процестік заңнамамен қарастырылған, басқа да заңдармен, ведомстволық актілермен реттелген, қылмыстық іс бойынша іс жүргізуге қылмыстық процесті жүргізуші органдар мен процесстің басқа да қатысушыларымен, кәсіпорындармен, мекемелер мен ұйымдармен, лауазымды адамдар мен азаматтармен жасалатын материалдық ақпарат таратушылар;

– тергеп-тексерудің құжаттары қылмыстық процестік заңнамамен қарастырылған, істің жағдайын анықтаумен немесе жеке адамның құқығын қамтамасыз етумен тікелей байланысты құжаттар болып табылады.

Іс жүргізу құжаттары өз кезегінде кезеңдерден өту арқылы жасалынады. Бұл орайда ол іс жүргізу материалдарының тобының қарқынды жиналуын білдіреді.

Іс жүргізу құжатының мәні мынаған саяды, заң процесіндегі көшбасшы субъектілердің өктем ерік-қалаулары рәсімделеді. Қылмыстық-процестік құжаттары қатаң бекітілген талаптарға жауап беруі қажет – заңды және негізделген болу керек, мәліметтер нақты және айқын, сауатты жазылуы қажет. Бұл талаптар тиісті нормативтік актілерде нақты бекітілген. Осындай талаптарға мыналар жатады: оның құрастырылуы қарастырылған заңға, іс жүргізу құжатының сәйкес келуі; іс жүргізу құжатының өзінің мазмұны бойынша іс материалдарымен бекітілген жағдайларға сәйкестігі; сауаттылық және мәдениеттілік; қисынды, анық болуы [1, 51-52 б.].

Іс жүргізу құжаты – іс жүргізу актісінің құрамдас элементі болып келеді. Н.Г. Муратова: «Іс жүргізу құжатының құрамдас бөлігін ала отырып, қылмыстық іс жүргізу әрекетіне қатысушылардың іс-әрекеті қылмыстық іс жүргізу актілері атауын қарастырады», – деп көрсетеді [2, 7б.].

Біздің көзқарсымызша, іс жүргізу акт-құжаттардың арасынан, құқық қолдану және басқа да іс жүргізу акт-құжаттарын бөліп айтуға болады, себебі заң процесінде барлық билік қызметі, іс жүргізу құқығының нормаларын қолданушылар болып табылмайды.

Қылмыстық процестің құжаты тарихи түрде қылмыстық сот ісінің әлеуметтік келісілген атрибуты болып табылады. Қазіргі жағдайларда оның сотқа дейінгі іс жүргізу үшін маңызы мынадан тұрады:

– жалпы әлеуметтік қызмет атқарады, яғни сотқа дейінгі іс жүргізуге қатысушылардың өзара ой алмасу және өзара түсінік пен қарым-қатынас құралы болып табылады;

– куәландыру сипаты бар, осы арқылы қылмыс пен сотта істі қарау арасындағы уақытша үзіліс нәтижесінде жоғалуы немесе қылмыстың жасалуына байланысты алынған қасиеттерін жоғалтуы мүмкін дәлелдерді сақтауға және сотқа жеткізуге мүмкіншілікті қамтамасыз етеді.

– тергеп-тексеру тәртібін бейнелеу құралы болып табылады. Біріншіден, оның көмегімен тергеп-тексеру мен анықтауды жүзеге асу реттілігі бекітіледі. Екіншіден, ол жеке тергеулік әрекеттерді іс жүргізу рәсімін, әртүрлі санкцияларды, келісімдер мен рұқсаттарды алуды растайтын іс бойынша қабылданған шешімдердің мазмұнын бекітуге мүмкіндік береді. Үшіншіден, тергеп-тексеруге қатысушыларға олардың құқықтары мен міндеттерін түсіндіру фактісін растайды. Төртіншіден, тергеушінің заңның жеке талаптарын орындауын куәландырады. Осылайша қылмыстық процестің құжаты бақылаушы және қадағалаушы органдардың тергеп-тексеру заңдылығын және шағымданған шешімдердің негізділігін тексеру үшін жағдай жасайды.

Құжаттау деп бекітілген ережелер бойынша әр түрлі тасымалдаушыларда ақпаратты жазуды түсіну керек. Құжаттау – ақпаратты оның заңдық күшін қамтамасыз ететін, қағаз немесе басқа да тасымалдаушыда жазудың регламенттелген процесі. Қазіргі заңмен оған берілетін ресми құжаттың қасиеті, заңдық күші оны шығарған органның күзіретінде және оны бекітілген тәртіппен рәсімдеуге жатады.

Құжаттау, нормативтік құқықтық актілермен немесе қалыптасқан дәстүр бойынша шығарылған белгілі бір ережелер бойынша жүзеге асырылады.

Құжаттау жаңа ақпаратты тасымалдаушыларды пайдаланумен табиғи тілде немесе жасанды тілдерде жүзеге асуы мүмкін. Табиғи тілде құжаттауда дыбыс жазудың кез-келген жүйесімен немесе жазудың кез-келген түрімен айқындап қойылған сөйлеу ақпаратынан тұратын мәтіндік құжаттар құрылады.

Құжаттаудың нәтижесі болып, оны сәйкестендіруге мүмкіндік беретін реквизиттермен ақпараттың материалдық тасымалдаушысында бекітілген құжат табылады. Тасымалдаушы – ол сөйлеу, бейнелеу ақпаратын және дыбыстық ақпаратты сақтауға және бекітуге арналған материалдық объект. Қазіргі кезде құжаттық ақпараттың ең көп таралған тасымалдаушысы қағаз болып табылады, сонымен қатар жаңа тасымалдаушылар – құжаттау үшін есептеу техникасын қолдануға мүмкіндік беретін магниттік тасымалдаушылар да кең қолданылады.

Қоғамда құжаттар басқару, ғылыми, техникалық, статистикалық немесе басқа да әлеуметтік маңызы бар ақпараттың негізгінегізгі тасымалдаушысы болып табы-

лады. Құжаттар – бастапқы ақпараттың тасымалдаушысы болып табылады. Құжаттар – бастапқы ақпараттың тасымалдаушысы, құжаттарда ақпараттар алғашқы рет бекітіледі.

Құжаттаудың бір жүйесін құратын құжаттар мақсаттық белгілеудің бірлігімен сипатталады және қандай да бір басқарушылық функцияның немесе қызмет түрінің құжаттамасын қамтамасыз етеді [3, 92-93б.б.].

Қазақстан Республикасының Қылмыстық-Процестік Кодексіне 213 бап жауап алудың жаңа, баламалы түрін енгізу, ғылыми-техникалық құралдарды пайдалана отырып, бейнебайланыс режимінде жауап (қашықтықтан жауап алу) алу арқылы тергеу жүргізіліп жатқан жерден алыста тұратын жәбірленушілер мен куәгерлерден жауап алу [4]. Ол іс жүргізу қағидалары мен кепілдіктерін және этикалық нормаларды сақтай отырып, басқа қалада, мемлекетте жүрген адамдардан жауап алуға байланысты бірқатар мәселелерді шешуге мүмкіндік берді.

Конституцияның қайнар көз ретінде ең жоғарғы заңдық күші бар қағидасының сақталуын талап ететін құқықтық шарттар, осы қағиданы қылмыстық сот өндірісінде тікелей Конституция ережелерін тура қолдану жолымен қамтамасыз ету қажеттігін көрсетеді. Сондықтан да қылмыстық іс жүргізу құжаттарының бірыңғай талаптармен толтырылуы үшін, бүгінгі күні ҚР ҚПК-не іс жүргізу құжаттарының бланкілері деген жаңа тарау енгізу қажеттілігі туындап отыр.

Қылмыстық істі тергеудің нәтижелілігін көтеру үшін қазірдің өзінде көптеген тергеушілер пайдаланып жүрген, іс жүргізу құжаттарының электрондық мұрағатын дамыту орынды. Ол іс жүргізу құжаттарының сақталуының жоғарғы деңгейін қамтамасыз етеді, жедел көшіру және сақтау мерзімінің шексіз болу мүмкіндігін береді.

Қылмыстық іс жүргізу заңында қылмыстық іс жүргізу құжаттарына деген іс жүргізушілік талаптар тұжырымдалмаған. Қазақстан Республикасының Қылмыстық процестік кодексі, осы құжаттардың кейбірінің ғана реквизитіне нұсқаулар көрсетеді. Көп жағдайларда заңда тек іс жүргізу құжаттарының атаулары ғана көрсетілген. Дегенмен де, барлық іс жүргізу құжаттары қылмыстық іс жүргізу заңындағы регламентацияның толықтығынан тәуелсіз түрде жалпы іс жүргізу талаптарына сәйкес болса, іс жүргізу тәртібі нақтылана түседі.

Пайдаланылған материалдар тізімі:

- 1 Уголовно-процессуальное право Российской Федерации: Учебник / Отв. ред. П.А. Лупинская. – М.: Юрист, 2003. – 51-52 б.
- 2 Муратова Н.Г. Процессуальные акты органов предварительного расследования: Вопросы теории и практики Казань, 2002.- 7 б.
- 3 Молдабаев С.С. Главное судебное разбирательство. Практические рекомендации по рассмотрению уголовных дел и составлению судебных документов по уголовным делам. Учебно-практическое пособие.-Алматы: ТОО «Издательство «Норма-К», 2009. - 92-93б.
- 4 Қазақстан Республикасының Қылмыстық-процестік кодексі/ 04.07.2014 ж. қабылданды. – Алматы: ЮРИСТ, 2018.

УДК: 347.1

МРНТИ: 10.79.01

М.Ж..Хведелидзе¹

¹Магистр, специалист Управления науки Казахского национального педагогического университета им.Абая, г. Алматы
E-mail:madina_khv@mail.ru

АНАЛИЗ СТАТИСТИЧЕСКИХ ДАННЫХ ПО ПРОЦЕССУАЛЬНОМУ СОГЛАШЕНИЮ В УГОЛОВНОМ ПРОИЗВОДСТВЕ КАЗАХСТАНА (С 01.01.2015 г. ПО 31.05.2018 г.)

Аннотация

В уголовный процесс Республики Казахстан вместе с принятием нового УПК (04.07.2014г.) с 01.01.2015г. впервые было введено процессуальное соглашение, осуществляемое в двух формах: 1) сделка о признании вины; 2) соглашение о сотрудничестве. Категориальная принадлежность процессуального соглашения в современных условиях является предметом активных дискуссий. В установлении сущности данного процессуального явления определенную роль играет характер правоприменительной практики. Состояние, тенденции и особенности правоприменения в рамках исследуемого явления возможно объективно оценить на основе анализа официальных статистических данных, которые представлены в настоящей работе по Республике Казахстан, включая дифференциацию в разрезе административно-территориальных единиц, за период с 01.01.2015г. по 31.05.2018г.

Ключевые слова: процессуальное соглашение, сделка о признании вины, соглашение о сотрудничестве, ускоренное производство, уголовная статистика.

М.Ж.Хведелидзе¹

¹Абай атындағы ҚазҰПУ–дың ғылым департаментінің маманы, магистр
e-mail: madina_khv@mail.ru

ҚАЗАҚСТАННЫҢ ҚЫЛМЫСТЫҚ ӨНДІРІСІНДЕ ПРОЦЕССУАЛДЫҚ КЕЛІСІМ БОЙЫНША СТАТИСТИКАЛЫҚ ДЕРЕКТЕРДІ ТАЛДАУ (01.01.2015 Ж. - 31.05.2018 Ж. АРАЛЫҒЫНДА)

Аңдатпа

Қазақстан Республикасының қылмыстық процеске жаңа ҚПК (04.07.2014г.) қабылдай отырып 01.01.2015ж. алғаш рет екі нысандарда жүзеге асырылатын процессуалдық келісім берілді: 1) мәміле кінәсі деп тану туралы; 2) ынтымақтастық туралы келісім. Қазіргі жағдайда белсенді пікірталастар санатты тиесілігін процессуалдық келісім мәні болып табылады. Осы іс жүргізудегі құбылыстың мәнін анықтауда құқық қолдану тәжірибесінің сипаты белгілі бір рөл атқарады. Құқық қолдану ерекшеліктері жай-күйі, үдерістер мен құбылыстарды талдау негізінде ұсынылған ресми статистикалық деректерге, объективті бағалауға зерттеу шеңберінде Қазақстан Республикасы бойынша саралауды қоса алғанда, осы жұмыста 01.01.2015ж. ішінде әкімшілік-аумақтық бірліктер 31.05.2018ж. бойынша мүмкін болады.

Түйін сөздер: процессуалдық келісім, кінәні мойындау туралы мәміле, ынтымақтастық туралы келісім, жедел өндіру, қылмыстық статистика.

THE ANALYSIS OF STATISTICAL DATA ON THE PROCEDURAL AGREEMENT IN CRIMINAL PROCEEDINGS OF KAZAKHSTAN (WITH 1/1/2015. IN THE 5/31/2018)

Abstract

In the criminal process of the Republic of Kazakhstan, together with the adoption of the Novogo Code of Criminal Procedure (04/07/2014) from 01/01/2015. For the first time, a procedural agreement was introduced in two forms: 1) a plea deal; 2) agreement on cooperation. The categorical affiliation of the procedural agreement in modern conditions is the subject of active discussions. In determining the essence of this procedural phenomenon, the character of law enforcement practice plays a certain role. The state, trends and peculiarities of law enforcement in the framework of the investigated phenomenon can be assessed objectively on the basis of an analysis of the official statistical data that are presented in this work in the Republic of Kazakhstan, including differentiation in the context of administrative territorial units for the period from 01.01.2015. pgo on 31/05/2018.

Keywords: procedural agreement, guilty plea agreement, cooperation agreement, accelerated production, criminal statistics.

Введение.

Досудебное соглашение в Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан (далее – УПК РК) введено с 01.01.2015 года [1]. За неполных четыре года его применения практика органов уголовного преследования, а также судов, рассматривающих дела с процессуальным соглашением, значительно обогатилась и стабилизировалась. Стабилизации правоприменительной практики способствовало во многом принятие Верховным Судом Республики Казахстан (07.07.2016 г.) нормативного постановления «О практике рассмотрения судами уголовных дел в согласительном производстве» [2].

Актуальность темы исследования обусловлена приоритетами, обозначенными в Концепции правовой политики Республики Казахстан на период с 2010 до 2020 года [3], где, в частности, указывается на необходимость внедрения согласительных процедур на основе принципа гуманизма уголовно-процессуального права. Кроме того, избранный аспект обладает высокой степенью актуальности в рамках целей и задач, достигаемых и решаемых в процессе исследования финансируемой из госбюджета фундаментальной темы: «Согласительное производство в уголовном процессе: методологические и прикладные аспекты в контексте новых приоритетов правовой политики Республики Казахстан в условиях конституционной реформы 2017 года». Новизна объективно проистекает из

факта изначально нового для уголовного процесса Казахстана явления в лице процессуального соглашения, впервые введенного в отраслевые правоотношения с 01.01.2015 г.

Цели и задачи, достигаемые и решаемые в представленной публикации, соответствуют в целом предъявляемым требованиям. В качестве цели нами усматривается проведение объективного анализа официальных статистических данных, отражающих состояние и динамику применения органами уголовного преследования норм о процессуальном соглашении дифференцированно по установленным в ч.1 ст.612 УПК РК формам.

В числе решаемых задач обозначены следующие:

- анализ и оценка основных показателей органов уголовного преследования Республики Казахстан по уголовным делам, по которым заключено процессуальное соглашение в форме сделки о признании вины в порядке п.1) ч.1 ст.612 УПК РК;

- анализ и оценка основных показателей органов уголовного преследования Республики Казахстан по уголовным делам, по которым заключено процессуальное соглашение в форме соглашения о сотрудничестве в порядке п.2) ч.1 ст.612 УПК РК.

Методология исследования основана на диалектическом подходе к процессам развития общественных отношений, имманентной частью которых являются правовые отношения. Наряду с названной методологией

применены специальные методы: статистический, аналитический, интерпретационный.

Основная часть

Статистический анализ построен на основе целенаправленной выборки отдельных данных, имеющих непосредственное отношение к теме исследования, из официальной статистики, составленной по отчетам о работе органов уголовного преследования по форме 1-Е «Основные показатели органов уголовного преследования» [4] раздельно по годам (2015, 2016, 2017, январь - май 2018), по административно-территориальным единицам и в целом по Казахстану.

1. Анализ и оценка показателей органов уголовного преследования Республики Казахстан по уголовным делам, по которым заключено процессуальное соглашение в форме сделки о признании вины в порядке п.1) ч.1 ст.612 УПК РК.

Всего по РК было окончено производством уголовных дел:

- в 2015 году - - 395677;
- в 2016 году – 103868 (неполные данные);
- в 2017 году – 266981;
- в 2018 году (январь-май) – 91978.

В целом динамика отличается неравномерностью: пик производств, окончанных расследованием, приходится на 2015 год; в 2017 году произошел спад по отношению к 2015 году на 128696 уголовных дел, что составляет 35,52% от уровня показателей за 2015 год. Эту ситуацию предположительно можно объяснить тем, что в 2015 году могло иметь место сильное влияние администра-

Рис.1

тивно-управленческих средств воздействия, целью которых могли выступать, во-первых, достижение более скорейшего освоения правоприменительной практикой нового института в виде процессуального соглашения; во-вторых, выявление практическим путем наиболее проблемных вопросов, требующих своевременного внесения изменений и дополнений в УПК РК; в-третьих, реализация известного приоритета, обозначенного в Концепции правовой политики Республики Казахстан на период с 2010 до 2020 года [3].

Изучение официальной статистики свидетельствует о следующем.

1.1. Всего по РК количество уголовных дел, по которым была заключена сделка о признании вины в порядке п.1) ч.1 ст. 612 УПК РК, в период с 2015 г. по май месяц 2018 г. составляет:

- 2015 г. – 2183 уголовных дела или 0,55 % от общего количества уголовных дел, окончанных расследованием;
- 2016 г. (по неполным данным) – 506 уголовных дел или 0,48 % от общего количества уголовных дел, окончанных расследованием;
- 2017 г. – 2123 уголовных дела или 0,79% от общего количества уголовных дел, окончанных расследованием;
- 2018 г. (январь-май) – 447 уголовных дел или 0,48% от общего количества уголовных дел, окончанных расследованием.

Соотношение приведенных данных более наглядно представлено на следующих рисунках:

Рис. 2.

Динамика применения соглашения в форме сделки о признании вины в разрезе территориальных органов уголовного преследования представлена в таблице 1:

Таблица 1.

Основные показатели органов уголовного преследования Республики Казахстан по уголовным делам, по которым заключено процессуальное соглашение в форме сделки о признании вины

№ п/п	Регион (область, город респ. подчинения)	2015 год			2016 год			2017 год			2018 год (январь-май)		
		Кол-во уголовных дел, в т.ч.			Кол-во уголовных дел, в т.ч.			Кол-во уголовных дел, в т.ч.			Кол-во уголовных дел, в т.ч.		
		окончен-ных	с заключ. процесс.	%	окончен-ных	с заключ. процесс.	%	окончен-ных производств	с заключ. процесс.	%	окончен-ных	с заключ. процесс.	%
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
1.	г.Алматы	35396	168	0,47	34242	42	0,12	27607	50	0,18	9150	9	0,10
2.	г.Астана	23618	135	0,57				26836	46	0,17	9434	25	
3.	Акмолинская обл.	21776	249	1,14	19435	222	1,14	14699	331	0,26	4778	52	0,09
4.	Актюбинская обл.	19389	174	0,89	17056	82		11416	94	0,82	4127	16	0,39
5.	Алматинская обл.	31592	251	0,79	33135	160	0,48	25676	105	0,41	8815	22	0,25
6.	Атырауская обл.	11301	93	0,82				7003	82	1,17	2005	33	1,64
7.	Восточно-каз. обл.	43383	63	0,15				28297	101	0,36	10043	10	1,10
8.	Жамбылская обл.	24940	36	0,14				14586	44	0,30	3373	2	0,06
9.	Западно-каз. обл.	15843	227	1,43				12477	197	1,57	4035	73	1,81
10.	Карагандинская обл.	44230	92	0,21				22700	219	0,96	7298	96	1,31
11.	Костанайская обл.	35614	70	0,20				14709	377	2,57	7515	54	0,72
12.	Кызылординская обл.	10904	65	0,59				6116	57	0,93	1710	2	0,12
13.	Мангистауская обл.	11082	25	0,23				6683	17	0,25	1888	–	–
14.	Павлодарская обл.	16782	205	1,22				11559	73	0,63	4858	8	0,43
15.	Северо-каз. обл.	19681	60	0,30				9767	201	2,06	3692	17	0,46
16.	Южно-каз. обл. (включая г.Шымкент)	30146	270	0,89				26850	129	0,48	8957	28	0,31
	Всего:	395677	2183	0,55	103868	506	0,48	266981	2123	0,79	91978	447	0,48

Как видно из приведенной таблицы 1, самые высокие показатели по делам, по которым заключено процессуальное соглашение в форме сделки о признании вины:

- в 2015 году – по Западно-Казахстанской области (1,43%), несколько ниже – по Павло-

дарской области (1,22%) и Акмолинской области (1,14%);

- в 2016 году – по Акмолинской области (1,14%);

в 2017 году – по Костанайской области (2,57%), несколько ниже – по Северо-казах-

станской области – 2,06%, Западно-Казахстанской области (1,57%) и Атырауской области (1,17%);

- в 2018 году (январь-май) – по Западно-Казахстанской области (1,81%), несколько ниже – по Атырауской области (1,64%) и Карагандинской области (1,31%).

Разброс показателей между самой низкой и самой высокой отметками колеблется в пределах:

- в 2015 году – от 0,14% (Жамбылская область) до 1,43% (Западно-казахстанская область), что в натуральном выражении составляет 191 уголовное дело;

- в 2016 году – от 0,12% (г.Алматы) до 1,14% (Акмолинская область), что в натуральном выражении составляет 180 уголовных дел;

- в 2017 году – от 0,17% (г.Астана) до 2,57% (Костанайская область), что в натуральном выражении составляет 331 уголовное дело;

- в 2018 году (январь-май) – от 0,06% (Жамбылская область) до 1,81% (Западно-казахстанская область), что в натуральном выражении составляет 71 уголовное дело.

2. Анализ и оценка показателей органов уголовного преследования Республики Казахстан по уголовным делам, по которым заключено процессуальное соглашение о сотрудничестве в порядке п.2) ч.1 ст. 612УПК РК.

2.1. При сохранении исходных данных по количеству уголовных дел, окончанных производством, приведенных в п.1.1. настоящей работы, аналитический интерес представляют сведения по уголовным делам, по которым заключено процессуальное соглашение в форме сотрудничества. Всего по РК количество уголовных дел, по которым было заключено процессуальное соглашение в форме сотрудничества в порядке п.2) ч.1 ст.612 УПК РК, в период с 2015 г. по май месяц 2018 г. составляет:

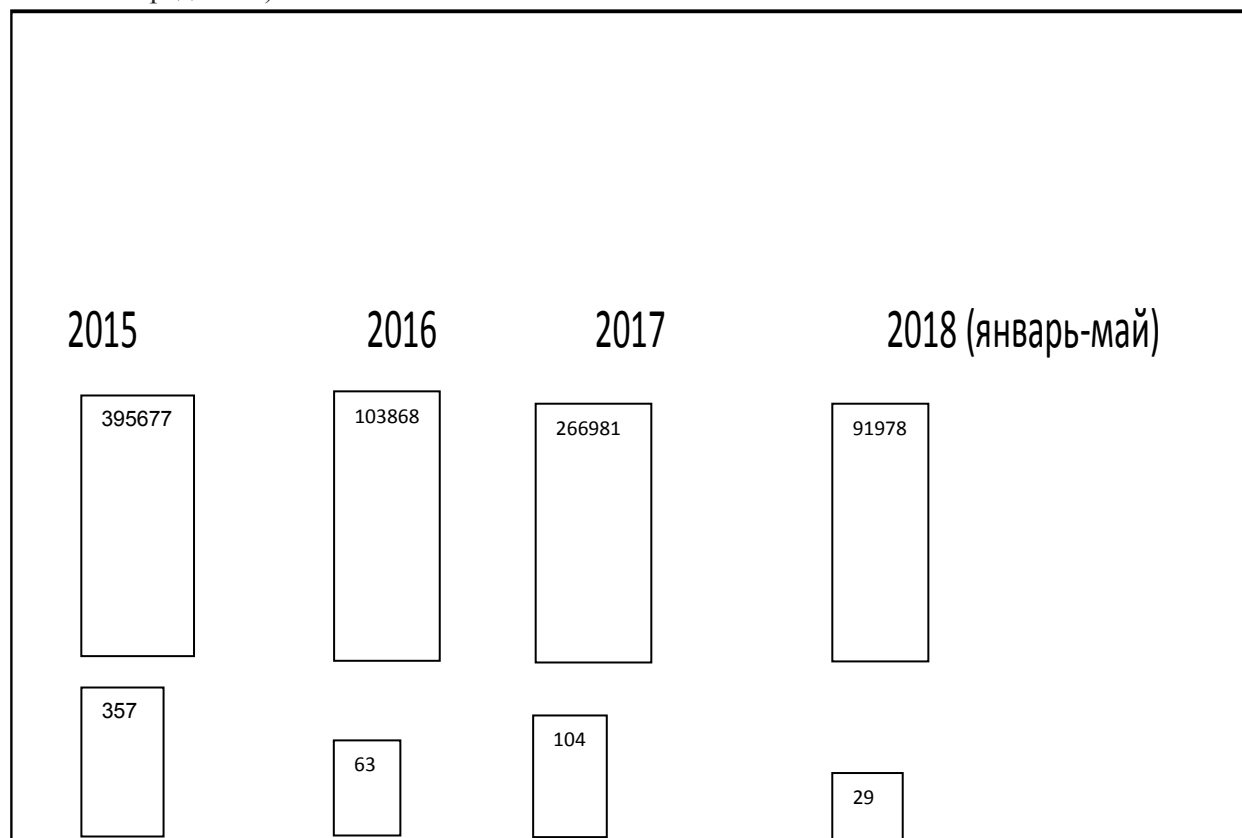
- 2015 г. – 357 уголовных дел или 0,09% от общего количества уголовных дел, окончанных расследованием;

-2016 г. (по неполным данным) – 63 уголовных дела или 0,06% от общего количества уголовных дел, окончанных расследованием;

- 2017 г. - 104 уголовных дела или 0,04% от общего количества уголовных дел, окончанных расследованием;

- 2018 г. (январь-май) -29 уголовных дел или 0,03% от общего количества уголовных дел, окончанных расследованием.

Соотношение уголовных дел с процессуальным соглашением о сотрудничестве по отношению к общему количеству дел, окончанных производством, более наглядно представлено на рисунке 3:

Динамика применения соглашения в форме сотрудничества в разрезе территориальных органов уголовного преследования представлена в таблице 2:

Таблица 2.

Основные показатели органов уголовного преследования Республики Казахстан по уголовным делам, по которым заключено процессуальное соглашение в форме соглашения о сотрудничестве

№ № п/п	Регион (область, город респ. подчинения)	2015 год			2016 год			2017 год			2018 год (январь-май)		
		Кол-во уголовных дел, в т.ч.			Кол-во уголовных дел, в т.ч.			Кол-во уголовных дел, в т.ч.			Кол-во уголовных дел, в т.ч.		
		окончен- ных	с закл.ч. процесс.	%	окончен- ных	с закл.ч. процесс.	%	окончен- ных про- изводств	с закл.ч. процесс.	%	окончен- ных	с закл.ч. процесс.	%
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
1.	г.Алматы	35396	14	0,04	34242	2	0,006	27607	4	0,01	9150	-	-
2.	г.Астана	23618	132	0,59	-	-	-	26836	1	0,04	9434	1	0,01
3.	Акмолин- ская обл.	21776	11	0,05	19435	6	0,03	14699	4	0,03	4778	-	-
4.	Актюбин- ская обл.	19389	-	0,0	17056	-	0,0	11416	-	0,0	4127	-	-
5.	Алматин- ская обл.	31592	42	0,13	33135	55	0,16	25676	57	0,22	8815	3	0,03
6.	Атырауская обл.	11301	-	0,0	*	-	-	7003	7	0,01	2005	6	0,3
7.	Восточно- каз.обл.	43383	9	0,02	*	-	-	28297	-	0,0	10043	-	-
8.	Жамбыл- ская обл.	24940	5	0,02	*	-	-	14586	27	0,18	3373	16	0,47
9.	Западно-каз. обл.	15843	-	0,0	*	-	-	12477	-	0,0	4035	1	0,02
10.	Карагандин- ская обл.	44230	41	0,09	*	-	-	22700	2	0,01	7298	1	0,01
11.	Костанай- ская обл.	35614	35	0,01	*	-	-	14709	1	0,01	7515	-	-
12.	Кызылор- динская обл.	10904	3	0,03	*	-	-	6116	-	0,0	1710	-	-
13.	Мангистау- ская обл.	11082	-	0,0	*	-	-	6683	-	0,0	1888	-	-
14.	Павлодар- ская обл.	16782	-	0,0	*	-	-	11559	-	0,0	4858	-	-
15.	Северо-каз. обл.	19681	-	0,0	*	-	-	9767	-	0,0	3692	-	-
16.	Южно- каз. обл. (включая г.Шымкент)	30146	65	0,22	*	-	-	26850	1	0,004	8957	1	0,01
	Всего:	395677	357	0,09	103868	63	0,06	266981	104	0,04	91978	29	0,03

*Установить данные не представилось возможным.

Пилотажный анализ приведенной выше таблицы [2] свидетельствует о том, что наиболее высокие показатели по делам, по которым заключено соглашение о сотрудничестве, имеют место:

- в 2015 г. – по г.Астане (0,59%), несколько ниже – по Южно-Казахстанской области (0,22%) и Алматинской области (0,13%); при этом 5 областей исследуемую форму соглашения не применяли ни разу;

- в 2016 г. (по неполным данным) – по Алматинской области (0,16%);

- в 2017 г. – по Алматинской области (0,22%), несколько ниже – по Жамбылской области (0,18%);

- в 2018 г. (январь-май) – по Жамбылской области (0,47%).

Не применяли соглашение о сотрудничестве:

- в 2017 г. – 7 областей;

- в 2018 г. (январь-май) – 8 областей и 1 город.

Разброс показателей от самых низких отметок до самых высоких представляет собой следующее:

- в 2015 году – от 0,02% (Восточно-казахстанская и Жамбылская области) до 0,59% (г.Астана), что в натуральном выражении составляет от 123 до 127 уголовных дел;

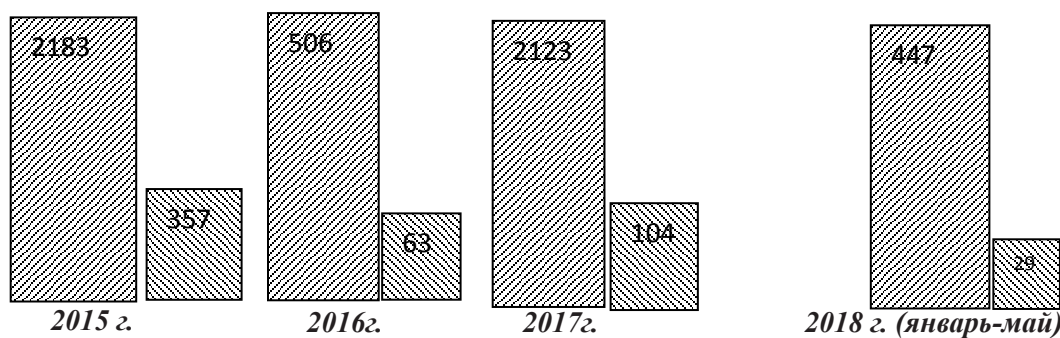
- в 2016 году – от 0,006: (г.Алматы) до 0,16% (Алматинская область), что в натуральном выражении составляет 53 уголовных дела;

- в 2017 году – от 0,004% (Южно-казахстанская область) до 0,22% (Алматинская область), что в натуральном выражении составляет 56 уголовных дел;

- в 2018 году (январь-май) – от 0,01% (г.Астана, Карагандинская и Южно-казахстанская области), что в натуральном выражении составляет 15 уголовных дел.

Таким образом, общая динамика характеризуется в целом стабильностью как по делам со сделкой о признании вины, так и по делам о сотрудничестве. При этом соглашений о сотрудничестве заключается в среднем в 10 раз реже, чем сделок о признании вины. Данное соотношение представляется вполне объективно складывающимся в силу тех различий, которые законодательно установлены в основаниях и условиях заключения рассматриваемых видов процессуального соглашения, что более наглядно показано на рисунке 4:

Рис.4

▨ - соглашения о признании вины
▨ - соглашение о сотрудничестве

Вместе с тем, приведенное соотношение не отражает степень реализации положения о праве лица заключать соглашение о признании вины и сотрудничестве в ходе судебного

разбирательства в порядке ч.1 ст. 628 и ч.3 ст.618 УПК РК постольку, поскольку в статистических данных речь идет о заключении такого соглашения в досудебном производстве,

т.е. до начала рассмотрения дела в согласительном производстве в суде вне зависимости от за

ключения процессуального соглашения в суде либо в условиях признания лица осужденным.

Список использованной литературы:

1. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан – Принят 04.07.2014 года №231-V// Казахстанская правда, 2014, 10 июля №133(27754) (с изменениями и дополнениями по состоянию на 31.07.2018г.).
2. О практике рассмотрения судами уголовных дел в согласительном производстве: Нормативное постановление Верховного Суда Республики Казахстан. №4 от 07.07.2016 г.// Юридический вестник в Казахстане, 2017, №2(50). – С.16-21.
3. Концепция правовой политики Республики Казахстан на период с 2010 до 2020 года. – Утверждена 24.08.2009г.//Казахстанская правда, 2009, 28 августа (с изменениями и дополнениями по состоянию на 31.07.2018г.).
4. Отчет о работе органов уголовного преследования по форме 1-Е «Основные показатели органов уголовного преследования» (Приложение к приказу Генерального Прокурора Республики Казахстан – 2014г.)/www.qatqor.gov.kz (дата обращения: 04.06.2018г.).

УДК: 347.1

МРНТИ: 10.79.01

М.Ж.Хведелидзе¹

*¹Магистр, специалист Управления науки Казахского национального педагогического университета им.Абая, г. Алматы
E-mail: madina_khv@mail.ru*

ПРОЦЕССУАЛЬНОЕ СОГЛАШЕНИЕ: ОЦЕНКА ИНСТИТУТА ПРОЦЕССУАЛЬНОГО СОГЛАШЕНИЯ СУДЬЯМИ СУДОВ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН И РЕСПУБЛИКИ БЕЛАРУСЬ: СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ДАННЫХ ИНТЕРВЬЮИРОВАНИЯ

(продолжение в следующих номерах настоящего Вестника)

Аннотация

В рамках фундаментального исследования на тему: «Согласительное производство в уголовном процессе: методологические и прикладные аспекты в контексте новых приоритетов правовой политики Республики Казахстан в условиях конституционной реформы 2017 года» в 2018 году было проведено интервьюирование судей судов Республики Беларусь и Республики Казахстан. Целью интервьюирования являлась выработка предложений и рекомендаций, направленных на усовершенствование законодательства названных стран по вопросам согласительного производства. Проведение сравнительного анализа данных интервьюирования судей позволит максимально объективизировать рекомендации и повысить эффективность предложений в случае их восприятия уполномоченными органами.

Ключевые слова: согласительное производство, процессуальное соглашение, сделка о признании вины, соглашение о сотрудничестве.

М.Ж.Хведелидзе¹

*¹Абай атындағы ҚазҰПУдың ғылым департаментінің маманы, магистр
e-mail: madina_khv@mail.ru*

ПРОЦЕССУАЛДЫҚ КЕЛІСІМ: ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ МЕН БЕЛАРУСЬ РЕСПУБЛИКАСЫ СӨТТАРЫНДА СУДЬЯЛАРДЫҢ ПРОЦЕССУАЛДЫҚ КЕЛІСІМ ИНСТИТУТЫН БАҒАЛАУЫ: ИНТЕРВЬЮ АЛУДА ДЕРЕКТЕРДІ САЛЫСТЫРМАЛЫ ТАЛДАУ

(Жалғасы осы Хабаршының келесі сандарында)

Аңдатпа

«Қылмыстық процестегі келіссөз өндірісі: Қазақстан Республикасының 2017 жылғы Конституциялық реформа жағдайындағы құқықтық саясаттың жаңа басымдықтары аясындағы әдістемелік және қолданбалы аспектілері» іргелі зерттеу тақырыбы шеңберінде Беларусь Республикасы мен Қазақстан Республикасының соттары судьяларымен 2018 жылы сұхбаттасу өткізілді. Интервью алуды аталған елдердің келістіруші мәселелері бойынша заңнаманы жетілдіруге бағытталған ұсыныстар мен ұсынымдарды әзірлеу мақсаты болып табылады. Судьялардың ұсынымдар мен ұсыныстарды қабылдау жағдайда оларды барынша бағытталған интервью алуды уәкілетті органдар деректер салыстырма талдау жасау тиімділігін арттыруға мүмкіндік береді.

Түйін сөздер: келістіруші өндіру, процессуалдық келісім, кінәсін мойындау туралы мәміле, ынтымақтастық туралы келісім.

M.Khvedelidze¹

*¹Master, specialist of the Science Department The Kazakh National Pedagogical University named after Abay,
050010, Republic of Kazakhstan, Almaty, Dostyk Ave., 13*

PROCEDURAL AGREEMENT: ASSESSMENT OF INSTITUTE OF THE PROCEDURAL AGREEMENT JUDGES OF COURTS OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN AND REPUBLIC OF BELARUS: COMPARATIVE ANALYSIS OF DATA OF INTERVIEWING

(continuation in the following issues of the present Bulletin)

Abstract

Within the framework of the fundamental research on "Conciliation proceedings in the criminal trial: methodological and applied aspects in the context of the new priorities of the legal policy of the Republic of Kazakhstan under the conditions of the constitutional reform of 2017", in 2018, interviews were conducted for judges of the courts of the Republic of Belarus and the Republic of Kazakhstan. The purpose of the interview was to develop proposals and recommendations aimed at improving the legislation of these countries on issues of conciliation. Conducting a comparative analysis of the interviewing data of judges will maximize the objectification of recommendations and increase the effectiveness of proposals if they are perceived by authorized bodies.

Keywords: conciliation proceedings, procedural agreement guilty plea agreement, cooperation agreement.

Введение

Включение в действующий УПК Республики Беларусь и Республики Казахстан согласительного производства, являющегося новым явлением для судопроизводства не только названных, но и иных стран постсоветского пространства, потребовало от судей новых подходов к процессу реализации нового права участников производства в лице подозреваемого, обвиняемого, подсудимого (осужденного – в УПК РК) на заключение процессуального соглашения.

Относительно небольшой опыт судебного рассмотрения уголовных дел с процессуальным соглашением позволяет выявить отдельные проблемные вопросы, в целях разрешения которых могут быть сформулированы отдельные законодательные предложения и рекомендации для органов уголовного преследования и судов.

Актуальность темы исследования определяется наличием отдельных противоречий и пробелов в уголовно-процессуальном законодательстве Казахстана и Беларуси, требующих своего разрешения и восполнения.

Новизна поднимаемых вопросов обусловлена фактом новизны самого института процессуального соглашения в рамках отраслевого права Казахстана и Беларуси.

Цели и задачи состоят в проведении сравнительного анализа данных интервьюирования судей Казахстана и Беларуси по вопросам процессуального соглашения и на этой основе выявлении противоречий и пробелов с последующим формулированием законодательных предложений и рекомендаций.

Методология исследования определяется диалектическим подходом к явлениям правовой действительности, также применением методов контент-срав -

нения и синтеза. В качестве исходного материала использованы данные программированного интервьюирования 28 судей Республики Беларусь и 32 судей Республики Казахстан в период с января по август 2018 года.

Основная часть.

Интервьюирование проведено по 107 показателям, по которым получено: по

Казахстану – 3424 единиц данных, по Беларуси – 2996 единиц. В настоящей работе подвергнуты анализу отдельные, наиболее значимые, с нашей точки зрения, показатели, при этом нумерация позиций, принятая в анкете, сохранена.

В зависимости от продолжительности практического опыта в качестве судьи респонденты подразделяются на группы:

Стаж работы в качестве судьи	1.1 до 1 года		1.2. до 3-х лет		1.3. до 5 лет		1.4. до 10 лет		1.5. до 15 лет		1.6. 1 лет и более		всего	
	РК	РБ	РК	РБ	РК	РБ	РК	РБ	РК	РБ	РК	РБ	РК	РБ
	-	-	-	-	2	1	9	6	3	1	18	20	32	28

Отсутствие респондентов со стажем от 1 года до 3-х лет объясняется тем обстоятельством, что лицо, впервые назначенное на должность судьи, начинает свою практику в качестве следственного судьи. По своему статусу следственный судья не принимает участия в согласительном производстве. Наличие собственного мнения относительно данного производства у следственных судей не подкреплено правоприменительной практикой. Данное обстоятельство снижает

степень объективности данных, полученных от следственных судей. С учетом изложенного, при интервьюировании охват судей изначально не предполагал включение в их число следственных судей, т.е. судей, имеющих стаж до 3-х лет.

Представляет интерес оценка судьями факта внедрения в УПК РК и УПК РБ института процессуального соглашения. Мнения судей распределились следующим образом:

2. Оценка изменений, внесенных в УПК в 2015-2016гг., связанных с согласительными процедурами:	РК		РБ	
	абс.	%	абс.	%
2.1. Согласительные процедуры востребованы практикой и соответствующие нормы следовало включить в УПК ранее	5	15,6	7	25,0
2.2. Нормы о согласительных процедурах включены в УПК своевременно.	22	68,8	15	53,6
2.3. Согласительные процедуры не только не упрощают, но и усложняют производство по делу и не способствуют установлению истины.	-	0,0	1	3,6
2.4. Согласительные процедуры в целом неприемлемы, так как противоречат:	4	12,5	1	3,6
2.4.1. Уголовно-правовому принципу неотвратимости наказания	4	12,5	2	7,2
2.4.2. Уголовно-процессуальному принципу всестороннего, полного и объективного исследования обстоятельств дела	4	12,5	3	10,7
2.4.3. Не способствуют точному установлению всех элементов предмета доказывания	3	9,4	3	10,7
Примечание: вопросы 3,5,6,7,9,10 не включены в настоящий анализ				

Судьи Казахстана и Беларуси в целом оценивают положительно факт внедрения в уголовное судопроизводство института процессуального соглашения. В частности, мнение о своевременности введения согласитель-

ства высказали 68,8% опрошенных судей Казахстана и 53,6% опрошенных судей Беларуси. Иные показатели в силу своей небольшой значимости какой-либо существенной роли для определения ведущей тенденции в данн-

ном аспекте не играют. Во всяком случае, более половины респондентов поддерживают социально-правовую востребованность института. Эти данные находят свое подкрепление в виде данных по п.2.1. о том, что согласительные процедуры следовало включить в УПК ранее. Так, казахстанские

с включить в УПК ранее. Так, казахстанские судьи в целом поддерживают процессуальное соглашение в 84,4% (15,6%+68,8%); следователи Беларуси – в 78,6% (25,0%+53,6%).

На вопросы о преимуществах процессуального соглашения судьи дали следующие ответы:

4. В чем заключаются преимущества введения в УПК процессуального соглашения?	РК		РБ	
	абс.	%	абс.	%
4.3.1. Это способствует достижению большей процессуальной экономии	18	56,3	6	21,4
4.3.2. Это апробировано зарубежной практикой	11	34,4	3	10,7
4.3.3. Это является свидетельством демократизации уголовного процесса	13	40,6	2	7,1
4.3.4. Это является свидетельством гуманизации уголовного процесса	9	28,1	3	10,7

Большинство респондентов основное преимущество процессуального соглашения усматривают в достижении процессуальной экономии: РК – 56,3% опрошенных, РБ – 21,4% опрошенных.

Различно сложились мнения респондентов по вопросу о стадиях, в пределах которых целесообразно предоставление лицу права заявлять ходатайство о заключении процессуального соглашения о сотрудничестве. Эти различия обусловлены тем, что в УПК РК изна-

значительно такое право предоставлено подозреваемому, обвиняемому, подсудимому и осужденному (п.37) ст. 7). В УПК РБ – только подозреваемому и обвиняемому (п.4¹ ст. 6, п.3¹ ч. 5 ст.34, п.11 ч. 2 ст. 41, п.10 ч. 2 ст.43). Так, на вопрос об этапе (стадии) производства по делу, на котором целесообразно предоставлять лицу право на заявление ходатайства о заключении процессуального соглашения о сотрудничестве, были получены следующие ответы:

8. До какого этапа производства по делу следует продлить право лица на заключение процессуального соглашения о сотрудничестве:	РК		РБ	
	абс.	%	абс.	%
8.1. До направления прокурором уголовного дела в суд	3	9,4	2	7,1
8.2. До проведения предварительного судебного заседания	3	9,4	1	3,6
8.3. До назначения судебного разбирательства	3	9,4	2	4,1
8.4. До произнесения обвиняемым последнего слова	9	28,1	3	10,7
8.5. До удаления суда в совещательную комнату	12	37,5	3	10,7
8.6. До провозглашения судом приговора	1	3,11	0	0,0
8.7. До вступления приговора в законную силу и обращения его к исполнению	1	3,1	0	0,0

Решение вопроса о конечном этапе (стадии) предоставления лицу права на заявление ходатайства о заключении соглашения о сотрудничестве судьи обеих стран в основном связывает с двумя моментами: до произнесения обвиняемым последнего слова (РК – 28,1%, РБ – 10,7%); до удаления суда в совещательную комнату (РК – 37,5%, РБ – 10,7%). При этом респонденты из РБ вообще исключают возможность предоставления рассматриваемого права на этапах: до провозглашения судом приговора; до вступления приговора в законную силу и обращения его к исполнению.

По УПК Казахстана и Беларуси остается неурегулированным вопрос о характере правовых последствий, которые должны наступить в результате неподтверждения сведений, полученных от обвиняемого, с которым было заключено процессуальное соглашение о сотрудничестве. В связи с этим, представляется очень важным учет мнений судей, которые могут быть положены в основу законодательного восполнения существующего пробела в рассматриваемой части. На вопрос о последствиях в указанных случаях получены следующие ответы:

11. Какие, на Ваш взгляд, должны наступить правовые последствия в случаях неподтверждения сведений, полученных от обвиняемого, с которым заключено соглашение о сотрудничестве?	РК		РБ	
	абс.	%	абс.	%
11.1 Признание факта невыполнения обвиняемым обязательств, принятых им на себя при заключении соглашения о сотрудничестве.	11	34,4	10	35,7
11.2. Признание такого соглашения не имеющим юридической силы.	21	65,6	16	35,7

Точки зрения судей РК и РБ практически совпадают в вопросе о правовых последствиях в виде: признания не имеющим юридической силы соглашения, по которому не нашли своего подтверждения сведения, полученные от обвиняемого (РК – 65,6%, РБ – 57,1%); признания факта невыполнения обвиняемым обязательств, принятых на себя при заключении соглашения о сотрудничестве (РК— 34,4%,

РБ – 35,7%); привлечения обвиняемого к ответственности за предоставление заведомо ложных сведений (РК – 15,6%, РБ – 14,3%).

Представляется, что приведенные данные претендуют на их использование для усовершенствования уголовно-процессуального соглашения.

Примечание: *продолжение следует.*

УДК: 10.79.01

МРНТИ: 343.1

М.Ж.Хведелидзе¹

¹магистр, специалист Управления науки Казахский Национальный Педагогический Университет имени Абая, 050010, Республика Казахстан, г. Алматы, пр. Достык, 13

ПРОБЛЕМЫ ИНСТИТУЦИОНАЛИЗАЦИИ ПРОЦЕССУАЛЬНОГО СОГЛАШЕНИЯ (ПО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВУ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН)

Аннотация

Процессуальное соглашение, введенное в уголовный процесс Республики Казахстан с 2015 года, прошло определенную апробацию правоприменительной практикой. В настоящее время выявлены проблемные вопросы, требующие своего разрешения как на теоретическом, так и на прикладном уровне, включая решение вопроса о признании процессуального соглашения в качестве самостоятельного отраслевого института, либо одного из видов института особых производств.

Институционализация в перспективе предоставляет ряд преимуществ, связанных с приданием процессуальному соглашению системного, завершенного и целостного характера, сводящего к минимуму риск формирования противоречий или пробелов в уголовно-процессуальной регламентации отношений, складывающихся в условиях процессуального соглашения.

Ключевые слова: правовой институт, процессуальное соглашение, правовой пробел, признаки институционализации правоотношений.

М.Ж.Хведелидзе¹

*¹Абай атындағы ҚазҰПУдың ғылым департаментінің маманы, магистр
e-mail: madina_khv@mail.ru*

ПРОЦЕССУАЛДЫҚ КЕЛІСІМДІ ИНСТИТУЦИЯЛАНДЫРУ МӘСЕЛЕЛЕРІ (ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ЗАҢНАМАСЫ БОЙЫНША)

Аңдатпа

2015 жылдан бері Қазақстан Республикасының қылмыстық процесстік кодексіне енгізілген процессуалдық келісім құқық қолдану тәжірибесімен белгілі апробациядан өтті. Қазіргі таңда про-

цессуалды келісімді дербес салалық институт ретінде немесе ерекше іс жүргізу институтының бірі ретінде мойындау жөніндегі мәселе шешімін қоса алғанда теориялық және қолданбалы деңгейде шешілетін мәселелер реті анықталды.

Келешекте институцияландыру процессуалдық келісімге жүйелі, аяқталған және толық сипатты беруге байланысты артықшылықтардан тұрады, олар процессуалды келісім шарттарында қалыптасатын қатынастарды қылмыстық-процессуалдық регламенттеудегі кемшіліктер мен қарама-қайшылықтардың қалыптасу тәуекелін азайтады.

Түйін сөздер: құқықтық институт, процессуалды келісім, құқықтық кемшілік, құқықтық қатынастарды институцияландыру белгілері.

M.Khvedelidze¹

¹Master, specialist of the Science Department The Kazakh National Pedagogical University named after Abay,

050010, Republic of Kazakhstan, Almaty, Dostyk Ave., 13

PROBLEMS OF INSTITUTIONALIZATION OF THE PROCEDURE AGREEMENT (ON THE LEGISLATION OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN)

Abstract

The procedural agreement entered into the criminal process of the Republic of Kazakhstan from 2015 has been approved by law enforcement practice. At present, problematic issues have been identified that require their solution both at the theoretical and applied level, including the decision to recognize the procedural agreement as an independent branch institute, or one of the types of institute of special production.

Institutionalization in the long term provides a number of advantages associated with the provision of a procedural systemic, complete and holistic nature, minimizing the risk of creating contradictions or gaps in the criminal procedure regulation of relations arising in the terms of the procedural agreement.

Keywords: legal institution, procedural agreement, legal gap, signs of institutionalization of legal relations.

Впервые процессуальное соглашение введено в уголовный процесс Республики Казахстан вместе с принятием нового Уголовно-процессуального кодекса Республики Казахстан (04.07.2015г.) [1] (далее – УПК РК), вошедшего в юридическую силу с 01.01.2015г. Особенностью внедрения процессуального соглашения является то обстоятельство, что все уголовно-процессуальные принципы (ст. ст. 10-31 УПК РК), ранее закрепленные в УПК РК 1997г. (ст.ст. 10-31), практически текстуально воспроизведены в новом УПК РК. Особенности процессуального соглашения отражены в системе принципов фрагментарно. Вместе с тем, процессуальное соглашение не охватывается системой принципов уголовного процесса в полном объеме. Особенности процессуального соглашения в определенной мере противоречат отдельным принципам уголовного процесса, которые изначально должны носить всеобщий характер. Данный аспект проблемы важен в той мере, в какой он имеет значение для институционализации процессуального соглашения. Так, и одним из важнейших условий реализации процес-

суального соглашения является согласие подозреваемого, обвиняемого с подозрением, обвинением (п.1) ч.1 ст.612 УПК РК). Практика столкнулась с необходимостью разрешения вопроса о том, равно ли такое согласие признанию обвиняемым своей вины. Теоретики права, в частности И.С.Дикарев, О.В.Качалова, И.В.Смолькова, Д.В.Федотова и другие. осуществляют попытки разграничения этих понятий [2]. От решения этого вопроса зависит оценка доказательственной базы. Если это согласие равносильно признанию обвиняемым своей вины, то возникает ситуация, когда принципы всестороннего, полного и объективного исследования обстоятельств дела (ст.24 УПК РК) и презумпции невиновности (ст.19 УПК РК) теряют свою значимость.

В последнее время появился ряд публикаций в пользу усиления гарантий достижения цели доказывания в уголовном процессе – установление истины. В частности, А.Д. Пронякин предлагает закрепить это доктринальное положение в уголовно-процессуальном законе и полагает, что при таком под-

ходе будет обеспечена достойная преграда для обвинительного уклона в уголовном процессе и фабрикации уголовных дел, для следственных и судебных ошибок [3, с.26]. При всей внешней привлекательности В последнее время появился ряд публикаций в пользу усиления гарантий достижения цели доказывания в уголовном процессе – установление истины. В частности, А.Д. Пронякин предлагает закрепить это доктринальное положение в уголовно-процессуальном законе и полагает, что при таком подходе будет обеспечена достойная преграда для обвинительного уклона в уголовном процессе и фабрикации уголовных дел, для следственных и судебных ошибок [3, с.26]. При всей внешней привлекательности приведенного предложения, необходимо признать, что получение согласия подозреваемого, обвиняемого с подозрением, обвинением как условие процессуального соглашения входит в противоречие с целью доказывания и становится практически невыполнимым.

Приведенные и иные особенности свидетельствуют о том, что процессуальное соглашение не укладывается в рамки традиционно понимаемого отраслевого института.

Вместе с тем, необходимость институционализации обусловлена рядом обстоятельств, в числе которых усматриваются следующие: процессуальное соглашение охватывает все стадии производства по делу (исключение составляет начало досудебного расследования на этапе внесения информации в Единый реестр досудебных расследований в соответствии со ст.179 УПК РК), что вытекает из смысла п.37) ст.7 УПК РК о том, что оно может быть заключено «на любой стадии уголовного процесса»; досудебное производство по делам, по которым заключено процессуальное соглашение, осуществляется в формах досудебного расследования (за исключением протокольной формы), установленных в УПК РК (ст.189); установление особого порядка заключения процессуального соглашения (ст. ст. 612-621 УПК РК); наличие особенностей в регламентации порядка рассмотрения уголовных дел в согласительном производстве в суде (ст. ст. 622-629 УПК РК).

Преимущество институционализации процессуального соглашения состоят в придании

системности отношениям, складывающимся между его участниками, обеспечении баланса между правами и обязанностями соответствующих субъектов отношений, обеспечении соответствия процессуального соглашения принципам уголовного процесса, исключении противоречий в предписаниях УПК РК, имеющих отношение к процессуальному соглашению. Как указывает Р.В.Шагиева, в правоотношении его участники достигают согласия, консенсуса, нивелируют существующие противоречия и тем самым создают необходимые условия для совместной конструктивной деятельности. В этом усматривается социальное предназначение правоотношений как разновидности общественных отношений [4, с.5]. Приведенное мнение как нельзя более точно характеризует сущность отношений, возникающих в рамках процессуального соглашения.

Регламентация процессуального соглашения в действующем УПК РК не отличается ни целостностью или завершенностью, ни отсутствием противоречий. Эти и иные обстоятельства объективно требуют изменения методологических подходов к определению категориальной принадлежности процессуального соглашения. Как самостоятельной отраслевой институт уголовно-процессуального права Казахстана процессуальное соглашение еще не состоялось, более того, его особенности столь широки и существенны, что трансформация процессуального соглашения в самостоятельный отраслевой институт не представляется целесообразной.

Для решения проблемы представляют интерес следующие факторы.

1. В УПК РК включен институт особого производства (Раздел 11). К особым производствам отнесены: судопроизводство по делам о применении принудительных мер медицинского характера к невменяемым (Глава 54); особенности производства по делам об уголовных проступках (Глава 55); производство по делам об уголовных правонарушениях несовершеннолетних (Глава 56); особенности производства по делам лиц, обладающих привилегиями и иммунитетом от уголовного преследования (Глава 57).

Обособление названных производств основано на ряде специфических черт, проя-

вление которых характеризуется разной степенью охвата регулируемых процедур. Иными словами, особые производства признаются таковыми не на основе придания специфических черт производству в полном объеме, а на основе придания соответствующих черт отдельным аспектам общего порядка производства, что в итоге и отличает особый порядок от общего порядка.

Так, например, досудебное расследование по делу в отношении депутата Парламента РК может быть продолжено только с согласия Генерального Прокурора РК. Собрание и оценка доказательств, привлечение и уголовной ответственности, судебное рассмотрение осуществляются в общем порядке. Другой пример: производство по делам об уголовных проступках осуществляется только в протокольной форме, а основания для отнесения правонарушения к проступкам устанавливаются в уголовном законодательстве. При этом протокольная форма, наряду с дознанием и предварительным следствием, является одной из общих форм досудебного расследования (ч.1 ст.189 УПК РК). Иные виды особых производств также обладают подобными признаками.

Специфические черты, лежащие в основе обособления интересующих нас производств, можно условно объединить в группы:

- черты, наделяющие отличительными признаками процессуально-правовой статус участника правоотношений;
- черты, наделяющие особенностями содержание полномочий органов уголовного преследования;
- черты, наделяющие особенностями порядок досудебного расследования и направления правосудия.

Как было отмечено ранее, все группы специфических черт не обязательно должны быть присущими одновременно каждому виду особых производств в полном объеме. Это обстоятельство представляется важным для установления и оценки признаков, имеющих значение при решении вопроса об институционализации процессуального соглашения.

Особые производства основаны на известной избирательности признаков, позволяющих относить их к самостоятельному уголовно-процессуальному институту. Отличительной чертой данного института является то, что он не оценивается как полное исключение из общих правил уголовного судопроизводства.

2. Исходя из изложенного выше, полагаем целесообразным отнесение процессуального соглашения к институту особых производств. Анализ положений УПК РК позволяет выделить ряд специфических черт, наибольший интерес из которых для решения вопроса представляют следующие установления в УПК РК:

- специальные условия для заключения процессуального соглашения (ч.1 ст.613);
- две самостоятельные, отличающиеся от общих, формы расследования уголовных дел в рамках заключенного процессуального соглашения (ч.1 ст.612);
 - расширенные права для подозреваемого, обвиняемого, подсудимого, осужденного и потерпевшего в условиях заключения и/или заключенного процессуального соглашения (п.37) ст.7; п.16) ч.9ст.64; п.3) ч.6 ст.65; ч.2 ст.67; п.5) ч.5 ст.65);
 - самостоятельное основание для выделения из уголовного дела в отдельное производство другое уголовное дело в отношении лица, с которым прокурором заключено процессуальное соглашение (п.4) ч.1 ст.44);
 - самостоятельное основание для обязательного участия защитника в случаях заявления ходатайства о процессуальном соглашении и его заключении (п.11) ч.1 ст.67; ч.2 ст.67);
 - запрет на заключение процессуального соглашения: с лицами, совершившими запрещенное уголовным законом деяние в состоянии невменяемости или заболевшими после совершения преступления психическим расстройством (ч.2 ст.612); в отношении совокупности преступлений, если хотя бы одно из них не соответствует требованиям, установленным в ст.612 УПК РК; в случаях, когда хотя бы один из потерпевших не согласен с заключением процессуального соглашения (п.2) ч.2 ст.613);
 - новое самостоятельное основание для признания лица обвиняемым в случаях, когда досудебное расследование окончено заключением процессуального соглашения (ст. 617; п.3) ч.1 ст.65);
 - расширение прав потерпевшего в части заявления возражений против заключения процессуального соглашения (п.22) ч.6 ст.71);
 - новое процессуальное основание для принятия мер безопасности в отношении подозреваемого, обвиняемого, подсудимого, осужденного в случаях заключения с ними процессуального соглашения (ч.2 ст.96);

- усиление обязанностей прокурора в части разрешаемых им вопросов по поступившему с обвинительным актом уголовному делу на предмет установления наличия оснований для заключения процессуального соглашения (п.11) ч.1 ст.301; п.5) ч.1 ст.302);

(п.37) ст.7);

- новое основание для отложения главного судебного разбирательства в случаях заключения процессуального соглашения (ч.1 ст.341);

- наделение прокурора полномочиями по заключению процессуального соглашения (п.37) ст.7);

- расширение перечня вопросов, подлежащих выяснению по поступившему в суд делу (п.3) ст.320; ст.323);

- новое основание для отложения главного судебного разбирательства в случаях заключения процессуального соглашения (ч.1 ст.341);

- уточнение содержания разъяснения судом подсудимому его прав в части права на заключение процессуального соглашения (ст.358);

- обязательность удовлетворения судом ходатайства о заключении процессуального соглашения при наличии к тому оснований (ч.ч.1 и 4 ст.362);

- обязательность выяснения судом позиции обвиняемого по вопросу изъяснения последним заключить процессуальное соглашение (ч.ч.2 и 4 ст.365);

- сокращенный порядок судебного разбирательства по делу, по которому заключено процессуальное соглашение (п.5) ч.1 ст.382; ч.2 ст.382);

- исключение судебных прений при сокращенном судебном следствии по делам с процессуальным соглашением (ч.3 ст.383);

- исключение последнего слова подсудимого при сокращенном судебном следствии по делам с процессуальным соглашением (ч.2 ст.384);

самостоятельная структура обвинительного приговора по делам с процессуальным соглашением (ч.5 ст.397; ст.627);

- право на заключение процессуального соглашения в случаях отмены приговора суда

первой инстанции в порядке апелляции (ч.5 ст.429);- расширение полномочий апелляционной инстанции по проверке обстоятельств заключения процессуального соглашения (ч.3 ст.430);- расширение полномочий апелляционной инстанции по проверке обстоятельств заклю-

чения процессуального соглашения (ч.3 ст.430);

- особый порядок разрешения вопросов, связанных с исполнением приговора по делам с процессуальным соглашением (ч.5 ст.478);

- особый порядок рассмотрения вопросов об условно-досрочном освобождении от наказания или замене неотбытой части наказания более мягким наказанием по приговорам, исполняемым по делам с процессуальным соглашением (ч.2 ст.480);

- предоставление несовершеннолетнему подсудимому права на заключение процессуального соглашения (ч.3 ст.542);

- особый порядок заключения процессуального соглашения (ст. ст. 612-621, 628,629);

- особый порядок рассмотрения судом уголовного дела с процессуальным соглашением (ст. ст. 622-627).

- предоставление несовершеннолетнему подсудимому права на заключение процессуального соглашения (ч.3 ст.542);

- особый порядок заключения процессуального соглашения (ст. ст. 612-621, 628,629);

- особый порядок рассмотрения судом уголовного дела с процессуальным соглашением (ст.ст. 622-627).

Приведенные выше специфические черты могут быть отнесены к той или иной группе факторов, свидетельствующих о фактическом обособлении процессуального соглашения.

Вместе с тем, регламентация процессуального соглашения лишена институциональной целостности, усугубляемой фактом размещения соответствующих предписаний специального характера, помимо норм, размещенных в Разделе 13 УПК РК (ст. ст. 612-629), еще в 7 разделах, охватывающих четырнадцать глав. Очевидно, что при такой аморфности структуры УПК РК в части, имеющей отношение к процессуальному соглашению, риск допущения нарушения законности многократно возрастает.

Список использованной литературы:

1. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан – принят 04.07.2014г. №231-V (с изменениями и дополнениями по состоянию на 11.07.2018г. (электр.ресурс)
2. Дикарев И.С. Признание обвиняемым себя виновным в совершении преступления// *Российская юстиция*, 2018, №4. – С.35-37; Качалова О.В. Теоретические основы ускоренного производства в российском уголовном процессе: Монография. – М., 2015, Смолькова И.В. Признание обвиняемым своей вины: Монография. – М.: Юрлитинформ, 2017; Федотова Д.В. Уголовно-процессуальные особенности согласия с обвинением при заключении досудебного соглашения о сотрудничестве// *Российский следователь*, 2016, №10. – С.19-2
3. Пронякин А.Д. Установление истины – цель доказывания в уголовном процессе// *Российская юстиция*, 2018, №2. – С.24-26.
4. Шагиева Р.В. Теоретические проблемы соотношения правового отношения и правовой деятельности// *Государство и право*, 2015, №11. – С.5-13.

ҚҰҚЫҚ ҚОРҒАУ ҚЫЗМЕТІ
ПРАВООХРАНИТЕЛЬНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ
LAW-ENFORCEMENT ACTIVITY

УДК: 347.965

МРНТИ: 10.71.61

М.Серикбайқызы¹

¹студентка 4 курса по специальности «5В030100 - юриспруденция» Института истории и права КазНПУ им.Абая

Ж.Ю.Сайлибаева²

² к.ю.н., ст.преподаватель кафедры юриспруденции Института истории и права КазНПУ им.Абая
e-mail: zhanel.sailibayeva@mail.ru

ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ ОКАЗАНИЯ БЕСПЛАТНОЙ ЮРИДИЧЕСКОЙ ПОМОЩИ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Аннотация

Оказавшись в проблемной жизненной ситуации, и не имея специальных юридических знаний и навыков, человек нуждается в квалифицированной помощи профессионала для осуществления и защиты своих законных интересов. В связи с этим право на юридическую помощь носит универсальный характер, поскольку выступает в качестве конституционной гарантии эффективной реализации всех иных прав и свобод личности.

Ключевые слова: оплата труда адвокатов, бесплатная юридическая помощь, бюджетное финансирование, качество юридической помощи, гарантия государства.

М.Серикбайқызы¹

¹ Абай атындағы ҚазҰПУ-нің тарих және құқық институтының «5В030100 - Құқықтану» мамандығы бойынша 4-курс студенті

Ж.Ю.Сайлибаева²

² Абай атындағы ҚазҰПУ-нің тарих және құқық институты, құқықтану кафедрасының аға оқытушысы, з.ғ.к.
e-mail: zhanel.sailibayeva@mail.ru

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ЗАҢ КӨМЕГІН ТЕГІН БЕРУДІҢ
ПРОБЛЕМАЛАРЫ МЕН ПЕРСПЕКТИВАЛАРЫ

Аңдатпа

Қиын өмірлік жағдайға тап болған және арнайы заң білімі мен дағдысы болмай, адам өзінің заңды мүдделерін жүзеге асыру және қорғау үшін кәсіби білікті көмекті қажет етеді. Осыған байланысты заң көмегіне құқық әмбебап сипатта болады, өйткені жеке адамның барлық өзге құқықтары мен бостандықтарын тиімді іске асырудың конституциялық кепілдігі ретінде әрекет етеді.

Түйін сөздер: адвокаттардың ақысы, тегін заң көмегі, бюджеттік қаржыландыру, құқықтық көмек сапасы, мемлекеттік кепілдік.

М.Serikbayikyzy¹

¹ 4th-year student in the specialty "5В030100 - jurisprudence" of the Institute of History and Law of AbaiKazNPU

Zh.Yu. Sailibaeva²

PROBLEMS AND PROSPECTS OF PROVIDING FREE LEGAL ASSISTANCE IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Abstract

Once in a troubled life situation, and without special legal knowledge and skills, a person needs professional help from a professional to implement and protect his legitimate interests. In this regard, the right to legal assistance is universal, since it acts as a constitutional guarantee for the effective implementation of all other rights and freedoms of the individual.

Keywords: pay for lawyers, free legalaid, budgetfinancing, quality of legalaid, state guarantee.

Введение. Бесплатная юридическая помощь законодательством - это юридическая помощь, оказываемая физическим лицам на бесплатной основе, в порядке и по основаниям, предусмотренным законодательством Республики Казахстан.

Законы Республики Казахстан «Об адвокатской деятельности», «О гарантированной государством юридической помощи», Уголовно-процессуальный, Гражданский процессуальный кодексы и Кодекс об административных правонарушениях Республики Казахстан подробно регламентируют круг лиц, которые вправе получить бесплатную юридическую помощь, и порядок ее предоставления. Обязанность по оказанию гражданам бесплатной юридической помощи возложена на адвокатуру Казахстана. Труд адвокатов, оказывающих гражданам бесплатную юридическую помощь, оплачивается за счет средств государства.

Основная часть. Право на получение юридической помощи - одно из фундаментальных прав, провозглашенных Конституцией Республики Казахстан. Обеспечение этого права - залог справедливого судебного разбирательства, защиты от необоснованного обвинения и осуждения, незаконного ограничения прав и свобод человека и гражданина. Поэтому для государства важно обеспечить право на защиту, если у обвиняемого нет средств для оплаты услуг адвоката. От эффективности обеспечения этого права зависят интересы правосудия и в целом имидж государства. В июле 2013 года был подписан Закон РК «О гарантированной государством юридической помощи», направленный на совершенствование и систематизацию правовых норм, регламентирующих оказание юридической помощи. Закон обеспечил реализацию прав граж-

дан на бесплатную квалифицированную юридическую помощь, гарантированную статьей 13 Конституции, путем создания эффективной системы предоставления бесплатной юридической помощи [1].

С принятием данного Закона единым администратором бюджетных программ по всем видам гарантированной государством юридической помощи является Министерство юстиции РК, что даст возможность более эффективно использовать бюджетные средства и в целом совершенствовать эту систему.

Участниками системы гарантированной государством юридической помощи являются государственные органы в пределах своей компетенции; адвокаты; нотариусы и частные судебные исполнители.

Закон выделяет несколько форм бесплатной юридической помощи. Бесплатная помощь может оказываться:

- в виде правового информирования,
- правового консультирования;
- защиты и представительства интересов физических лиц в судах, органах уголовного преследования, иных государственных органах [2].

Право на получение гарантированной государством юридической помощи бесплатно в виде правового информирования имеют все физические и юридические лица. К примеру, каждый гражданин и юридическое лицо имеет право обратиться в государственный орган с запросом за получением необходимой правовой информации и получить ответ в сроки, установленные Законом РК «О порядке рассмотрения обращений физических и юридических лиц».

Гарантированная государством юридическая помощь в виде правового консультирова-

ния, защиты и представительства интересов физических и юридических лиц в судах, органах уголовного преследования, иных государственных органах оказывается лицам, имеющим право на получение бесплатной гарантированной государством помощи в случаях и порядке, установленных законодательством РК об административных правонарушениях, уголовно-процессуальным, гражданским процессуальным законодательством и законом Республики Казахстан «Об адвокатской деятельности».

Правовое положение адвокатуры и условия оказания юридической помощи. Если гражданин в силу материального положения не может оплатить услуги адвоката, то возможность получения бесплатной юридической помощи предусмотрена статьей 13 Конституции РК; Законом РК «Об адвокатской деятельности, Уголовно-процессуальным кодексом РК; Гражданским процессуальным кодексом РК; Кодексом РК «Об административных правонарушениях».

Так, статьей 6 Закона РК «Об адвокатской деятельности» определен круг лиц, имеющих право воспользоваться бесплатной квалифицированной юридической помощью[3]:

- истцы при рассмотрении судами дел о возмещении вреда, причиненного смертью кормильца, увечьем или иным повреждением здоровья, связанным с работой;

- истцы и ответчики, являющиеся участниками Великой Отечественной войны и лицами, приравненными к ним, военнослужащими срочной службы, инвалидами I и II групп, пенсионерами по возрасту, если рассматриваемый судом спор не связан с предпринимательской деятельностью.

- физические лица по вопросам взыскания алиментов, назначения пенсии и пособий, реабилитации, получения статуса беженца или оралмана, несовершеннолетние, оставшиеся без попечения родителей, в случаях необходимости составляют письменные документы правового характера.

Чтобы получить бесплатную юридическую помощь, следует обратиться с ходатайством к субъектам оказания гарантированной государством юридической помощи (адвокатам), при этом предоставить документы, подтверждающие право на получение бесплатной юридической помощи.

На сегодняшний день в городе Алматы в системе оказания гарантированной государ-

ством юридической помощи (адвокатам), при этом предоставить документы, подтверждающие право на получение бесплатной юридической помощи.

На сегодняшний день в городе Алматы в системе оказания гарантированной государством юридической помощи участвует 440 адвоката, информация о которых размещена на сайтах Департамента юстиции города Алматы: www.almaty.adilet.gov.kz и Алматинской городской коллегии адвокатов: www.agka.kz.

История оказания бесплатной юридической помощи. Если обратиться к истории этого вопроса, то Положение об адвокатуре Казахской ССР оказание бесплатной юридической помощи и оплату труда адвокатов этих случаях полностью возлагало на коллегии адвокатов.

В настоящее время Законом Республики Казахстан «Об адвокатской деятельности» оказание бесплатной юридической помощи возлагается на адвокатов, а коллегии адвокатов лишь принимают меры по обеспечению деятельности адвокатов.

Случаи и круг лиц, которым адвокаты оказывают юридическую помощь бесплатно, определены также и Уголовно-процессуальным кодексом и Кодексом об административных правонарушениях.

Так, статья 67 Уголовно-процессуального кодекса устанавливает 11 случаев, когда участие защитника в производстве по уголовному делу обязательно. Не вдаваясь в подробности, отмечу, что на бесплатную юридическую помощь может претендовать любое лицо, подозреваемое или обвиняемое в совершении уголовного правонарушения. Для этого достаточно лишь сделать заявление, что он нуждается в помощи адвоката, но денег на оплату труда адвоката нет. В этом случае орган, ведущий уголовный процесс, обязан принять меры к назначению защитника через коллегия адвокатов или юридическую консультацию [4].

Аналогичный порядок назначения защитника установлен также и Кодексом об административных правонарушениях, с той разницей, что по делам этой категории участие адвоката обязательно лишь в 4-х случаях. Здесь также достаточно одного заявления о нуждаемости в помощи адвоката и отсутствии средств на оплату труда адвокатов, и защитник назначается через профессиональную организацию адвокатов.

В уголовном процессе обязательное участие адвоката предусмотрено также по представительству интересов определенного круга потерпевших. Это - несовершеннолетние, не владеющие языком судопроизводства, а также лишенные по своему физическому или психическому состоянию возможности самостоятельно защищать свои права и законные интересы. Здесь также достаточно заявления о том, что потерпевший или его законный представитель не может пригласить адвоката по собственному выбору из-за отсутствия средств для оплаты труда адвоката, и участие адвоката обеспечивается через профессиональную организацию адвокатов.

Что касается оплаты труда адвоката в указанных случаях, то законодательством предусматривается обязанность органа следствия или суда освободить гражданина полностью или частично от оплаты юридической помощи, наличии к тому оснований, и вынести постановление об оплате труда за счет государства. При этом не конкретизируется, какие основания должны наличествовать для полного или частичного освобождения гражданина от оплаты юридической помощи.

Разумеется, активную роль в продвижении реформ в сфере оказания бесплатной юридической помощи является адвокатура. Так, вопрос о реформировании системы оплаты труда адвокатов за счет средств государства постоянно поднимается Республиканской коллегией адвокатов. Впервые такая инициатива была поддержана Правительством Республики Казахстан в 2010 году. Однако для ее реализации потребовались долгие четыре года, и лишь в рамках реализации Закона «О гарантированной государством юридической помощи» эта проблема нашла некоторое решение.

Так, с 1 января 2015 года размер оплаты за участие адвокатов по уголовным делам рассчитывается, исходя из тяжести предъявляемого обвинения. Так, при участии адвоката на досудебных стадиях и в судебных разбирательствах в качестве защитников лиц, подозреваемых, обвиняемых в совершении особо тяжких преступлений, а также в качестве представителей лиц, потерпевших вследствие указанных преступлений, оплата производится из расчета 1/10 минимального размера заработной платы, устанавливаемого законодательством Республики Казахстан. Если осуществляется защита лиц, подозреваемых, обвиняемых в совершении тяжких преступлений, или представительство интересов лиц, потерпевших от указанных преступлений,

оплата производится из расчета 1/15 минимального размера заработной платы, устанавливаемого законодательством Республики Казахстан. В остальных случаях участия адвоката в уголовном и гражданском процессах, по делам об административных правонарушениях, а также оказания юридической помощи в виде устного или письменного консультирования, составления различных документов правового характера оплата производится из расчета 1/21 минимального размера заработной платы, устанавливаемого законодательством Республики Казахстан [5].

Размер минимальной заработной платы ежегодно меняется в сторону увеличения, следовательно, увеличивается и размер оплаты. Однако все познается в сравнении. На постсоветском пространстве систему оплаты труда адвокатов, оказывающих бесплатную юридическую помощь в виде устного или письменного консультирования, составления различных документов правового характера оплата производится из расчета 1/21 минимального размера заработной платы, устанавливаемого законодательством Республики Казахстан [5].

Размер минимальной заработной платы ежегодно меняется в сторону увеличения, следовательно, увеличивается и размер оплаты. Однако все познается в сравнении. На постсоветском пространстве систему оплаты труда адвокатов, оказывающих бесплатную юридическую помощь, принято считать, если не самой лучшей, то одной из лучших. Если же сопоставить оплату труда казахстанских адвокатов с коллегами из дальнего зарубежья, то, конечно, нам надо еще долго и упорно добиваться улучшения в этой сфере.

Основные проблемы гарантированной государством юридической помощи. Возвращаясь к вопросу о наиболее активных инициаторах реформ, необходимо отметить роль Министерства юстиции Республики Казахстан. По инициативе Министерства юстиции в 2013 году был принят Закон РК «О гарантированной государством юридической помощи». Несмотря на то, что закон имеет рамочный характер, в силу чего остались нерешенными многие проблемы, в целом надо отдать должное тому, что он решил одну из главных проблем - установил единую бюджетную программу по оплате труда адвокатов и единого администратора этой бюджетной

программы в лице Министерства юстиции как уполномоченного органа.

Противники создания государственных юридических бюро (в основном это адвокаты) считают, что юристы бюро, работающие в качестве госслужащих, не будут обладать той независимостью, что адвокаты, а потому ничего из этой затеи, кроме бюрократической волокиты и бесполезной для людей траты гигантских средств, не выйдет. Адвокаты полагают, что никогда госчиновник не защитит человека, обиженного другим чиновником, потому считают, что разумнее средства, выделяемые на эти цели, передать в органы адвокатского сообщества, и защитники будут грамотно и прилежно оказывать нуждающимся юридическую помощь. Они предлагают создать систему бесплатной юридической помощи не в виде отдельной государственной структуры, а в виде отделов или служб в составе департаментов юстиции на местах. Это не потребует, по их мнению, новых затрат на помещения, транспорт, прочие организационные расходы и хозяйственные нужды. По составу эти службы должны быть немногочисленными, их цель подбор кандидатов для оказания бесплатной помощи, затем заключение договора на оказание такой помощи с коллегией адвокатов, юридическими фирмами или частнопрактикующими юристами.

Общее, что объединяет законы и системы субсидируемой юридической помощи указанных стран:

- управление системой предоставления бесплатной юридической помощи это бюджетные органы, создаваемые, как правило, при Министерстве юстиции. Хотя имеются и другие модели (например, в Словении профессиональная служба бесплатной юридической помощи является частью судебной системы, а Министерство юстиции осуществляет регулирование деятельности судов в этой сфере);

- определены критерии предоставления бесплатной юридической помощи:

- 1) интересы правосудия,

- 2) финансовый критерий (учитывается, например, уровень дохода или (и) наличие имущества) и некоторые другие;

- проверка финансового состояния нуждающегося в бесплатной юридической помощи, т.е. определяется имущественный порог и порог нуждаемости;

- зависимость объема юридической

помощи от выделяемого государством бюджета;

- осуществление контроля качества юридической помощи возложено не только на уполномоченный орган, но и на профессиональные объединения адвокатов;

- во всех странах ключевая роль в управлении системой бесплатной юридической помощи и в разработке политики в области бесплатной юридической помощи отведена Министерству юстиции. Важная роль принадлежит также коллегиям адвокатов: они во всех странах ключевая роль в управлении системой бесплатной юридической помощи и в разработке политики в области бесплатной юридической помощи отведена Министерству юстиции. Важная роль принадлежит также коллегиям адвокатов: они либо предоставляют такую помощь, либо занимаются и предоставлением помощи, и управлением предоставлением бесплатной юридической помощи, а также осуществляют контроль качества услуг;

- в большинстве стран право на субсидируемую юридическую помощь имеют только физические лица. Хотя в некоторых странах таким правом наделены и некоторые юридические лица (например, в Эстонии правом на бесплатную юридическую помощь могут воспользоваться также юридические лица и неправительственные организации; во Франции и Италии таким правом обладают некоммерческие организации);

- высокий уровень предоставляемой юридической помощи непременно требует высокого уровня финансирования;

- объем предоставления юридической помощи включает как первичную, так и вторичную юридическую помощь [6].

Закключение. Анализ опыта предоставления субсидируемой юридической помощи в указанных странах показывает, что ее эффективность достигается лишь тогда, когда все функции по ее организации, контролю и координации сосредоточены в одном органе, особенностями правового статуса которого является его независимость. Широко распространенными механизмами управления юридической помощью в зарубежных странах являются комиссии, бюро, советы, центры, которые осуществляют административные (управленческие) функции по вопросам предоставления бесплатной юридической помощи. Эти структуры, как правило, являются

государственными и состоят обычно при Министерстве юстиции.

Исследования, собранные в данной публикации, указывают на необходимость совершенствования системы предоставления бесплатной правовой помощи. Не все граждане и не при всех обстоятельствах имеют реальную возможность обратиться в суд и защитить свои права в суде. Анализируя имеющиеся проблемы, важно отметить усилия не только экспертного сообщества и гражданского сектора, но и ряда государственных инициатив, направленных на изменение существующего положения в этой сфере.

Право на квалифицированную юридическую помощь является гарантией фундаментальных основ демократического общества. От того, насколько эффективно и разумно организовано оказание такой помощи, зависит в конечном итоге благополучие и безопасность каждого гражданина. Таким образом, реализация права на получение квалифицированной юридической помощи, предусмотренное пунктом 3 статьи 13 Конституции Республики Казахстан, является задачей, решить которую возможно совместными усилиями государственных органов, ученых-юристов и представителей гражданского общества.

Список использованной литературы:

1. Абишев Б., Хведелидзе Т.Б. «Современное состояние и проблемы оказания бесплатной юридической помощи сторонам в уголовном процессе» // <http://group-global.org/ru/node/54808> от 09.02.2017г.
2. Закон Республики Казахстан от 3 июля 2013 года № 122-V «О гарантированной государством юридической помощи» (с изменениями по состоянию на 16.11.2015 г.) / <http://online.zakon.kz/>
3. Закон Республики Казахстан от 5 декабря 1997 года № 195-I «Об адвокатской деятельности» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 08.04.2016 г.) / <http://online.zakon.kz/>
4. Уголовно-процессуальное право Республики Казахстан: Курс лекций / Под общей ред. д.ю.н., проф. Б.Х. Толеубековой. – Алматы: Жеті Жарғы, 2016.
5. Интервью с заместителем председателя Республиканской коллегии адвокатов, члена президиума Республиканской коллегии адвокатов Баймухановой Кадыржан Рысмукановичей на тему «О бесплатной юридической помощи: просто и понятно» // <https://www.zakon.kz/4769754> от 20.01.2016г.
6. Сулейменова Г.Ж. Субсидируемая квалифицированная юридическая помощь в Казахстане: проблемы правовой регламентации, организации и обеспечения // Бесплатная юридическая помощь в Казахстане: проблемы и перспективы развития. – Алматы, 2010.

УДК: 347.965

МРНТИ: 10.71.61

М.Серикболқызы¹

¹студентка 4 курса по специальности «5В030100 - Юриспруденция» Института истории и права КазНПУ им.Абая

Ж.Ю.Сайлибаева²

² к.ю.н., ст.преподаватель кафедры юриспруденции Института истории и права КазНПУ им.Абая
e-mail: zhanel.sailibayeva@mail.ru

**ИНСТИТУТ БЕСПЛАТНОЙ ЮРИДИЧЕСКОЙ ПОМОЩИ
В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН**

Аннотация

Право на получение юридической помощи - одно из фундаментальных прав, провозглашенных Конституцией Республики Казахстан. Обеспечение этого права – залог справедливого судебного разбирательства, защиты от необоснованного обвинения и осуждения, незаконного ограничения прав и свобод человека и гражданина.

Ключевые слова: оплата труда адвокатов, бесплатная юридическая помощь, бюджетное финансирование, качество юридической помощи, гарантия государства.

М.Серікболқызы¹

¹ Абай ат.ҚазҰПУ тарих және құқық институтының «5В030100 - Құқықтану» мамандығы бойынша 4-курс студенті

Ж.Ю.Сайлибаева²

² Абай атындағы ҚазҰПУ тарих және құқық институты, құқықтану кафедрасының аға оқытушысы, з.ғ.к.

e-mail: zhanel.sailibaeva@mail.ru

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ТЕГІН ҚҰҚЫҚТЫҚ КӨМЕК КӨРСЕТУ ИНСТИТУТЫ

Аннотация

Құқықтық көмек құқығы – Қазақстан Республикасының Конституциясымен бекітілген негізгі құқықтардың бірі. Бұл құқықты қамтамасыз ету – әділ сот процесінің кепілі, негізсіз айыптаудан және соттаудан қорғау, адам мен азаматтың құқықтары мен бостандықтарын заңсыз шектеуден қорғау.

Түйін сөздер: адвокаттардың ақысы, тегін заң көмегі, бюджетті қаржыландыру, құқықтық көмек сапасы, мемлекеттік кепілдік.

M.Serikbolkyzy¹

¹4th-year student in the specialty «5B030100 - jurisprudence» of the Institute of History and Law of Abai KazNPU

Zh.Yu. Sailibaeva²

²Candidate of Juridical Sciences, Senior Lecturer of the Department of Jurisprudence of the Institute of History and Law of Abai KazNPU
e-mail: zhanel.sailibaeva@mail.ru

INSTITUTE OF FREE LEGAL AID IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Abstract

The right to legal assistance is one of the fundamental rights proclaimed by the Constitution of the Republic of Kazakhstan. Ensuring this right is a guarantee of a fair trial, protection from unfounded accusation and conviction, unlawful restriction of human and civil rights and freedoms.

Keywords: pay for lawyers, free legal aid, budget financing, quality of legal aid, state guarantee.

Введение. Одним из ключевых признаков правового государства является наличие эффективного правового механизма, обеспечивающего доступ граждан к правосудию. Однако не все граждане могут позволить юридическую консультацию или услуги адвоката, поэтому в мировой практике существуют различные формы поддержки таких слоев населения. Одной из таких форм является оказание бесплатной юридической помощи.

Основная часть. Правовая помощь является основным инструментом в предоставлении доступа к правосудию путем обеспечения равенства перед законом, права на адвоката, права на справедливое судебное разбирательство. В европейских странах и США правовая помощь характеризуется как предоставление

помощи гражданам, которые по каким-либо причинам (в особенности по финансовым) не могут позволить себе представителя и доступ к системе правосудия.

Любой человек имеет право на бесплатную юридическую помощь, если им удовлетворяются два условия. Во-первых, это отсутствие достаточных средств для оплаты юридической помощи, и, во-вторых, когда этого требуют интересы правосудия («проверка обстоятельств дела»). Эти два условия определены как в пункте 3(с) статьи 6 Европейской конвенции по правам человека (ЕКПЧ), так и в пункте 3(d) статьи 14 Международного пакта по гражданским и политическим правам.

В вопросе рассмотрения услуг бесплатной юридической помощи как комплексной и со-

циальной помощи примечателен опыт России. Так, Федеральным законом РФ «О бесплатной юридической помощи» от 21 ноября 2011 г. №324-ФЗ был закреплен правовой механизм института бесплатной юридической помощи. В настоящее время в России она оказывается в двух формах:

1) бесплатная юридическая помощь на основе заключения соглашения об оказании бесплатной юридической помощи;

2) безвозмездная правовая помощь.

При этом оказание безвозмездной правовой помощи осуществляется адвокатами на **добровольных** началах, и предусматривает, что адвокат или адвокатское образование **сами определяют объем и порядок оказания бесплатной юридической помощи**, на безвозмездной основе, определенное количество часов в год или определенным категориям лиц [1].

Оказание услуг безвозмездной помощи **не является обязательным**, но данные об оказанных услугах публикуются, что служит хорошей рекламой самих юристов, адвокатов и юридических фирм.

Считаем, что внедрение в Республике Казахстан комплексной социальной юридической помощи (*pro bono*) не должно ограничивать оказание такой помощи по часам. Что касается ограничения по лицам, то считаем, что услуги должны оказываться:

1) лицам, находящимся в трудной жизненной ситуации в соответствии с Законом Республики Казахстан «О специальных социальных услугах» (сироты, бездомные люди, безнадзорные несовершеннолетние, освобожденные из мест лишения свободы и т.д.);

2) участникам Великой Отечественной войны и лицам, приравненным к ним;

3) инвалидам 1 и 2 группы;

4) пенсионерам по возрасту;

5) престарелым и инвалидам, проживающим в медико-социальных учреждениях для престарелых и инвалидов общего типа.

Международный опыт также указывает на позитивное влияние услуг бесплатной юридической помощи на общее развитие правосудия в стране.

В настоящее время во Франции услуги по бесплатной юридической помощи *pro bono* предоставляются - в виде консультаций с целью обеспечения доступа граждан к правовой информации и для того, чтобы граждане могли принимать взвешенные с юридической

точки зрения решения. Таким образом, услуги не предоставляются по вопросам, связанным, например, с судебным представительством или представительством по уголовным делам, т.е. в тех сферах, где услуги адвокатов оплачиваются в рамках государственной системы субсидируемой юридической помощи [3].

Порядок оказания бесплатной юридической помощи. В Республике Казахстан в настоящее время существует понятие гарантированной государством юридической помощи, установленной Законом Республики Казахстан от 3 июля 2013 года (далее - Закон). Согласно п.2 ст.8 Закона гарантированная государством юридическая помощь, оказывается лицам, имеющим право на получение бесплатной гарантированной государством юридической помощи, в случаях и порядке, установленных законодательством Республики Казахстан об административных правонарушениях, уголовно-процессуальным, гражданским процессуальным законодательством Республики Казахстан и Законом Республики Казахстан «Об адвокатской деятельности».

Однако отличие гарантированной государством юридической помощи от безвозмездной юридической помощи, заключается в том, что гарантированная государством юридическая помощь оказывается только в определенных случаях, указанных в законодательстве, и она оплачивается государством.

Услуги могут оказываться юридическим сообществом на безвозмездной основе и на **добровольных началах**. При этом минимальный объем и порядок оказания таких услуг должен регулироваться самими адвокатами, юристами, в лице саморегулируемых организаций, профессиональных объединений и т.д.

Внедрение подобных услуг в Республике Казахстан поможет укрепить доступ граждан к правосудию, снизить социальную напряженность, повысить правовую ответственность и юридическую грамотность.

Механизм поощрения юристов, оказывающих подобные услуги гражданам. Разумеется, в целях стимулирования юридического сообщества, необходимо законодательно предусмотреть механизм поощрения юристов, оказывающих подобные услуги гражданам. Так, к примеру, государством может стимулироваться деятельность субъектов по оказанию комплексной соци-

альной юридической помощи посредством присуждения почетных званий для субъектов, осуществляющих такую деятельность.

Также субъекты, оказывающие услуги безвозмездной помощи могут претендовать на определенные налоговые льготы. А в случае если оказание комплексной социальной юридической помощи привело к положительному результату, выразившемуся в получении клиентом денег, субъект юридической помощи может иметь право на получение вознаграждения в размере не более десяти процентов от имущественного взыскания, а также расходы по оплате государственной пошлины.

Также, для адвокатов, оказывающих услуги необходимо предусмотреть преимущественное право включения в список адвокатов, участвующих в системе оказания гарантированной государством юридической помощи.

Эти поощрения, безусловно, стимулируют развитие в юридическом сообществе Казахстана услуг на началах бесплатной юридической помощи. Однако последнее слово в любом случае будет оставаться за самими юристами, так как услуги оказываются исключительно **добровольно**.

Необходимым видится также законодательно прописать обязанность по **опубликованию открытой информации** об объеме и количестве оказанных ими услуг.

Выводы. На перспективность развития услуг безвозмездной помощи указывают и мировые тенденции, существующие в данном направлении. Так, на международном уровне была принята Декларация принципов *pro bono* Международной ассоциации юристов (ИВА) 2008 г.

В ней сформулировано полное определение понятия «оказание юридической помощи на основе *pro bono*, содержащее все его основные признаки: «оказание юридической помощи с тем же уровнем качества, который предоставляется коммерческим клиентам, без вознаграждения или ожидания вознаграждения и в связи с поддержкой малообеспеченных, уязвимых и оказавшихся на обочине жизни общества слоев населения, а также сообществ и организаций, предоставляющих им поддержку» [4].

Таким образом, внедрение в казахстанскую юридическую практику комплексной социальной юридической помощи, пойдет на пользу не только самим гражданам Республи-

ки Казахстан, которые смогут получить доступ к бесплатной, высококвалифицированной юридической помощи, но и самому юридическому сообществу.

Во-первых, подобная практика повысит социальную ответственность юристов. Сделает доступ к юридическим услугам более доступным для населения, при этом стимулируя самих юристов поощрениями и льготами. Во-вторых, внедрение прогрессивного международного опыта, будет способствовать дальнейшей модернизации казахстанской юридической системы.

При этом в настоящее время многие адвокаты и юридические фирмы в Казахстане уже оказывают бесплатную юридическую помощь и консультации, хотя объем такой помощи остается небольшим. И движут юридическими фирмами не только благотворительные цели, но позитивная реклама самой фирмы, улучшение имиджа и создание доверительной атмосферы во взаимоотношениях с клиентом.

В образовательных целях в 2012 году некоторыми казахстанскими вузами были созданы юридические клиники, в которых предоставляются услуги социально-уязвимым слоям населения. Так, например, в КИМЕР студенты юридического факультета под руководством профессоров оказывают такую помощь. Юридическая клиника занимается вопросами по гражданскому, административному, семейному и трудовому законодательству [5].

В любом случае такая инициативная помощь нуждается в законодательном урегулировании и поддержке со стороны государства.

В интервью телеканалу Хабар от 21 августа 2017 года Глава Государства Н.А. Назарбаев отметил важность углубления вопроса верховенства закона, поднятия роли адвокатуры и прокуратуры. Так, чтобы гражданин мог получить в суде справедливое разрешение своего вопроса, без телефонного звонка или вмешательства [6].

Обеспечение верховенства закона также является одной из президентских реформ в рамках Плана нации - 100 конкретных шагов.

Внедрение комплексной социальной юридической помощи безусловно, будет являться одним из методов укрепления верховенства закона в Республике Казахстан.

Список использованной литературы:

1. Рябцева Е.В. «Pro bono» как направление деятельности адвокатуры: Российский опыт // *Eurasianadvocacy*, - №1(14), 2015. – С. 18-21.
2. http://news.trust.org/spotlight/2016_TrustLaw_Index_of_Pro_Bono
3. Чистилина Д.О. Формы реализации pro bono в России и за рубежом // *Известия юго-западного государственного университета. Серия: история и право.* - №4(21). 2016 – С. 25-32.
4. Ярошенко Ю.О., Зубарев А.А. К вопросу о соотношении бесплатной юридической помощи и помощи pro bono в РФ // *Социально-экономические исследования, гуманитарные науки и юриспруденция: теория и практика*, - №11, 2016, – С. 260-265.
5. Назханов Т. Pro bono / https://forbes.kz/blogs/blogsid_23868
6. Нурсултан Назарбаев: Надо воспитывать судей / *Информационное агентство Zakon.kz* / <http://www.zakon.kz/4874165-nursultan-nazarbaev-nado-vozpityvat.html>

**ЖЕДЕЛ ІЗДЕСТІРУ ҚЫЗМЕТІ
ОПЕРАТИВНО-РОЗЫСКНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ
OPERATIONAL SEARCH ACTIVITY**

УДК: 343.102: 351.745.7

МРНТИ: 10.71.43

С.Ж.Кусаинов¹

*¹к.ю.н., старший преподаватель кафедры юриспруденции Института Истории и права
КазНПУ им.Абая
e-mail: zagalbaili@mail.ru*

**ДОКАЗАТЕЛЬСТВЕННОЕ ЗНАЧЕНИЕ МАТЕРИАЛОВ, ПОЛУЧЕННЫХ
ОПЕРАТИВНО-РОЗЫСКНЫМ ПУТЕМ**

Аннотация

Оперативно – розыскная информация должна быть преобразована в доказательство процессуальным путем. Для приобщения к материалам уголовного дела полученная информация проверяется следственными действиями, закрепленными в УПК. Результаты оперативно-розыскной деятельности, представляемые для использования в доказывании по уголовным делам, должны позволять формировать доказательства, удовлетворяющие требования уголовно-процессуального законодательства.

Ключевые слова: Конституция, оперативно-розыскная деятельность, оперативно-розыскные мероприятия, доказательства, доказывание.

С.Ж. Кусаинов¹

*¹з.э.к., Абай атындағы ҚазҰПУ, Тарих және құқық институтының, құқықтану кафедрасының аға оқытушысы.
e-mail: zagalbaili@mail.ru*

**ЖЕДЕЛ-ІЗДЕСТІРУ ЖОЛЫМЕН АЛЫНҒАН МАТЕРИАЛДАРДЫҢ
ДӘЛЕЛДЕМЕЛІК МӘНІ**

Аңдатпа

Жедел-іздістіру ақпараты іс жүргізу жолымен дәлелдеме ретінде өзгертілуі тиіс. Қылмыстық іс материалдарына қосу үшін алынған ақпарат ҚПК-де бекітілген тергеу әрекеттерімен тексеріледі. Қылмыстық істер бойынша дәлелдеуде пайдалану үшін ұсынылатын жедел-іздістіру қызметінің нәтижелері қылмыстық іс жүргізу заңнамасының талаптарын қанағаттандыратын дәлелдемелерді қалыптастыруға мүмкіндік беруге тиіс.

Түйін сөздер: Конституция, жедел-іздістіру қызметі, жедел-іздістіру іс-шаралары, дәлелдемелер, дәлелдеу.

S.Kussainov¹

*¹Head of the jurisprudences of the Institute of History and Law named after Abai Kazak National Pedagogical University
e-mail: zagalbaili@mail.ru*

THE EVIDENTIARY VALUE OF THE MATERIALS OBTAINED BY OPERATIONAL INVESTIGATION

Abstract

Operational-search information should be transformed into evidence by procedural means. For introduction to materials of criminal case the received information is checked by the investigative actions fixed in the criminal procedure code. The results of operational investigative activities submitted for use in proving in criminal cases should allow the formation of evidence that meets the requirements of criminal procedural legislation.

Key words: the Constitution, operational-search activity, operational-search actions, proofs, proof

В соответствии ст. 121 п.1 УПК РК доказывание состоит в собирании, исследовании, оценке и использовании доказательств с целью установления обстоятельств, имеющих значение для законного, обоснованного и справедливого разрешения дела.

Установление такой совокупности фактов и обстоятельств, имеющих значение для разрешения уголовного дела при помощи доказательств, по существу невозможно без проведения оперативно - розыскных мероприятий и использования оперативно-розыскной информации.

В ст. 14 Закона РК «Об оперативно-розыскной деятельности» указывается, что результаты ОРД могут быть использованы в следующих направлениях:

– материалы, полученные в процессе оперативно-розыскной деятельности, могут быть использованы для подготовки и осуществления следственных действий и проведения оперативно-розыскных мероприятий по предупреждению, пресечению и раскрытию преступлений, а также в процессе доказывания по уголовным делам при условии их проверки в соответствии с положениями уголовно-процессуального законодательства Республики Казахстан, регламентирующими сбор, исследование и оценку доказательств;

- материалы оперативно-розыскной деятельности могут быть использованы при выполнении других задач, предусмотренных статьей 2 настоящего Закона, после их проверки в порядке, установленном законо-

дательством Республики Казахстан, за исключением результатов, полученных в ходе разведывательной и контрразведывательной деятельности, для которых порядок их использования устанавливается ведомственными нормативными актами.

- материалы, полученные в результате проведения оперативно-розыскных мероприятий, до облечения их в форму, предусмотренную уголовно-процессуальным законодательством Республики Казахстан, либо при отсутствии возможности ввести их в уголовный процесс не являются основанием для ограничения прав, свобод и законных интересов физических и юридических лиц;

- не подлежат разглашению сведения об организации оперативно-розыскной деятельности, о конкретных оперативно-розыскных мероприятиях, источниках и способах получения информации, составляющей государственную или иную охраняемую законом тайну, за исключением случаев, предусмотренных законодательством Республики Казахстан, а также сведения, затрагивающие личную жизнь, честь и достоинство человека и гражданина.

- за разглашение сведений об оперативно-розыскной деятельности лица, которым они стали известны в результате выполнения профессиональных обязанностей, несут ответственность, предусмотренную законами Республики Казахстан.

Таким образом, результаты проведения оперативно-розыскной деятельности можно

делить на две группы данных: фактические данные, непосредственно указывающие на признаки уголовного правонарушения, которые могут быть использованы в уголовном процессе в качестве доказательств и фактические данные, которые носят вспомогательный характер. Данные, относящиеся к первой группе, должны быть процессуально закреплены и отвечать требованиям, предъявляемым к доказательствам. Данные, имеющие вспомогательное значение, оформляются по правилам оперативного делопроизводства и могут использоваться, к примеру, при выборе тактических приемов проведения следственных действий. Следует иметь в виду, что результаты оперативно-розыскной деятельности в силу ее специфики не всегда могут иметь процессуальное значение и официально использоваться в уголовном процессе. Чаще, наоборот, они выступают лишь в качестве информации, которая может быть легализована в официальных следственных действиях и представлена как их результат. Это может быть вызвано причинами, связанными с реализацией оперативно-розыскного принципа конспирации, преимущественно негласных начал этой деятельности.

При проведении оперативно-розыскных мероприятий отсутствуют процессуальные гарантии достоверности сведений, которые используются для установления обстоятельств, предусмотренных в УПК РК. Исходя из этого сведения, полученные в ходе проведения оперативно-розыскных мероприятий, сами по себе не являются доказательствами. Как отмечают ученые-процессуалисты, именно поэтому Закон об ОРД декларирует возможность использования результатов ОРД в доказывании по уголовным делам в соответствии с положениями уголовно-процессуального законодательства Республики Казахстан, регламентирующими собирание, закрепление, исследование и оценку доказательств.

В Конституции РК (ст.77 п.9) закреплено, что доказательства, полученные с нарушением закона, признаются не имеющими юридической силы. Кроме этого, УПК РК указывается, что доказательства, полученные с нарушением требований уголовно-процессуального закона, являются не допустимыми.

Закон РК «Об оперативно-розыскной деятельности» и УПК РК допускают возможность использования результатов ОРД в до-

казательства представляет собой деятельность дознавателя, следователя, прокурора, суда при участии других субъектов, которая заключается в поиске и обнаружении источников информации, получении из найденных источников сведений об обстоятельствах, имеющих значение для дела, и в закреплении добытых сведений в установленном законом порядке.

Процесс сбора доказательств начинается с поиска и обнаружения носителя информации, поскольку получить необходимые сведения невозможно, не обнаружив их источников. Роль ОРД здесь заключается в том, чтобы обнаружить источники и (или) носители информации: предмета, сохранившего на себе следы преступления; человека, в сознании которого запечатлелись имеющие значение для дела обстоятельства, и др. В частности, важно определить и обнаружить предмет посягательства в тех случаях, когда законодатель дифференцирует ответственность в зависимости от того, на какой предмет направлено деяние, поскольку от этого зависит квалификация содеянного. Не обнаружив орудие или средство преступления, в отдельных случаях невозможно доказать наличие как самого состава преступления, так и причастности к нему конкретного лица. Установление вещи, которая была предметом посягательства, важно еще и потому, что она признается вещественным доказательством.

Когда преступление совершено в условиях не очевидности, виновное лицо устанавливается преимущественно оперативным путем. Нередко при помощи оперативно-розыскных средств и методов выявляются свидетели (очевидцы) преступления. Применительно к латентным преступлениям выявляются сам их факт, потерпевшие лица, которым преступлением причинен вред, что имеет значение для определения их процессуального положения, обеспечения им возможности пользоваться установленными законом правами, охраны их законных интересов. Определение потерпевших от преступления в ряде случаев важно и для решения вопроса о возбуждении уголовного дела. Знание обстоятельств, характеризующих личность потерпевшего, свидетеля, подозреваемого, обвиняемого, имеет значение для выдвижения не только оперативно-розыскных, но и следственных версий, выработки тактики их допроса, оценки показаний, проведения последующих следствен-

ных версий, выработки тактики их допроса, оценки показаний, проведения последующих следственных действий с их участием.

В научной литературе также говорится о необходимости отличать от свойств доказательства требования, предъявляемые к ним для того, чтобы они могли быть использованы для обоснования процессуальных решений. К таким требованиям относятся допустимость, достаточность, относимость и достоверность доказательств.

Итак, результаты ОРД, представляемые для использования в доказывании по уголовным делам, должны позволять формировать доказательства, удовлетворяющие требованиям уголовно-процессуального законодательства, предъявляемым к доказательствам в целом, к соответствующим видам доказательств; содержать сведения, имеющие значение для установления обстоятельств, подлежащих доказыванию по уголовному делу, указания на ОРМ, при проведении которых получены предполагаемые доказательства, а также данные, позволяющие проверить

в условиях уголовного судопроизводства доказательства, сформированные на их основе.

Резюмируя вышесказанное можно сделать следующие выводы, чтобы стать доказательствами, результаты оперативно-розыскной деятельности должны отвечать ряду условий. Во-первых, эти результаты должны быть получены в ходе проведения оперативно-розыскных мероприятий, прямо указанных в ст. 11 Закона РК «Об оперативно-розыскной деятельности».

Во-вторых, сами эти ОРМ должны быть проведены уполномоченным на то органами, указанным в Законе РК «Об оперативно-розыскной деятельности», при наличии законных оснований, предусмотренном в ст. 10 Закона РК «Об ОРД».

В-третьих, результаты проведенных оперативно-розыскных мероприятий должны найти отражение в оперативно-служебных документах.

Список использованной литературы

1. Конституция Республики Казахстан – Принята 30.08.1995 г. – Алматы: ЮРИСТ, 2013. – С.44.
2. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан – Принят 04.07.2014 г. – Алматы: ЮРИСТ, 2015. – С.356. (с изм. и доп. по сост. на 07.06.2018 г.)
3. Закон Республики Казахстан от 15 сентября 1994 года № 154-ХІІІ «Об оперативно-розыскной деятельности» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 03.07.2017 г.)
4. Дубоносов Е.С. Основы оперативно-розыскной деятельности: Курс лекций / под ред. заслуженного деятеля науки РФ д.ю.н., профессора Синилова Г.К..М., 2002г. – С.127.
5. Оперативно-розыскная деятельность. Учебник. 2-е изд., доп. и перераб./ Под ред. К.К.Горяинова, В.С.Овчинского, Г.К.Синилова, А.Ю.Шумилова-М.: ИНФРА-М, 2004.ХІV, – С.848.

**БІЛІМ БЕРУ ҚҰҚЫҒЫ
ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЕ ПРАВО
EDUCATIONALLAW**

УДК:34.37.016
МРНТИ:10.01.45

А.О. Қасымбек¹

*¹Абай атындағы ҚазҰПУ-ті Тарих және құқық институты құқықтану кафедрасы
Алматы қ., Қазақстан
e-mail: aliya@mail.ru*

Г.Н. Рахимова²

*²Абай атындағы ҚазҰПУ-ті Тарих және құқық институты құқықтану кафедрасы
Алматы қ., Қазақстан
e-mail: gakku_almatycity@mail.ru*

**БОЛАШАҚ ЗАҢҒЕРЛЕРДІҢ КӘСІБИ DAҒДЫЛАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ
МӘСЕЛЕЛЕРІ**

Аңдатпа

Мақалада болашақ заңгерлердің кәсіби дағдыларын қалыптастыру мәселелері қарастырылған.

Қазіргі таңда кәсіби заңгер кәсіби міндеттерін атқарумен қатар әріптестерімен, заң қызметін тұтынатын тұтынушылармен, жалпы қоғаммен ынтымақтастық орната білу де қажет. Сонымен бірге, мемлекет пен азаматтардың және ұйымдардың арасында қарым-қатынастың жаңа жүйесінің дамуы олардан коммуникативтік белсенділіктің алуан түрлерін, кеңінен пайдалануды қажет етеді, демек, заңгерлерді кәсіби дайындау мәселесінің маңызы артып отыр. Мұндай жағдайда болашақ заңгерлерді кәсіби дайындау қызметінің де рөлі артады.

Түйін сөздер: заң білімі, заңгердің кәсіби дағдылары, кәсіби құзыреттілік, оқытудың интерактивті тәсілдері.

А.О. Қасымбек¹

*¹Институт истории и права КазНПУ имени Абая, кафедра «Юриспруденция»
г. Алматы, Казахстан
e-mail: aliya@mail.ru*

Г.Н. Рахимова²

*²Институт истории и права КазНПУ имени Абая, кафедра «Юриспруденция»
г. Алматы, Казахстан
e-mail: gakku_almatycity@mail.ru*

**ПРОБЛЕМЫ ФОРМИРОВАНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ НАВЫКОВ
БУДУЩИХ ЮРИСТОВ**

Аннотация

В данной статье рассматривается проблемы формирования профессиональных навыков будущих юристов.

Сегодня у профессиональных юристов возникает потребность не только в знаниях и умениях решать профессиональные задачи, но и в способностях к сотрудничеству с коллегами, а также с реальными и потенциальными потребителями юридических услуг, общественностью. Кроме того, развитие новой системы взаимоотношений между государством, гражданами и организациями предполагает более широкое использование ими различных способов коммуникационной активности, следовательно, вопрос о профессиональной подготовке юристов приобретает особую актуальность. В этой ситуации усиливается роль профессиональной подготовки будущих юристов.

Ключевые слова: юридическое образование, профессиональные навыки юриста, профессиональные компетенции, интерактивные методы обучения.

A.O.Kassymbek¹

*¹Institute of History and Law of KazNPU of a name of Abay, Chair of "Jurisprudence"
Almaty, Kazakhstan
e-mail: aliya@mail.ru*

G.N. Rakhimova²

*²Institute of History and Law of KazNPU of a name of Abay, Chair of "Jurisprudence"
Almaty, Kazakhstan
e-mail: gaku_almatycity@mail.ru*

PROBLEMS OF FORMATION OF PROFESSIONAL SKILLS OF FUTURE LAWYERS

Abstract

This article examines the problems of forming the professional skills of future lawyers.

Today, professional lawyers need not only knowledge and skills to solve professional problems, but also in the ability to cooperate with colleagues, as well as with real and potential consumers of legal services, the public. In addition, the development of a new system of relations between the state, citizens and organizations assumes a wider use of various methods of communication activity, hence the issue of the training of lawyers becomes particularly relevant. In this situation, the role of professional training of future lawyers is growing.

Key words: juridical education, professional skills of a lawyer, professional competences, interactive teaching methods.

Қазіргі таңда заң білімін беру жүйесінде тәжірибелік бағыттың жеткіліксіз екенін жоғары оқу орындарының профессорлары мен оқытушылары да, студенттер де, әр түрлі саланың практик заңгерлері де, сот және құқық қорғау органдарының, мемлекеттік құрылымдар мен бизнес-қауымдастықтар басшыларының барлығы да мойындайды. Еліміздегі заң мамандарын дайындайтын оқу орындарының көптігіне қарамастан, білім беру қызметін «тұтынушылардың» барлығы қоғамда құзырлы, кәсіби заңгерлерге деген сұраныстың жоғары екенін жақсы біледі. Ал саны бар да сапасы жоқ оқу орындарының түлектері жыл сайын Қазақстандағы заңгерлер санын толықтырып қана отыр.

Осыған байланысты, заңгердің кәсіби құзыреттілігі дегеніміз не және оның құрамдас бөліктері неден тұратындығын анықтап алу қажет.

Кез келген қалыптасқан заңгер жоғары оқу орнын бітіріп, заңгер мамандығы дипломын алғаннан кейін мамандығына үйренгеніне оның қанша күш-жігері мен уақытының кеткені, алғаш жұмысқа тұрған кезінде қандай қиыншылықтармен қақтығысқандықтары туралы айтып бере алады. Тіпті, бітіруші курс студенттерінің өзі өндірістік тәжірибеден

келгенде, теория жүзінде университетте алған білімдері мен тәжірибедегі қызметтің мүлдем бір-біріне сай келмейтіндігі туралы пікірмен оралады. Осыдан келіп, студенттер арасында теориядағы білімді практикада бір жыл ішінде меңгеруге болады немесе университет диплом алу үшін ғана, ал қалғанын практикаға барғанда жақсы үйреніп алуға болады деген сықылды жаңсақ пікірлер қалыптасқан.

Демек, бұдан шығатын қорытынды, отандық заң білімі жоғары оқу орнының түлегіне ең маңыздыны, яғни кәсіби ортада жұмыс істеу қабілетін, оның жұмыс істейтін саласында кәсіби қызметті шынайы жүзеге асыру қабілетін «толық бермейді».

Студенттің жоғары оқу орнында алған көптеген оқу пәндері бойынша теориялық білімдерінің жиынтығы – бұл оның тек болашақ кәсіби маман ретінде қалыптасуына қажетті құрамдас бөліктің бірі ғана болып табылады. Алатын біліммен қатар студент тәжірибелік компонентті құрайтын кәсіби қабілеттердің де белгілі бір жиынтығын меңгеруі қажет. Кәсіби дағдыларды меңгеруі кәсіби жетістік үшін қажетті екінші компонент болуы қажет. Құзырлы заңгер – бұл тек құқықтың теориялық негіздерін, салалық

заңнаманы ғана білетін адам емес, сонымен қатар, кәсіби дағдылардың жиынтығын меңгерген, кәсіби қызметті жүзеге асыра алатын маман. Демек, мынадай формуламен жүру қажет: құқық саласы бойынша білім→тәжірибелік дағдылар→кәсіби құзыреттілік.

Осыдан келіп, ЖОО профессорлары мен оқытушылары ғана емес, тұтастай заң білімін беру жүйесі мен заңгерлердің кәсіби қауымдастығы студенттерге жауабын беруі қажет мынадай заңды сұрақ туындайды:

1. ЖОО оқу барысында кәсіби дағдыдан өтіп, заңгердің тәжірибелік дағдысын меңгеруге болады ма?

2. Заң білімін беретін ЖОО-да болашақ кәсіби қызметке барынша жақындатылған оқу курсы қалай ұйымдастырылуы қажет?

Бұл сұрақтардың шешімі – заң білімін беретін жүйеге білім берудің түбегейлі жаңа үлгісін енгізу және қолдану қажет. Оның мақсаты, болашақ заңгерлерге тек теориялық білім беріп ғана қоймай, заңгердің кәсіби дағдыларын қалыптастыру болып табылады. Кәсіби дағдыларға үйрету дегеніміз – бұл оқу үрдісінде әдістемелік құралдармен жинақталып берілетін практикалық тәжірибе [1]. Жалпы, «дағды», соның ішінде «кәсіби дағды» деп нені түсінуге болады? Егер дағды – бұл адаммен әлеуметтік ортада жасалатын белгілі бір қызметтер реті мен жүріс-тұрыс үлгісі болса, кәсіби дағды – бұл кәсіби қызмет саласында жасалатын белгілі бір қызметтер реті мен жүріс-тұрыс үлгісі болып табылады. Мысалы, заңгердің кәсіби қызметінде: тергеушінің, прокурордың, адвокаттың, нотариустың, соттың және т.б.

Кәсіби заңи қызметтің әралуан салалары бар және олардың өзіндік ерекшеліктері тағы бар. Соған қарамастан, кез келген заңгер кәсіби қызметтерін жүзеге асыруына қажетті ең аз дегенде мынадай дағдыларды меңгеруі қажет:

- Әртүрлі құқықтық даулармен байланысты жағдайларда кәсіби этика тұрғысынан дұрыс іс-қимылды таңдау;

- Құқықтық көмек сұраған адаммен қатынас орнатуға қажетті коммуникативтік дағдылар, ол адамнан маңызды, қажетті ақпараттар алу, сонымен қатар, оған дұрыс заңи кеңестер беру;

- Құқықтық көмекке жүгінген тұлғаның мүддесіне сай іс бойынша позицияны дайындау;

- Әртүрлі құқықтық құжаттарды жасау (нормативтік, процессуалдық және т.б.);

- Бұзылған құқықтарды қорғаудың нысаны мен тәсілдерін таңдау, құқықтық дауларды сот арқылы немесе сотөндірісіне баламалы құралдармен шешу жолдарны білу;

- Көпшілік алдында сөйлеу және оған дайындала білу.

Біздегі заң білімін беру жүйесінде қалыптасқан тарихи дәстүр бойынша студентті ең алдымен теориялық білімге баулу. Заң білімін беретін ЖОО студенті оқу процесі барысында ұсынылатын оқу пәндері мен құқық салаларын бірдей жақсы меңгеріп, хабардар болуы қажет. Студенттен ой өрісінің кеңдігі, құқықтық реттеудің барлық саласы бойынша негізгі білімді меңгеруі талап етіледі. Құқықтық реттеудің қоғамда жинақталған тәжірибесінің күннен күнге артуына байланысты бұл міндеттің жүзеге асырылуы қиындай түсуде.

Құқық саласындағы теориялық білімді қалыптастыруға және салалық заңнаманы үйретуге бағытталған заң білімін берудің қазақстандық жүйесінен заң білімін берудің шет елдік жүйесінің ерекшелігі, дәлірек АҚШ пен Ұлыбританияда студенттер теориялық біліммен қатар, оларға ЖОО қабырғасынан шыға сала құқықтық реттеудің қандай да бір саласында, нақты бір істер бойынша сот өндірісінің белгілі бір сатыларында кәсіби қызмет атқаруға және т.б. мүмкіндік беретін кәсіби дағдыларға үйреніп шығады.

Біздегі заң білімін беру жүйесінің тағы бір ерекшелігі студенттердің білімі құқықтық салалары мен институттары бойынша қалыптастырылады, бұл оқу процесі бойынша нақты белгіленген, шектелген. Осының салдарынан заң факультетінің түлегі оқуды тәмамдап жұмысқа тұрғанда кейде материалдық құқық пен процессуалдық құқықты (мысалы азаматтық құқықты азаматтық іс-жүргізу құқықымен, қылмыстық құқықты қылмыстық іс-жүргізу құқықымен) байланыстыра алмай жатады. Сондықтан болашақ заңгерді дайындау процесі оның тек құқық салалары мен институттарын ғана меңгеріп қоймай, оның шынайы өмірде жұмыс істейтін кәсіби заңи қызмет салалары бойынша да хабардар болуына, қалыптасуына үйрету қажет.

Мәселен, оқу процесінің алғашқы екі курсына студент теориялық-құқықтық және тарихи-құқықтық пәндерді, құқық салалары-

ның жүйесін, салалық заңнама жүйесін меңгереді. Ары қарай, үшінші курста, студентке кәсіби қызмет саласына бағытталған оқу пәндерін ұсынуға болады, мысалы, нақты бір категориядағы істер бойынша жұмыс істеуді, әр түрлі құқық саласы бойынша алған білімдерін байланыстыруды үйрететін «Заңгердің кәсіби дағдысы» арнайы оқу курсы сияқты.

Кәсіби дағдылар заңи сипаттағы бөліктермен қатар психологиялық, коммуникативтік, лингвистикалық және т.б. сипаттағы қабілеттерден тұрады. Дағдыларға үйрету пән аралық сипатта болады және заңгерлерді дайындаудың отандық жүйесіне тән құқық салалары арасындағы бытыраңқылықты құқықтық компонентті заңтанумен шектес басқа салалар бойынша біліммен және дағдылармен толықтыру (мысалы, психология, филология) арқылы да ұсынуға болады.

Сонымен қатар, студенттерді кәсіби заңи дағдыларға үйретуде заңи клиникаларының маңызы өте зор. Онда студенттер тұрғындардың әлеуметтік қорғалмаған категориясына тегін құқықтық көмек бере отырып заңгер кәсібін меңгертін болады. Өкінішке орай, қазіргі таңда заңи клиникалары заңи білімін беретін жоғары оқу орындарының бәрінде бар деп айта алмаймыз.

Сонымен қатар, студентке оқу барысында өзін болашақ маман ретінде сезінуіне мүмкіндік беретін оқытудың «пікір-талас», «шағын топтардағы жұмыс», «рөлдік ойын», «дөңгелек үстел», «ой талқы» және т.б. сияқты интерактивтік тәсілдер мен әдістер жиі қолданылуы қажет. Мұндай әдістер мен тәсілдер оқу процесін тәжірибеге барынша жақындата түсуге, студенттерге болашақта кәсіби қызметтерін жүзеге асыруларына мүмкіндік беретін дағды мен қабілетті меңгеруіне ықпал етеді. Мысалы, өз тәжірибемізден, осы аталған тәсілдердің ішіндегі «пікір-талас» пен «шағын топтардағы жұмыс» әдістерінің қолданылу тәртібіне тоқталып өткіміз келіп отыр [2].

Пікір-талас. Пікір-таласқа қатысушының мақсаты – мәселені шешу үшін оның ұсынып отырған жолының дұрыс екендігіне басқаларды сендіру.

Құқықтық пәндер бойынша семинар сабағын пікір-талас түрінде өткізу білім берудің ең тиімді тәсілдерінің бірі болып табылады. Өйткені пікір-таластың нәтижесінде

студенттер өз пікірлері мен ойларын нақты әрі қисынға сай жинақтауға, өзінің көзқарасын қолдайтын нанымды фактілер мен қорытындылар табуға дағдыланып оны жетілдіре түседі. Сонымен қатар олар қоғамдық пікірге немесе жүргізіліп жатқан құқықтық саясатқа ықпал ете алу қабілеттерінің мүмкін екендігіне деген сенімдерін дамытады.

1. Дайындық жұмысы. Пікір-таластың тақырыбын анықтау.

2. Рөлдерді бөлу. Пікір-таласқа қатысатын қатысушыларды іріктеу. Оларды екі топқа, қарарды жақтаушыларға және қарсы шығушыларға бөлу.

3. Сабатқа қатысушыларды дайындау. Қатысушыларға «сындарлы дәлелдер» (қисынға сай баяндалған, үш немесе бес ережеге негізделген және фактілі материалдармен дәлелденген аргументтер) дайындауға алдын-ала қажетті уақыт беріңіз. Студенттердің пікір-таласта өз көзқарастарын қолдайтын нақты, қисынға сай дәлелдер дайындауына және мәселенің маңыздылығы мен өзектілігін түсінуіне көмектесіңіз.

Студенттерге пікірталасқа қатысудың қаншалықты пайдалы екендігін түсінуге, мысалы, сенің пікіріңмен келіспейтін қарсыласыңа дәлелді аргументтер туып айта білу қабілетіне дағдылануына көмектесу. Бұл басқалардың құқығын құрметтеу және оларды түсіне білу қабілетін дамытуға көмектеседі.

4. Пікірталасты өткізу. Пікірталасты өткізудің төменде келтірілген механизмі кең таралған. Бірақ сіз мұның жеңілдетілген тәртібін қолдануыңызға немесе оны басқа нысанда өткізуіңізге болады.

а) Төраға талқыланатын мәселені және ұсынылатын қарарды қысқаша түйіндейді, сөйлеудің регламентін бекітеді.

б) Төраға қарарды жақтайтын топтан бірінші сөйлеушіге сөз береді, және сындарлы дәлелдер келтіруді сұрайды. Топтың әрбір мүшесінің сөз сөйлеу тәртібі алдын-ала белгіленуі қажет. Төрағаның көмекшісі сөз сөйлеушіге сөйлеуге бөлінген уақыттың біткендігі туралы ескертуі қажет.

в) Төраға қарарға қарсы шығушы топтан бірінші сөйлеушіге сөз береді, және сындарлы дәлелдер келтіруді сұрайды.

г) Төраға әрбір топтың екінші сөз сөйлеушілеріне сөз береді. Осылай пікірталастың барлық қатысушылары сөйлеп болғанша жалғаса береді.

д) Келесі кезеңде әрбір қатысушыға қарсы тараптың дәлелдерін жоққа шығаруға және олардың сынына жауап беруге мүмкіндік беріледі. Жарыссөз барысында жана аргументтер келтіруге болмайды. Жарыссөзді әрқашан қарарға қарсы топтың өкілдері бастайды. Оның тәртібі алдыңғы кезеңді өткізудің тәртібіне ұқсас.

Осы кезеңде қатысушылар қарарға қатысты ұстанған позицияларының себептерін баяндай алады. Олар сұрақтарға жауап береалады, бірақ өз позицияларының дұрыстығын дәлелдеуге өтпеуі қажет.

Пікірталастың соңында қатысушылар қарсы тараптың пікірінің жүзеге асырылуының салдарын бағалауы қажет. Сонымен бірге, қолданыстағы заңды немесе жүзеге асырылып жатқан құқытық саясатты бағалау қажет болуы мүмкін.

Шағын топтардағы жұмыс. Сапалы деңгейде құқықты оқытып-үйретудің ең басты ерекшелігі – студенттердің белсенділігіне көңіл аудару. Олардың сабаққа қатысуын жоғарылатудың ең жақсы тәсілдерінің бірі – бұл ынтымақтастық рухындағы шағын топтардағы жұмыс.

Міндеті. Шағын топтарда жұмыс жасау арқылы студенттердің барлығының сабаққа белсенді түрде қатысу мүмкіндігі болады (топтың шешімін жариялау, спикер ретінде пікір-таласты жүргізу немесе

аудитория алдында сөз сөйлеу), әр түрлі көзқарасты құрметтеуді бір-бірінен үйренеді.

Пайдалану тәсілі

1. Қызмет түрін таңдаңыз. Бір-бірімен өзара келісілген әрекетті қажет ететін мәселені таңдап алу (тапсырманы орындау үшін қатысушылардың тиімді жұмыс істеуін қажет ететін мәселе таңдау қажет).

2. Қажетті негізді салу. «Шағын топтағы жұмыс» ойынының алдында қатысушылар тапсырманы орындауға қажетті кейбір материалдармен, ресурстармен және дағдылармен алдын-ала танысып алулары қажет.

3. Топтарды құру. Әдетте әрбір топ 3-5 қатысушыдан тұрады, бірақ өзгешеліктер де болуы мүмкін. Егер топ жұмысының нәтижесі жазбаша нысандағы құжат болуы керек болса, онда топ мүшелерінің санын 2-3 адамға қысқартқан дұрыс. Топтың саны тапсырманың сипатына және қатысушылардың бір-бірімен сындарлы түрде келісіп әрекет ете білу қабілеттеріне қарай анықталады.

4. Топтарға бөлудің мынадай тәсілін қолдануға болады: қатысушыларды 1,2,3,4 деп санап шығып, 1-ші нөмірдегілерді бір топ, 2-ші нөмірдегілерді екінші топ деп осылай топтастыру және т.б.

Қорытындылай келе, студенттерге құқық саласы бойынша іргелі негізгі білімді беретін отандық заң білімін беру жүйесінің артықшылықтарын сақтай отырып, заң білімін беретін оқу орындарындағы оқу процесін кәсіби дағдыларға үйрететін, интерактивті тәсілдерді пайдаланып өткізілетін, заман талабына сай жаңа бағыттағы арнайы оқу курстарының санын арттырып, толықтыру қажет деп санаймыз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. *Профессиональные навыки юриста / Под ред. М.В. Немьиной. – М., 2014. – С.211.*
2. *Қасымбек А.О. Мемлекет және құқық теориясы пәнінен семинар сабағына әдістемелік нұсқау. – Алматы, 2015. – 25 б.*

АБАЙ АТЫНДАҒЫ ҚАЗҰПУ ХАБАРШЫСЫ
«ЮРИСПРУДЕНЦИЯ» СЕРИЯСЫ
(nesibeli77@mail.ru)

Құрметті авторлар!

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің Тарих және құқық институты «Хабаршы/Вестник», Юриспруденция Сериясына 2018 ж. №4 шығарылымына заң ғылымдары бойынша ғылыми мақалаларды қарастырып, жариялауға қабылдайды.

Көлемі 10 беттен аспайтын мақаланы жариялау құны – 3500 теңге (пошта шығынынан бөлек). Мақаланың жарияланатындығы туралы шығарылған редколлегия алқасының шешімінен кейін сіздің электрондық поштаңызға реквизиттер бойынша қосымша мәліметтер жіберіледі.

Мақаланың қабылдану мерзімі – 2018 жылдың 1 желтоқсанына дейін.

Мақала жариялауға қатысты тапсырысты шығарылымның бас редакторының электрондық поштасына жіберіңіз:nesibeli77@mail.ru

Тапсырыс нысаны:

№	Автор туралы мәлімет
1	Аты-жөні (толық) + фото: 70x95
2	ИИН (төлем жасау үшін)
3	Ғылыми дәрежесі
4	Ғылыми атағы
5	Жұмыс орны
6	Қызметі
7	Индексі көрсетілген поштаның мекен-жайы (журнал жіберу үшін)
8	Электрондық пошта адресі, байланыс телефондары

Мақала тапсырыс парағына қоса тіркеледі. Мақаланың жазылу тәртібі төмендегідей рәсімделеді:

- ӨӨЖ (индекс) Сол жақ бұрышқа бас әріптермен – ӨӨЖ, ҒТАМР*;
- Бір жолдан кейін мақала атауы ортада БАС ӘРІПТЕРМЕН (қою шрифтпен);
- Бір жолдан кейін ортада автордың аты-жөні, ғылыми дәрежесі, атағы, жұмыс орны;
- Бір жолдан кейін аңдатпа (от **80 до 100** сөздерден) – үш тілде (қазақша, орысша және ағылшын);
- Бір жолдан кейін кілт сөздер (10-12 сөздерден немесе сөз тіркестерінен);
- Бір жолдан кейін мәтін;
- Бір жолдан кейін әдебиеттер тізімі (курсивтік шрифтпен);
- Мақала көлемі – 10 бет (минималды көлем – 5 бет, ерекше жағдайда – 15-17 бет);
- Мәтін Word 97-2003 редакторы бойынша терілуі тиіс;
- Шрифт Times New Roman;
- Кегль – 14;
- Жоларалық интервал 1,0;
- Парақ параметрі: жоғары және төменгі – 20 мм, сол – 30 мм, оң – 15 мм.

Сілтеме: дәйексөз тәртібі қатарымен – [1, с. 15] – **1** – дәйексөз қайнар көзі тәртібі, **15 б.** – бетін және оның номерін көрсету.

*ҒТАМР – Ғылыми-техникалық ақпараттың мемлекетаралық рубрикаторы.

*

Ескерту!

Мақала мәтіні былай құрылымдалған болуы керек: Кіріспе (өзектілігі, мақсаты және міндеттері, әдістемесі/ зерттеу әдісі); сондай-ақ, негізгі бөлім бірнеше құрылымдық құрамдас элементтерден құрылуы тиіс; негізгі тұжырымдар (қорытынды). Мақала мәтіні бетте екі бағанада орналасады.

**ВЕСТНИК КазНПУ ИМ. АБАЯ
СЕРИЯ «ЮРИСПРУДЕНЦИЯ»**

Уважаемые авторы!

Институт истории и права Казахского национального педагогического университета имени Абая принимает к рассмотрению и опубликованию научные статьи по юридическим наукам в № 4, 2018 г. издания «Хабаршы/Вестник», Серия «Юриспруденция».

Стоимость публикации объемом не более 10 страниц – 3500 тенге (без учета почтовых расходов). Реквизиты счета для производства оплаты сообщаются дополнительно на ваш электронный адрес после принятия редколлекцией решения об опубликовании присланной статьи.

Крайний срок представления статей – до 1 декабря 2018 г.

Заявку на публикацию следует отправлять по электронной почте гл. редактору издания: nesibeli77@mail.ru

Форма заявки:

№	Сведения об авторе
1	Ф.И.О. полностью +фото: 70x95
2	ИИН (для оформления счета на оплату)
3	Ученая степень
4	Ученое звание
5	Место работы
6	Занимаемая должность
7	Почтовый адрес с указанием индекса (для пересылки журнала)
8	Адрес электронной почты, контактный телефон

К заявке прилагается статья. Порядок оформления статьи см.ниже:

- В левом верхнем углу прописными буквами – УДК, МРНТИ*;
- Через строку название статьи по центру ЗАГЛАВНЫМИ БУКВАМИ (полу жирным шрифтом);
- Через строку ФИО автора, ученая степень, ученое звание, место работы – выравнивание по левому краю с отступом в 6 символов;
- Через строку аннотация (от **80 до 100** слов) – на трех языках (казахском, русском и английском);
- Через строку ключевые слова (не более 10-12 слов или словосочетаний);
- Через строку текст;
- Через строку список литературы (шрифт - курсив);
- Объем статьи – до 10 страниц (минимальный объем – 5 страниц, в исключительных случаях – 15-17 страниц);
- Текст должен быть набран в редакторе Word 97-2003;
- Шрифт Times New Roman;
- Кегль – 14;
- Междустрочный интервал 1,0;
- Параметры страницы: верхний и нижний – 20 мм, левый – 30 мм, правый – 15 мм.

Оформление ссылок: последовательно в порядке цитирования – [1, с. 15] – **1** – порядковый номер источника цитирования, **с.15** – указание на страницу и ее номер.

*МРНТИ – Межгосударственный рубрикатор научно-технической информации.

Внимание!

Текст статьи должен быть структурированным и состоять из: Введения (актуальность, цели и задачи, методология, метод исследования); основная часть, которая также может содержать несколько структурных составляющих элементов; основные выводы (заключение). Текст статьи размещается на странице в две колонки.

УДК 323.28
МРНТИ 11.25.41

Кузнецов Е.А.І

*Ід.и.н., профессор, Института Сорбонна-Казахстан при КазНПУ им. Абая,
г.Алматы, Казахстан*

АКТУАЛЬНОСТЬ БОРЬБЫ С КИБЕРПРЕСТУПНОСТЬЮ

Аннотация

В нынешнее время в условиях высокого развития ИКТ террористические организации, а также различные объединения экстремистского толка, берущие за основу догмы и положения религии ислам, получили своеобразный информационно-технологический «бонус» в виде различных социальных сетей и сообществ в Интернете. Данное обстоятельство позволяет им все более активно нести свою разрушительную идеологию и вербовать в свои ряды все больше и больше последователей в различных точках мира.

В данной статье рассмотрены некоторые проблемы распространения не только открытого призыва к террористическим действиям, но и предпосылок религиозного экстремизма, выражающихся в видео-проповедях сомнительного характера в таких широко используемых информационных ресурсах, как Youtubeи социальная сеть «В Контакте» на территории РК. В работе также проанализирована доступность подобных видео материалов и групп для казахстанского сегмента пользователей вышеуказанного видеохостинга и социальной сети.

Ключевые слова: информационное пространство, Интернет, социальные сети, идеология, интернет-сообщества, угроза, радикализм, религиозный экстремизм, терроризм, салафизм, Казнет

Е.А. КузнецовІ

*Іт.ғ.д., Абай атындағы Каз ҰПУ, Сорбонна-Қазақстан институтының профессоры,
Алматы қ., Қазақстан*

КИБЕРҚЫЛМЫСПЕН КҮРЕСУДІҢ ӨЗЕКТІЛІГІ

Аңдатпа

Бүгінгі таңда ақпараттық технологиялардың кең етек жайып, әлдеқайда озық дамуының арқасында кейбір террористік және экстремистік сипаттағы ұйымдардың қолына әлеуметтік желі мен видеохостингтер сияқты түрлі Ғаламтор құралдары түсіп, олардың ислам дінінің негізгі қағидалары мен догмалары негізінде бұрмаланып жасалған деструктивті идеологиясының әлдеқайда кең таралып, жаһанның түкпір-түкпіріне жетуіне өз үлесін қосып отыр.

Бұл мақалада террористік актілерге бүгінде желіде кеңінен таралған «ВКонтакте» атты әлеуметтік жүйесі арқылы ашық тікелей шақыру мәселесі ғана емес, сонымен қатар, терроризмнің анық бастамаларының бірі ретінде саналатын діни экстремизм алғышарттарының желідегі Youtube видеохостингі арқылы таралуы және де күмән тудыратын видео және аудио материалдардың, экстремизм идеяларын алға тартатын түрлі ғаламтор қауымдастықтарының мәселесі де қарастырылады.

Түйін сөздер: ақпараттық кеңістік, ғаламтор, әлеуметтік желілер, ғаламтордағы қауымдастық, идеология, радикализм және діни экстремизм, терроризм және салафизм, Казнет

Kuznetsov E.A.I

*Id.p.s., professor of the Institute of Sorbonne-Kazakhstan at Abai KazNPU,
Almaty, Kazakhstan*

RELEVANCE AGAINST CYBERCRIME

Abstract

Nowadays, in a condition of high ICT-s developments some terrorist organizations, as well as various associations of an extremist nature, taking as a basis dogmas of Islam religion, received a kind of information-technology "bonus" in the form of various social networks and communities on the Internet. This fact allows them to more actively carry their destructive ideology and recruit into its ranks more and more followers in different parts of the world.

This article describes some of the problems of the proliferation not only of open recruitment to terrorist actions, but also of religious extremism assumptions expressed in the video sermons of questionable character in such widely used information resources as Youtube and social network "VKontakte" in the territory of the Republic of Kazakhstan. There is also analyzed the availability of such materials and videos for groups of Kazakhstani segment of users.

Keywords: Information Space, Internet, social networks, the ideology, Internet communities, the threat of radicalism and religious extremism, terrorism, salafism, KazNET

Современная ситуация на мировой арене все активными военными действиями на Ближнем Востоке и широким распространением деструктивной идеологии, построенной на исламском радикализме, не оставляет никаких сомнений в том, что терроризм имеющий под собой религиозную основу представляет собой особую опасность. Из конфликтов, некогда имеющих локальный характер терроризм перерос в глобальную проблему всего человечества, требующей от международного сообщества действовать, объединяя всевозможные усилия как в правовой сфере, так и в финансовой.

Исключением не являются и действия, направленные на постоянную защиту и кон-

троль информационного пространства каждого государства и союза, как актора международных отношений. Представляя собой сложную много-компонентную систему информационное пространство государства подвергается частым кибер-атакам как со стороны других стран-конкурентов, так и со стороны террористических организаций. Но если данный вид угроз является довольно динамичным и ярко выраженным, то наличие пропагандистских групп, страниц и сообществ радикального толка в интернет пространстве любой страны представляется как механизм замедленного действия, пусть менее выраженного, но имеющего не менее серьезные последствия.

Список использованной литературы:

1. Третья модернизация Казахстана: глобальная конкурентоспособность. Послание Президента РК от 31 января 2017 г. – Алматы: Казахстанская правда, 2017. – С.3.
2. Карин Е., Что произошло в Актобе и Алматы? Специфика радикализма в Казахстане [Электрон.ресурс]. – 2016. – URL:<http://caa-network.org/archives/7386> (дата обращения: 15.02.2017)
3. Сколько людей "сидят" в соцсетях в Казахстане? [Электрон.ресурс]. – 2016. – URL:<https://tengrinews.kz/internet/skolko-lyudey-sidyat-v-sotssetyah-v-kazahstane-288639/> (дата обращения: 15.02.2017)
4. Каратаева Л. (ИГИЛ) ДАИШ подкрался виртуально [Электрон.ресурс]. – 2015. – URL:<http://kisi.kz/ru/categories/regional-naya-i-nacional-naya-bezopasnost/posts/igil-daish-podkralsya-virtual-no> (дата обращения: 14.02.2017)
5. Botobekov U. ISIS and Central Asia: A Shifting Recruiting Strategy [Электрон.ресурс]. – 2016. – URL:<http://thediplomat.com/2016/05/isis-and-central-asia-a-shifting-recruiting-strategy/> (дата обращения: 17.02.2017)
6. Смайыл М. В Казахстане ведут борьбу с интернет-пропагандой экстремизма [Электрон.ресурс]. – 2016. – URL:http://bnews.kz/ru/news/obshchestvo/religiya/v_kazahstane_vedut_borbu_s_internetpropagandoi_ekstremizma-2015_10_31-1180077 (дата обращения: 15.02.2017)
7. СПИСОК религиозной литературы и информационных материалов, признанных экстремистскими и запрещенных к ввозу, изданию и распространению на территории Республики Казахстан [Электрон.ресурс]. – 2016. – URL:<http://pravstat.prokuror.kz/rus/o-kpsisu/spisok-religioznoy-literatury-i-informacionnyh-materialov-priznannyh-ekstremistskimi-i> (дата обращения: 14.02.2017)
8. Обеспечить безопасность. – Алматы: Казахстанская правда, 2016. – С.1.
9. Шингалиева А.К., Симтиков Ж.Ж. Салафизмнің Қазақстанға ықпалы // Вестн. КазНПУ. Сер. Международная жизнь и политика – 2016. – № 4. – С. 74.